

Έρρικος Σλῆμαν (1822-1890), μια ζωή στην υπηρεσία της αρχαιολογικής επιστήμης¹

Γεώργιος Στυλ. Κορρές

Ο Έρρικος Σλῆμαν ἐγεννήθη εἰς τὴν Βόρειο Γερμανία τὸ 1822, ἔζησε τὴν νεαρά του ἡλικία εἰς τὸ Μέκλεμπουργκ, ἐναυάγησε καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Βενεζουέλα εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Ὀλλανδίας, ἐργάσθηκε σὲ Τράπεζα εἰς Ἄμστερνταμ, ἐπλούτισε ὡς μεγαλέμπορος εἰς τὴν Ἁγία Πετρούπολι, ἐδιπλασίασε τὴν περιουσία του εἰς τὴν Ἀμερικὴ συναλλασσόμενος μὲ χρυσοθήρες, ἐσπούδασε εἰς τὴν Σορβόννη, ἔγινε διδάκτωρ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Ροστόκ, ἔγινε διάσημος ἀνὰ τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴν του εἰς τὴν Τροία, τὴν Μυκῆνες, τὴν Ἰθάκη, τὸν Βοιωτικὸ Ὀρχομενὸν, τὴν Τίρυνθα, τὴν ἔρευνῆς του εἰς Πύλον, εἰς Μοτύνην τῆς Σικελίας, εἰς Θερμοπύλες, εἰς Μαραθῶνα, εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔδωκε σάρκα καὶ ὀστᾶ εἰς τοὺς ὀμηρικὸν ἥρωες, ἀπέδωκε ἱστορικὸν πυρῆνα εἰς τὰ ὀμηρικὰ ἔπη, ἐδέχθη/ἐπέτυχεν τὴν ἐπιστημονικὴ ἀναγνώρισιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐτιμήθη ἀπὸ εἴκοσι καὶ πλέον εὐρωπαϊκῶν καὶ ἑλληνικῶν ἐπιστημονικῶν ἐταιρειῶν, ἔλαβε παράσημα εἰς τὴν πατρίδα του (ἀλλὰ ὄχι εἰς τὴν Ἑλλάδα), ἀνιγορεύθη σὲ ἐπίτιμον δημότην τῆς πόλεως τοῦ Βερολίνου μετὰ τὴν ἐκεῖ δωρεὰ τῶν τρωικῶν συλλογῶν του, ἐνυμφεύθη δυὸ φορὰς καὶ ἀπεβίωσε εἰς τὴν Νεάπολιν τῆς Ἰταλίας τὴν 26ην Δεκεμβρίου 1890.

Γενικῶς, ἀνεδείχθη ὡς ὁ πλέον συζητούμενος ἀρχαιολόγος κατὰ τὴν ἡμέραν μας καὶ ἀποτελεῖ, χάρις εἰς τὸ πλῆθος τῶν καταλοίπων του, εἴτε δημοσιευθέντων ἔργων εἴτε ἀδημοσίευτων γραπτῶν του κειμένων, τὴν ἀέναον πηγὴν πρὸς τὴν ὁποία θὰ προσβλέπουν ἐπὶ δεκαετίαι ὅλες πολλοὶ ἐρευνηταὶ τῆς Ἀρχαιολογίας καὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ 19ου αἰῶνος ὅπως καὶ γιὰ τὴν δραστηριότητα Γερμανῶν ἐμπόρων ἐπὶ τὴν Ρωσσίαν. Τὰ πέντε Διεθνῆ Συνέδρια, ποὺ συνεκλήθησαν ἐντὸς διαστήματος ἐνὸς ἔτους (Δεκέμβριος 1989-Δεκέμβριος 1990), ἀποτελοῦν ἀνευθεῖς μάρτυρες τῆς σημασίας τοῦ ἔργου ποὺ ἐπετέλεσε καὶ τῆς μεγαλοφυΐας ποὺ τὸν διέκρινε. Εἶναι, πράγματι, ὁ μέγας πρωτοπόρος

τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ 19ου αἰῶνος μὲ πολυσχιδῆ καὶ ἀκάματο δραστηριότητα κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῶν διαφερόντων του.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἔμπορεῖ νὰ ἀξιολογήσῃ τὴν προσφοράν του καθόλου μὲ ἐπὶ μέρους ἐξέτασιν τοῦ ἔργου του ὡς μεγαλεμπόρου εἰς τὴν Ρωσσίαν, ὡς περιηγητοῦ, εἴτε εἰς ἀρχαιολογικὰς περιοχὰς εἴτε εἰς ξένες χώρας, ὡς ἀρχαιολόγου, ὡς συλλέκτου, ὡς πολίτου τῆς Εὐρώπης καὶ γενικώτερον τοῦ κόσμου, ὡς ἐπιστήμονος μεγάλης ἐμβελείας, ὡς διαπρυσίου κήρυκος τῆς ἱστορικότητος τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν, ὡς χρυσοθήρα, ὡς ἐπιχειρηματίου μὲ ἀνέγερσιν καὶ ἐκμετάλλευσιν διαφόρων κτηρίων εἰς Ἀθήνας, ὡς ἀλληλογράφου μὲ τὴν 60.000 ἐπιστολῶν ποὺ ὑπολογίζεται ὅτι ἔγραψε πρὸς διαφόρους, συγγενεῖς του, φίλους του, ἐπιστήμονες, προσωπικότητες, ἐκδότας του σὲ ὅλον τὸν κόσμον καὶ πρὸς τὴν οἰκογένειάν του. Ἀπὸ τῶν ἐπιστολῶν καὶ τῶν ἐγγράφων ποὺ ἀπυθύνετο πρὸς δημοσίας ὑπηρεσίας εἰς Ἀθήνας, Κωνσταντινούπολιν, Βερολίνον, καθὼς καὶ πρὸς διαφόρους ἀρχαιολόγους εἰς Ἰταλίαν, διὰ τὴν χορήγησιν τῆς ἐκάστοτε ἀδείας πρὸς διενέργειαν ἀνασκαφῶν, ἐκπηδᾷ ἀνάγλυφον ἢ πολυκύμαντην σταδιοδρομίαν του καὶ ἡ προσωπικότης του, ἀναφαίνονται ἡ διπλωματικότητά του ποὺ τὸν διέκρινε καὶ οἱ στόχοι του ὡς μεγαλεμπόρου, ὡς ἐπιστήμονος, ὡς ἀνασκαφέως, ὡς ἐκδότου, ὡς συγγενοῦ καὶ οἰκογενειάρχου, ὡς συζύγου καὶ ἀδελφοῦ (1842-1890).

I. Περίοδος 1822-1867

Ο Έρρικος Σλῆμαν ἐγεννήθη τὴν 6ην Ἰανουαρίου 1822 εἰς τὸ μικρὸ χωριὸν Νοῦμπούκω τῆς Βορείου Γερμανίας (παρὰ τὴν πόλιν Βίσμαρ), ὅπου ὑπηρετοῦσε ὁ πατήρας του ὡς λουθηρανὸς πάστορ. Λόγω μεταθέσεως τοῦ πατέρα του εἰς τὸ χωριὸν Ἀνκερσχάγκεν τῆς περιφερείας Βάρην τοῦ Μέκλεμπουργκ, διήλθε τὴν παιδικήν του ἡλικίαν ἀπὸ τὸ 1823 μέχρι τὸ 1831, σὲ ἕνα

1. Ἡ παρούσα βιογραφία ἀποτελεῖ βελτιωμένη καὶ ἐπανεξετιμημένη ἐκδοσὴ τῆς γερμανικῆς βιογραφίας: G. Styl. Korres, *Heinrich*

Schliemann, ein Leben für die Wissenschaft (Berlin 1990).

περιβάλλον, ποὺ ὁ ἴδιος ὑπερέβαλε ἀργότερον διὰ νὰ ὑποστηρίξει ὅτι συνετέλεσε στὴν μεγάλη ἀπόφασί του νὰ ἀφιερωθῆ στὴν ἐξερεύνησι τοῦ μέχρι τότε οὐσιαστικῶς ἀγνώστου μυκηναϊκοῦ/ὀμηρικοῦ κόσμου.²

Ἡ παραμονὴ εἰς Ἄνκερσχάγκεν ὀριοθετεῖται ἀπὸ τὸν θάνατο τῆς μητέρας του (1831) καὶ ἀπὸ τὴν ἀπόλυση τοῦ μέθυσου καὶ ἀσυμβίβαστου κοινωνικῶς πατέρα του, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καταφύγῃ εἰς θεῖον του εἰς Κάλκχορτ, νὰ ἐπισκεφθῆ τὸ Γυμνάσιο καί, ἐν συνεχείᾳ, τὸ Πρακτικὸ Λύκειο εἰς τὴν πόλι Νούστρελιτς.

Δεκατετραετῆς ἀνέλαβε ὑπηρεσία ἐπὶ πέντε ἔτη εἰς παντοπωλεῖον τῆς κωμοπόλεως Φύρστενμπεργ, ὅπου εἶχε τὴν δυνατὸτητα διὰ δευτέραν φοράν, μετὰ τὴν προσπαιδείᾳ του πλησίον τοῦ πατέρα του, νὰ ἀντιληφθῆ τὸ μέγεθος τῆς γοητείας ποὺ ἐνασκούσε εἰς αὐτὸν ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ καί, εἰδικότερον, ἡ ὀμηρικὴ γλῶσσα.

Ἡ ἐπιθυμία του νὰ ἐγκαταλείψῃ αὐτό, τὸ ἄνευ διαφανομένου μέλλοντος περιβάλλον, ὤθησε τὸν νεαρὸν Ἐρρῖκον Σλήμαν σὲ μετανάστευσι διὰ τὴν μακρινὴ Βενεζουέλα, ἀλλὰ ἡ κακοκαιρία τὸν ἐξηνάγκασε νὰ καταλήξῃ ναυαγὸς εἰς τὴν ὀλλανδικὴ ἀκτὴ. Ἡ πλησιέστερη πόλι ἦτο τὸ Ἄμστερνταμ καὶ ἐπέτυχε νὰ προσληφθῆ ὡς κλητήρας καὶ ἄρχισε τὴν ἐκμάθησι ξένων γλωσσῶν καὶ καλλιγραφίας, διότι ταχέως ἀντελήφθη ὅτι οἱ ξένες γλῶσσες θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τὸν ἐξαγάγουν ἀπὸ τὴν ἔνδεια καὶ νὰ βελτιώσουν τὴν θέσι του.³

Ἀφοῦ εἶχε ἐκμάθει ἑπτὰ ἄλλες γλῶσσες, μετὰ τὴν ἀγγλικὴ καὶ τὴν γαλλικὴ, τὴν ὀλλανδικὴ, τὴν ἰσπανικὴ, τὴν ἰταλικὴ, τὴν πορτογαλικὴ καὶ τὴν ρωσικὴ, ἐπέτυχε νὰ ἀποσταλῆ τὸν Ἰανουάριον 1846 ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ διεθνοῦς ἐμπορικοῦ οἴκου Σραϊντερ, πλησίον τοῦ ὁποῖου εἰργάζετο εἰς Ἄμστερνταμ, εἰς τὴν Ἁγία Πετρούπολι καὶ νὰ γίνῃ ἐντὸς ἐνὸς ἔτους οἰκονομικῶς ἀνεξάρτητος χάρις εἰς τὴν κερδοσκοπικὴ του δραστηριότητα (1847).

Ἀσχολήθηκε ἰδιαιτέρως μὲ τὸ ἐμπόριο τοῦ ἰνδικοῦ (λουλάκι), τεῖου, καφέ, σακχάρους καὶ ξυλείας, ὅλα ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἀμερικὴ, καὶ ἐπέτυχε νὰ ἀναγνωρισθῆ εἰς τὴν τάξι τῶν μεγαλεμπόρων τῆς Πετρούπολεως.

Ἀπὸ τὶς ἔρευνες τοῦ καθηγ. Δημ. Τσιμπουκίδη στὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Μουσείου τῆς Ἱστορίας τῆς πόλεως τῆς Πετρούπολεως προέκυψε ἡ ἀκριβὴς ἱστορία τοῦ Ἐρρῖκου Σλήμαν κατὰ τὴν περίοδο τῆς παραμονῆς του στὴν Ἁγία Πετρούπολι μὲ κάθε λεπτομέρεια. Ὅπως, λοιπόν, ὑποστηρίζει ὁ καθηγ. Τσιμπουκίδης, ἡ αἴτησις τοῦ Σλήμαν νὰ γίνῃ Ρῶσσος ὑπῆκοος ἐνεκρίθη

ἀπὸ τὶς ρωσικὲς ἀρχὲς καὶ μάλιστα, ἕνα ἔτος μετὰ τὴν ἄφιξί του στὴν Πετρούπολι.

Ἐπίσης, πάντοτε ἀπὸ τὸ ἀρχεῖακὸ ὑλικὸ ἐγνώσθη ὅτι ἀκριβῶς πρὸ τῆς ὀριστικῆς ἀναχωρήσεώς του ἀπὸ τὴν Ρωσσία ἔγινε καὶ ἐπίτιμος Ρῶσσος ὑπῆκοος. Ἀπὸ τὴν σχετικὴ ἀπόφασιν ἀρῶμεθα τὶς ἀκόλουθες πληροφορίες: «Στὸν ἐμπορευόμενον τῆς πόλεώς μας Ἐρρῖκο Σλήμαν, ποὺ ἀνήκει δικαιοματικῶς στὴν πρώτη Γίλδια (κατηγορίαι ἐμπόρων τῆς Τσαρικῆς Ρωσσίας, ὅπως σημαῖ ὁ καθηγ. Τσιμπουκίδης, ἀναλόγως πρὸς τὴν περιουσιακὴν τὴν κατάστασιν καὶ τὶς φορολογικὰς τὴν υποχρεώσεις) ἀπονέμεται ὁ ἰσόβιος καὶ κληρονομικὸς τίτλος τοῦ ἐπιτίμου Ρῶσσο πολίτου».

Διὰ τὴν ἀπονομή, ἐξ ἄλλου, αὐτῆς τῆς διακρίσεως, ὁ Σλήμαν ὑπέβαλε τὴν διαβεβαίωσι ὅτι διαμένει στὴν δευτέρα συνοικία τοῦ Διαμερίσματος τῆς Πετρούπολεως, «σειρὰ πρώτη», ἀριθ. 30.

Τὴν πρόοδο τῶν πάσης φύσεως ἐμπορικῶν συναλλαγῶν τοῦ ὄφειλε στὴν ἐπιτυχία του νὰ σχετισθῆ καὶ νὰ ἀποκτήσῃ στενοὺς δεσμοὺς μὲ ἐπιφανεῖς ἐμπορικοὺς παράγοντες τῆς ρωσικῆς πρωτεύουσας καὶ νὰ κλείσῃ προκαταρκτικὰς ἐμπορικὰς συμφωνίας (Τσιμπουκίδης 1981). Στὶς πρωτοβουλίας του, ἀκριβῶς, ὀφείλεται ἡ τὸ πρῶτον εἰσαγωγὴ στὴν Ρωσσία νίτρου καὶ ἰνδικοῦ λουλακίου, τὰ ὁποῖα ἦταν ἄκρως ἀπαραίτητα γιὰ τὴν Ρωσικὴ κατανάλωσι.

Πάντοτε, κατὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ παρέχει ὁ καθηγ. Τσιμπουκίδης, ὁ Ἐρρῖκος Σλήμαν ἔγινε μέλος τῆς δευτέρας ἐμπορικῆς Γίλδιαι χάρις στὶς συστάσεις τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου τῆς Πετρούπολεως τὴν 19η Φεβρουαρίου 1847 (τόμος 479). Ἐκ τοῦ βιβλίου Καταγραφῆς τοῦ Ἐπιμελητηρίου, ἐν σχέσει πρὸς τὶς ἀλλαγὰς ποὺ ἐπῆλθαν στὴν διαστροφώματι τῶν ἐμπορευομένων τῆς Πετρούπολεως κατὰ τὸ ἔτος 1847, καθίσταται σαφὲς ὅτι ὁ Σλήμαν ἔγινε μέλος τῆς ἐμπορικῆς Γίλδιαι.

Ἀκολούθως, ἐπέτυχε νὰ ἀναγνωρισθῆ καὶ νὰ ἐγγραφῆ ὡς μέλος τῆς δευτέρας ἐμπορικῆς Γίλδιαι τῆς πόλεως Νάρβα τὴν 27η Νοεμβρίου 1852 καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς πρώτης Γίλδιαι τὸ 1854. Προκειμένου, μάλιστα, νὰ ἐγγραφῆ στοὺς καταλόγους τῆς πρώτης Γίλδιαι τῆς Πετρούπολεως, κατέστη ἀναγκαῖο νὰ διαγραφῆ τὸν Δεκέμβριον 1862 ὁ Ἐρρ. Σλήμαν ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῶν ἐμπόρων τῆς Νάρβα ὡς καὶ ὁ υἱὸς του Σέργιος (Δεκέμβριος 1862 καὶ ἐξῆς).

Νέα διαγραφὴ καὶ ἀπὸ τὴν πρώτῃν Γίλδιαι, πλέον, κατέστη ἀναγκαῖα ὥστε νὰ γίνῃ μέλος τῆς Γίλδιαι τῶν ἐπιτίμων πολιτῶν τῆς Πετρούπολεως.

2. Bölke 1988.

3. Bastet 1985β, 239-246.

Τὸ ἔτος 1846 ἐπραγματοποίησε καὶ τὸ πρῶτο του ταξίδι ἀνὰ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1850-52 παρέμεινε στὴν Καλιφόρνια, διὰ νὰ διευθετήσῃ τὰ περιουσιακὰ τοῦ χρυσοθήρα ἀδελφοῦ του Λουδοβίκου, ποὺ εἶχε ἀποθάνει στὴν πόλιν τοῦ Σακραμέντο ἀπὸ τύφο. Ἐκεῖ ὀργάνωσε ἀμέσως τράπεζα γιὰ ἀγορὰ χρυσοῦ καὶ ἐδιπλασίασε τὴν περιουσίαν του.⁴

Στὴν Πετρούπολιν, ὅπου ἐπέστρεψε, ἐνυμφεύθη τὴν Αἰκατερίνην Πετρόβνα Λίζινα (1853), θυγατέρα τοῦ ἐπιτίμου πολίτη Πιότρ Ἀλεξάντροβιτς Λίζιν καὶ ἀνηψιὰ τοῦ ἐμπόρου Ζιβάνκο (κατὰ τὴς ἔρευνες, πάντοτε, τοῦ Δημ. Τσιμπουκίδου). Ἡ γαμήλιος τελετὴ ἔλαβε χώρα στὸν καθεδρικό ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰσαάκ, ὅπου στὰ βιβλία κατεχωρίσθη ἡ δὴλωσις τοῦ Σλῆμαν ὅτι νυμφεύεται διὰ πρώτην φορά. Τὴς ἡμερομηνίας γέννησις τῶν τριῶν πρώτων παιδιῶν τοῦ Σλῆμαν μαθαίνομε ἀπὸ τὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο τῆς Πετρούπολεως: ὁ Σέργιος ἐγεννήθηκε τὴν 16ν Σεπτεμβρίου 1855, ἡ Ναταλία τὴν 12ν Ἰανουαρίου 1859 καὶ ἡ Ναντέσντα τὴν 21ν Ἰουλίου 1861. Ὁ Σέργιος ἐγεννηθὲς καὶ ἀπέθανε τὸ ἔτος 1940 (ἢ 1939) στὴν Ρωσσίαν, ἡ Ναταλία ἀπέθανε νέα τὸ 1869 καὶ ἡ Ναντέσντα τὸ 1935.

Μὲ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1854-1856) ἐπωφελήθηκε τῆς καταστάσεως, ἀνέπτυξε τὸ ἐμπόριον τοῦ ἰνδικοῦ λουλακίου, θείου, μολύβδου καὶ ξυλείας καὶ ἐσημάτισε κολοσσιαία περιουσία.

Ἄν καὶ ἀπορροφημένος ἀπὸ τὴν ἔντασι τοῦ ἐμπορίου καὶ ἀπὸ τὴν ἐκμάθησι καὶ ἄλλων ξένων γλωσσῶν, διέγνωσε τὴν ἀδυναμίαν τους νὰ συνυπάρξουν μὲ τὴν συζυγὴν του, καὶ φρόντισε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἔκδοσι διαζυγίου τὸ 1869 εἰς τὴν Ἰνδιανάπολιν τῆς Β. Ἀμερικῆς, ὡς Ἀμερικανὸς πλέον πολίτης.⁵

Καθ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα συνέχισε τὰ ἀνὰ τὸν κόσμον ταξιδία του καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Β. Ἀφρικὴν, μέχρι τῆς Κίνας, Ἰαπωνίας καὶ Ἰνδιῶν, ὡς καὶ τῆς Βορ. Ἀμερικῆς (1864-1866). Τὸ μοναδικὸν του ταξιδιωτικὸν βιβλίον, ποὺ ἐξέδωκε τὸ 1867 εἰς τὸ Παρίσι, ἔχει τὸν τίτλον *La Chine et le Japon au temps present*,⁶ ἐνῶ ὅλα τὰ λοιπὰ του ταξιδιωτικὰ ἡμερολόγια παρέμειναν ἀδημοσίευτα (καὶ παραμένουν) λόγῳ τῶν νέων του ἐνασχολήσεων, ποὺ ἦτο ἡ μελέτη τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἡ διενέργεια ἀνασκαφῶν σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὴν Τρωάδα.

Ἡ οἰκογενειακὴ του κατάστασις τὸν ὤθησε εἰς τὴν λῆψιν σοβαρῶν ἀποφάσεων, ὅπως νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴς προσοδοφόρας ἐμπορικῆς του δραστηριότητες καὶ νὰ ἐγγραφῇ εἰς τὴν Σορβόννην, διὰ νὰ σπουδάσῃ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλολογία καὶ φιλοσοφία, συγκριτικὴ γλωσσολογία καὶ ἀραβικὴ γλῶσσα. Ἦδη εἶχε θέσει τοὺς στόχους τῶν περαιτέρω ἐνασχολήσεών του, νὰ γίνῃ ἀρχαιολόγος καὶ νὰ διεξαγάγῃ ἔρευνες καὶ ἀνασκαφὰς διὰ τὴν ἀνασύστασι τοῦ ἀρχαίου ὀμηρικοῦ κόσμου, μία ἐπιδίωξις ποὺ ἐδημιούργησε ἀργότερα σκωπτικὰ δημοσιεύματα γιὰ νὰ ἀνεύρῃ καὶ τὸν θησαυρὸν τῶν Νιμπελοῦνγκεν μετὰ τὴν ἀνεύρεσι τοῦ λεγομένου θησαυροῦ τοῦ Πριάμου.

II. Περίοδος 1868-1870

Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ ἔτους 1868 ἐπεσκέφθη κατ' ἀρχὴν τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Λευκάδα, ἀλλ' ἐγοπητεύθη ἀπὸ τὴν Ἰθάκην καὶ ἐπεδίωξε εἰς μάτην νὰ ἀνασκάψῃ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Ὀδυσσεῦς ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἀετός. Ἡ ἀφελὴς τότε, πίστις του νὰ ἀποδίδῃ ὅ,τι εὗρισκε εἰς τὰ ἀναφερόμενα/μνημονευόμενα εἰς τὴν Ὀδύσειαν, τὸν ἠνάγκασε νὰ σπεύσῃ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν Ὀδυσσεῖα καὶ εἰς τὴν Πηνελόπην τὴς ὑδρίες καὶ ἄλλα ἀγγεῖα γεμάτα στάκκη (:) ὡς περιέχοντα τὴν τέφραν τοῦ ζεύγους. Ἦσως καὶ αὐτὰ τὰ ἀγγεῖα κατέληξαν μέσῳ Παρισίων καὶ Ἀθηνῶν τὸ ἔτος 1885 εἰς τὸ Βερολίνον.⁷

Οἱ ἔρευνές του τὸν ὠδήγησαν, μετὰ ταῦτα, εἰς Ἀθήνας καὶ Ἀργολίδα, ὅπου μὲ συνοδοῦς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἔργα νεωτέρων περιηγητῶν καὶ ἐπιστημόνων, προσεπάθησε νὰ προσανατολισθῇ ὅσον ἀφοροῦσε εἰς τὰ κυριώτερα πτολίεθρα μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Ὅ,τι, ὁμως, τὸν ἐνδιέφερε περισσότερο, ἦτο ἡ Τροία τοῦ Πριάμου,⁸ γεγονός ποὺ ὠφείλετο εἰς τὴν μακρὰ διαμάχην ποὺ ὑφίστατο μετὰ τῶν ὀμηριστῶν καὶ ἄλλων ἐπιστημόνων. Ὁ ἴδιος ἐπεσκέφθη καὶ τὴν περιοχὴν εἰς Pinarbaşı καὶ τὸν λόφον Hissarlik (1868), στὴν προσπάθειά του νὰ ταυτίσῃ κατ' ἀρχὴν μίαν τῶν δυο τούτων θέσεων πρὸς τὴν ὀμηρικὴν Τροίαν.

Ἡ ἀπόφασις τοῦ Σλῆμαν νὰ ἀνασκάψῃ εἰς Hissarlik πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ὀμηρικῆς Τροίας ὀφείλεται ἐν πολλοῖς εἰς τὴς συναντήσεις ποὺ εἶχε μὲ τὸν Ernst Ziller (25ν Ἰουλίου 1868) εἰς Ἀθήνας καὶ μὲ τὸν Frank Calvert, ποὺ ἦτο ἰδιοκτῆτης τοῦ ἡμίσεος τοῦ λόφου Hissarlik.⁹

4. Weber 1942· Traill 1979· Wilhelm 1984α· Wilhelm 1984β· πρόσθετες καὶ Scott 1931/32, 15-22.

5. Lilly 1961· Traill 1982, 336-342. Ἀλλὰ καὶ Scott 1922. Ὡς καὶ Τσιμπουκίδου 1981, 17 κ. ἐξ.

6. Schliemann 1867· Ράδος 1904.

7. Καλλίνικος 1988, 94 (Ὁ Σλῆμαν στὴν Ἰθάκην).

8. Lascarides 1977· Fink 1982, 217-222· Pfligersdorffer 1978, 106-113.

9. Lehrer and Turner 1989, 221-268, ἰδίαν 238 κ. ἐξ., 261-268.

Οἱ σημειώσεις του εἰς τὸ οἰκεῖον ἡμερολόγιον (1868) ἀποδεικνύουν: 1) τὸ ὑφιστάμενο ἤδη μεγάλο διαφέρον τοῦ Σλήμαν νὰ ἀνασκάψῃ εἰς τὴν Τροίαν, ἀλλὰ καὶ 2) ἡ προσπάθεια μερικῆς οἰκειοποιήσεως τῆς ἰδέας ὅτι ὁ λόφος τοῦ Hissarlik ἦτο ἡ Τροία του Πριάμου (ἡμερολόγιον 14 Αὐγούστου 1868).

Τὰ συμπεράσματά του ἀπὸ τὸ ταξίδι στὶς πόλεις τοῦ ὀμηρικοῦ ἔπους ἐπεξεργάσθη κατὰ τὸν χειμῶνα 1868-69 καὶ τὸ 1869 ἐκυκλοφορήθη τὸ ἔργον του γαλλιστὶ *Ithaque, le Péloponnèse, Troie. Recherches archéologiques* (Paris) καὶ γερμανιστὶ, κατὰ μετάφρασι δικῆ του μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ Carl Andress, Neustrelitz, *Ithaka, der Peloponnes und Troja. Archäologische Forschungen* (Leipzig: Gieseke und Devrient), διὰ τὰ ὅποια ἐδημοσιεύθησαν τρεῖς καὶ δύο, ἀντιστοιχῶς, βιβλιοκρισίαι.

Τὸ ἔργο τοῦτο (εἰς τὴν γαλλικὴν ὑπέβαλε πρὸς κρίσι εἰς τὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ροστόκ τὸ 1869 (2 Ἀπριλίου) καὶ ἔλαβε τὸν τίτλο Doctor Philosophiae (27 Ἀπριλίου).¹⁰

Μετὰ τὴν λατινιστὶ ὑποβληθεῖσα αἴτησί του, συνυπέβαλε καὶ σύντομο βιογραφικὸ σημείωμα εἰς τὴν λατινικὴ καὶ ἀρχαία ἑλληνικὴ, τοῦ ὁποῦ παραθέτομε τμῆμα, ὡς καὶ τὴν γαλλικὴ ἔκδοσι καὶ ἀντίτυπο τοῦ πρώτου ἔργου *La Chine et le Japon*: «... θαυμασίας δὲ παρὰ θεοῦ εὐπραγίας τετυχηκῶς, μέχρι τοῦ τέλους, αὐγξ' τοσοῦτον ἀπεκτησάμην ἀργύριον, ὅσον οὐδέποτε ἢ ἐμὴ φιλοτιμία ὀρέγεσθαι ἐτετολμῆκει. Ἀπέστην οὖν ὀλοσχερῶς τῶν ἐμπορικῶν πραγμάτων, βουλόμενος τραπῆναι ἤδη ὅλως εἰς τὰς μάλιστα τὴν ἐμὴν ψυχὴν θελγούσας ἐπιστήμας. Ἐν ἔτει αὐξδ' πρὸς Ἰθάκην καὶ τὸ πεδῖον τῆς Τροίης πορευόμενος, ἐξήνχθη πρὸς τὴν Ἰνδικήν, κάκειθεν πρὸς Σῆρας (Κίνην) καὶ Ἰαπωνίαν καὶ τὴν οἰκουμένην περιῆλθον. Δυὸ δὲ ἔτη ἐν τῇ ὀδοιπορίᾳ ταύτῃ κατατρίψας, κατὰ τὴν ἐμὴν ἐπάνοδον ἐν ἔτει αὐξδ' ἐν Παρισίοις ὠκίσθη, βουλόμενος τὸ λοιπὸν τοῦ ἐμοῦ βίου διδόναι τοῖς γράμμασι καὶ μάλιστα περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν διατρίβειν. Αὕτη γὰρ ἡ ἐπιστῆμη τὴν πλείστην παρέχει μοι τέρψιν. Οὕτω συνέβη μοι οὐτὸν οὐμὸς βίος ἐπόθει τέλους τυγχάνειν, καὶ κατὰ σχολὴν πρὸς τὸ θέατρον φοιτᾶν τῶν συμβάντων, ἃ μοι μέλλει

τὰ μάλιστα, καὶ πρὸς τὴν πατρίδα τῶν ἡρώων, ὧν αἱ τύχαι τὴν ἐμὴν πρώτῃν ἡλικίαν ἐθελξαν καὶ παραμυθίαν αὐτῇ παρέσχον. Ἐπορεύθη τούτων ἐν τῷ παρελθόντι θέρει καὶ πλείστας χώρας ἐθώρησα, ἔνθα αἱ ποιητικαὶ τῆς ἀρχαιότητος ἀναμνήσεις εἰσέτι ζωηρόταται εἰσίν. Ἀλλ' ὅμως ἀπειχον τῆς φιλοδοξίας τοῦ ἐκδοῦναι συγγραφὴν περὶ τοιαύτης ὕλης, πλὴν ὅτε παρωτρύνθη ἐπ' αὐτὸ διακρίνων...».¹¹

Ἡ ἐπομένη προσπάθεια τοῦ Σλήμαν ὑπῆρξε νὰ ἐπιτύχῃ, χάρις εἰς τὴν ἀμερικανικὴ του ὑπηκοότητα, νὰ λάβῃ διαζύγιο ἀπὸ τῆ Ρωσσίδα σύζυγό του, πρᾶγμα ποῦ ἔγινε εἰς τὴν Ἰνδιανάπολι (30 Ἰουνίου 1869), με ἀποτέλεσμα, ἴσως, τὸν θάνατο τῆς δεύτερης θυγατέρας του Ναταλίας (1859-1869).¹²

Συγχρόνως, ἐπεδίωξε νὰ ἐπιλέξῃ νέα σύζυγο, πρᾶγμα ποῦ ἀνέθεσε εἰς τὸν παλαιὸ του διδάσκαλο τῆς νέας Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Πετρούπολιν, τὸν ἐπίσκοπον Μαντινείας καὶ Κυνουρίας Θεόκλητον Βίμπον,¹³ ἔστρεξε δὲ εἰς τὴν ἐπιλογὴν του καὶ ἐνυμφεύθη τὴν δεκαεπταετίδα ἀνψιά του Σοφία Ἐγκαστρωμένου (24 Σεπτεμβρίου 1869), μετὰ τὴν ὅποια ἐγκατεστάθη εἰς Παρισίους (Ὀκτώβριος 1869 - Φεβρουάριος 1870). Ἀπὸ τὴν ἀνοιξὶ 1870 ἐγκαθίσταται ὀριστικὰ εἰς Ἀθήνας εἰς τὴν οἰκίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μουσῶν, παρὰ τὴν πλατεία Συντάγματος, σημερινὴ ὁδὸ Καραγεώργη τῆς Σερβίας, ὅπου ὑπεστήριξε ὅτι ἀνῆρε ὀρισμένες ἀττικὲς ἐπιτύμβιες στήλεις εἰς τὸν κῆπο τῆς οἰκίας του, καὶ ἐκεῖ διέμεινε ἐπὶ μίαν δεκαετία.¹⁴

Τὸ ταξίδι του εἰς τὰ Κυκλαδονήσια (1870) εἶχε ἐπίκεντρο τὴν Θηρασίαν καὶ αὐτὸ ὀφείλεται, προφανῶς, εἰς τὸ ἔργο τοῦ Alphonse Stubel, *Das Supra- und Submarinebirge von Santorin*, ποῦ εἶχε ἐκτυπωθῆ εἰς τὸν ἴδιον ἐκδοτικὸ οἶκο Gieseke und Devrient τῆς Λειψίας, εἰς τὸν ὅποιον εἶχε ἐκτυπωθῆ γερμανιστὶ τὸ ἔργον τοῦ *Ἰθάκη, Πελοπόννησος καὶ Τροία*. Τὰ ἀγγεῖα ποῦ ἀγόρασε ἐκεῖ κατέληξαν εἰς Βερολίνον.¹⁵

III. Ἀνασκαφὴ Τροίας (1870-1873)

Μέσα Ἀπριλίου τοῦ 1870 ἄρχισε τὴν ἀνασκαφὴν εἰς Τροίαν-Hissarlik, ἀντὶ νὰ περιορισθῆ εἰς τὶς Μυκῆνες,

10. Calder III 1973-74· Richter 1980α· Richter 1980β· Richter 1984.

11. Richter 1980β, 60.

12. Traill 1986α, 68.

13. Ὁ Μαντινείας καὶ Κυνουρίας Θεόκλητος ἐν: *Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας τοῦ 1896. Πανελλήνιον Εἰκονογραφημένον Λεύκωμα* (Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Ἑστίας, 1896), σ. 55 (καὶ εἰκόν)· Nederland 1965, 200-219, ἰδίᾳ 202 (118).

14. Schliemann 1888, 207-210, 428· Κορρὸς 1974-1975α, 54-67.

15. Πρβ. ἐπιστολὴς του πρὸς τὸν υἱὸν του Σέργιον (τῆς 9ns/21ns Μαρτίου 1870) καὶ πρὸς τὸν Πρόεδρον τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Γαλλίας τῆς 21ns Ἀπριλίου 1870) παρὰ Meyer 1958, 162, ἀριθμ. 130 καὶ 163-168 ἀριθμ. 131; Furtwängler und Löschcke 1886, 21, εἰκ. 7; Museum für Vor- und Frühgeschichte, Inventar Nr. 11246-11247 (εἰκ. 7 εἰς Furtwängler und Löschcke 1886) 11259· Schmidt 1902, XIX (E 5).

για τις όποιες είχε ζητήσει προηγουμένως σχετική άδεια.¹⁶

Όπως και εις τις Μυκῆνες τὸ 1874, ὁ Σλῆμαν ἐπεχείρησε τὴν πρώτην του ἔρευνα εἰς Τροίαν-Hissarlik χωρὶς ἄδεια τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν μὲ δοκιμαστικὴ ἀνασκαφή.¹⁷

Εἰς τὴν πρώτην του πρὸς τὸν Juristat Plato, Kolberg, ἐπιστολή, ἐκ τῶν ἑνδεκα, συνολικῶς, ποὺ ἀπνύθηνε πρὸς αὐτόν, περιγράφει: «...διήνοιξα εἰς τὸν ἐπάνω λόφο πολλὰς βαθεῖς καὶ πολλὰ πλατεῖες τάφρους καὶ ἀνεκάλυψα ἐρείπια ἀνακτόρων καὶ ναῶν ὑπερκείμενα σὲ τοίχους πολλὰ παλαιότερων κτισμάτων. Σὲ βάθος 15 ποδῶν ἀνεκάλυψα τεράστια τείχη 6 πόδια παχέα ἀρίστης κατασκευῆς καὶ σὲ ἀκόμη μεγαλύτερο βάθος ἄλλων 7 ½ ποδῶν τὰ ὑποκείμενα πάχους 18 ½ ποδῶν τείχη. Αὐτὰ εἶναι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὰ τείχη τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Πριάμου ἢ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς. Δυστυχῶς, θὰ ὑποχρεωθῶ νὰ ἐγκαταλείψω αὐριο τὶς ἐργασίες μου, λόγῳ τῶν δυσκολιῶν μὲ τοὺς δυὸ Τούρκους, στοὺς ὁποίους ἀνήκει ἡ περιοχὴ καὶ θὰ καταβάλω κάθε προσπάθεια νὰ τὴν ἀγοράσω». Καὶ ἐδῶ, λοιπόν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ἰθάκη, σπεύδει νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰ ἀνάκτορα τοῦ ὀμηρικοῦ ἔπους χωρὶς νὰ ἔχει συμπληρώσει τὶς ἀνασκαφές του, ἐνῶ ἀναγνωρίζει ὅτι δὲν θὰ ἤμπορέσῃ εὐκόλως νὰ διακόψῃ τὴν ἀνασκαφὴ αὐτῆ, προτοῦ τὴν συμπληρώσῃ, χάριν ἄλλης ποὺ ἤθελε νὰ ἀναλάβῃ εἰς Ὀλυμπίαν.

Ἡ δευτέρα φάσις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς Τροίαν, αὐτὴ τῆ φορὰ μὲ κανονικὴ ἄδεια, διήρκεσε ἀπὸ τὶς 11 Ὀκτωβρίου μέχρις 24 Νοεμβρίου 1871 χωρὶς τὴ συμμετοχὴ τῆς συζύγου του Σοφίας.

Ἡ τρίτη φάσις διήρκεσε ἀπὸ 1ης Ἀπριλίου μέχρι 13 Αὐγούστου μὲ κυριώτερο εὕρημα τὴν μετόπισθ τοῦ Ἥλιου ἀπὸ τὸν ἑλληνιστικὸ ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἡ Σοφία Σλῆμαν παρέστη κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ 24 Μαΐου μέχρις 27 Ἰουνίου 1872.

Γιὰ ὅλες αὐτὰς τὶς φάσεις τῆς πρώτης ἀνασκαφικῆς περιόδου 1870-73 ὑπάρχουν ἀνταποκρίσεις-ἐκθέσεις τοῦ Ἑρρίκου Σλῆμαν εἰς τὴν κυριώτερη γερμανικὴ ἐφημερίδα τῆς ἐποχῆς, τὴν *Augsburger Allgemeine Zeitung*, καὶ σὲ διάφορες ἑλληνικὲς ἐφημερίδες, ἐπὶ τὸ πλεῖστον σὲ μετάφρασιν, μιὰ συνήθεια ποὺ διετήρησε καὶ ἐπε-

ξέτεινε ὁ Σλῆμαν κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη στὴν προσπάθειά του νὰ τροφοδοτῇ τὸν διεθνῆ τύπο μὲ τὶς δραστηριότητές του καὶ νὰ παραμῆνῃ εἰς τὸ ἐπίκεντρο τῆς δημοσιότητος.

Ἡ τετάρτη, ἡρωικὴ φάσις τῆς ἀνασκαφῆς, διήρκεσε ἀπὸ τῆς 1ης Φεβρουαρίου μέχρι καὶ τὰ μέσα Ἰουνίου 1873 καὶ ἡ Σοφία Σλῆμαν παρέμεινε ἐπὶ τὴ διάστημα, ἀλλὰ ἀναγκάστηκε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀθήνας λόγῳ τοῦ θανάτου τοῦ πατέρα της.

Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ λεγομένου θησαυροῦ τοῦ Πριάμου¹⁸ ἀνάγεται συνήθως ἀκριβῶς κατὰ τὰ τέλη Μαΐου 1873 καὶ πρέπει νὰ θεωρῆται βέβαιον ὅτι προέρχεται ἀπὸ ταφὴν τῆς πόλεως Τροία II γ. Τὴν ἄποψιν αὐτὴ ὑποστηρίζω, διότι πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τοῦ θησαυροῦ, δηλαδὴ ἀπὸ τὰ κτερίσματα ἀπὸ αὐτὴν τὴν ταφὴν εὐρέθησαν συμπιεσμένα καὶ τοποθετημένα ἐντὸς τοῦ ἀργυροῦ ἀγγείου 5873 καὶ τρία ἐγχειρίδια (5851, 5854, 5855) ἐντὸς τοῦ μπρούτζινου σκεύους 5818. Ὅτι τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ ὑπῆρξαν κτερίσματα σὲ ταφὴν δυνατὸν νὰ θεωρῆται βέβαιον καὶ εἰδικώτερον, ἐπειδὴ μὲ τὸν πέλεκυν 5822 ὑποδηλώνεται ἓνα παλαιὸ ἔθιμο ταφῆς, ποὺ παρακολουθεῖται ἀπὸ τὴν ΜΕ III περίοδον ἀνὰ τὴν Ν-Δ Πελοπόννησο. Συγκεκριμένως, τὸ ἔθιμο κάμψεως ὄπλου/ων, προτοῦ τοποθετηθῶν εἰς τάφον, ὥστε νὰ μὴ χρησιμοποιοῦν πλέον.¹⁹

Τὸ ἔργον του περὶ αὐτῆς τῆς ἀνασκαφῆς ἐκυκλοφορήθη εἰς δυὸ τόμους (γαλλιστὶ καὶ γερμανιστὶ ὑπὸ τοὺς τίτλους *Trojanische Alterthümer* (κείμενον) καὶ *Atlas der trojanischen Alterthümer* (πίνακες) (Leipzig 1874), ποὺ σημείωσε τεραστία ἐπιτυχία καὶ προεκάλεσε (μερικῶς καὶ ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Ἑρρ. Σλῆμαν ὑποκινηθὲν διαφέρον), τὸν ἀσυνήθη διὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τεράστιο ἀριθμὸ τῶν 32 βιβλιοκρισιῶν διὰ τὴν γερμανικὴ ἔκδοσι καὶ δυὸ (2) διὰ τὴν γαλλικὴ.²⁰ Ἡ ἔκδοσις ἐκ μέρους τοῦ καθηγ. Manfred Korfmann τοῦ τόμου περὶ αὐτῆς τῆς πρώτης ἀνασκαφικῆς περιόδου (1870-1873) ὑποδηλοῖ, κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο, τὴ σημασίαν τοῦ ἔργου τοῦ Σλῆμαν.²¹

Ἦδη ἀπὸ αὐτὴ τὴν πρώτην περίοδον ἄρχισε καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν πρώτων οἰκημάτων εἰς τὸν λόφον Hissarlik, ποὺ ὠδήγησε, σὺν τῷ χρόνῳ, στὸν σχηματισμὸ τῆς Σλημαννισπόλεως, ὅπου εὕρισκαν στέγη ὅλοι οἱ

16. Εἶχε, μάλιστα, ἐξασφαλίσει καὶ σχετικὴ ἄδεια (25 Ἀπριλίου 1870).

17. Meyer 1965· Schliemann 1870· Κορρές 1974α, 7 κ.ε.ξ.

18. Schliemann 1873· Schmidt 1902, XI-XII, 225-237· Meyer 1943· Easton 1976· Easton 1981· Easton 1984α· Easton 1984β· Easton 1985.

19. Schmidt 1902, 232 (5873), 225 (5818). Περὶ τῶν κεκαμμένων

ξίφων ἐκ ταφῶν: Κορρές 1977α, 309, 311-312, πίν. 167 β· Κορρές 1984, 147-148· Κορρές 1976α, 495-498 εἰκ. 8, πίν. 262 α-β, 263 α-β (συμπίεσι χρυσοῦ διώτου κανθάρου ἐντὸς πηλίνου εὐτελοῦς μικροῦ ἀγγείου εἰς τάφον ΜΕ III εἰς Περιστεριάν). Πρβ. Bloedow 1988.

20. Κορρές 1974α, 9-10 ἀριθ. 32-33, 11 ἀριθ. 39.

21. Korfmann (Hrsg.) 1990.

ἐπισκέπτες καὶ οἱ προσκεκλημένοι νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἀνασκαφή.

Ἐν τῷ μεταξύ, εἶχε γεννηθεῖ ἡ θυγατέρα τοῦ ζεύγους Ἀνδρομάχη (7 Μαΐου 1871) καὶ ὁ Ἐρρικός Σλήμαν ἤρχισε νὰ ἀπολαμβάνῃ τὴν πρώτη ἀναγνώρισι τῶν ἀνασκαφικῶν του ἐπιτυχιῶν μετὰ τὴν ἐκλογὴν του ὡς ἐπιτίμου μέλους τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός» (τέλη 1872) καί, ἐν συνεχείᾳ, ὡς μέλους τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1872/73), ἐνῶ Γεν. Γραμματεὺς τῆς Ἑταιρείας ἦτο ὁ Στέφ. Α. Κουμανούδης, μετὰ τὸν ὁποῖο εἶχε πυκνὴ ἀλληλογραφία, ἀκόμη καὶ ὅτε διεξήγαγε τὴν ἀνασκαφὴν εἰς Hissarlik.

Ἡ μεταφορὰ τῶν τρωικῶν εὐρημάτων προεκάλεσε ἔντονη ἀναταραχὴ εἰς Ἀθήνας καὶ ἡ ὅλη τακτικὴ τοῦ Σλήμαν νὰ μὴν ἐξασφαλίσῃ ἐνίστε ἄδεια ἀνασκαφῆς ἢ νὰ φυγαδεύῃ παρανόμως τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς του, ἐδημιούργησεν περὶ τῶν προθέσεων του καχυποψία καὶ εἰς τὶς κρατικὰς ἀρχὰς τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ δικαστικὴ διένεξι μετὰ τὴν τουρκικὴν κυβέρνησι ἠνάγκασε τὸν Σλήμαν, ποὺ παρεπονείτο προηγουμένως ὅτι οἱ πάντες τοῦ ἐζήτουν νὰ θαυμάσουν τὸν θησαυρὸ τοῦ Πριάμου καὶ δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν μελέτην του, νὰ ἀποκρύψῃ, προσωρινῶς, τὰ τρωικὰ εὐρήματα καὶ νὰ καταβάλῃ τὸ ποσὸν τῶν 50.000 φράγκων ὡς ἀποζημίωσι διὰ τὰ ἀναλογοῦντα εἰς τὴν τουρκικὴν πλευρὰ εὐρήματα αὐτῆς τῆς ἀνασκαφῆς.

Εἶναι χαρακτηριστικὰ ὅσα ἀναγράφει ὁ λόγιος Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς, ὁ καὶ μεταφράσας εἰς τὴν γαλλικὴν τὸ ἔργον τοῦ Ἄτλας τρωικῶν ἀρχαιοτήτων, δηλαδὴ ὅτι «... ὅτε, τὴν ἐπαύριον, ἀπῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του ἡ Ὄθωμανικὴ ἐπιτροπὴ μετὰ τῶν δικαστικῶν κλητῆρων πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως τῶν Ἑλληνικῶν δικαστηρίων, οὐδὲν εὔρεν ἐν αὐτῇ καὶ ἀνακριθεῖς ὁ κ. Σλεῖμαν, ἀπῆντησεν ἀφελῶς ὅτι ἀπορεῖ καὶ ὁ ἴδιος τι ἔγιναν ὄλαι ἐκεῖναι αἱ ἀρχαιοτήτες καὶ πρέπει νὰ ὑποθέσῃ ὅτι, ἐπειδὴ ἦσαν κτήματα τοῦ Πριάμου, ἐπελθῶν, τὰς ἀπεκόμισε διὰ νυκτός, ἐκεῖνος μόνος οἶδε ποῦ. Ἄλλην ἐξήγησιν ἡ ἀστυνομία καὶ οἱ Ὄθωμανοὶ ἐπίτροποι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ λάβωσι παρ' αὐτοῦ. Τότε ἀπετάθησαν καὶ αὐτῆς εἰς τὸ δικαστήριον, ζητοῦντες νὰ τοῖς ἀποτιθῇ ἡ τιμὴ τῶν ἐκλιπόντων ἀντικειμένων, καὶ οἱ δικασταὶ κατεδίκασαν αὐτῆς τὸν κ. Σλεῖμαν' ἀλλ' ἢ ὑπ' αὐτῶν διορισθεῖσα ἐπιτροπὴ πρὸς προσδιορισμὸν

τῶν τιμῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ περιγράφοντος αὐτὰ συγγράμματος τοῦ ἀνασκαφέως, ἐδείχθη ἐπιεικὴς εἰς τὰς ἐκτιμήσεις τῆς, καθ' ὅσον τὰ συντρίμματα τῶν ἀγγείων κυρίως ὑλικὴν τινα ἀξίαν δὲν εἶχον' τὴν δὲ καταγνωσθεῖσαν αὐτῷ ποσότητι ἀποτίσας ὁ κ. Σλεῖμαν, ἔμεινε κύριος τῆς συλλογῆς του, καὶ ἐξέθηκεν αὐτῆς αὐτὴν ἐπαναλαβῶν τὰς ἐπιμόνους καὶ ἐπιδεξίους του ἐργασίας, δι' ὧν κατώρθωσεν, ἐξ ἀμόρφων σωρῶν συντριμάτων, νὰ καταρτίσῃ πλουσιωτάτην καὶ μοναδικὴν συλλογὴν τῆς παναρχαίου Ἑλληνικῆς κεραμευτικῆς».²²

IV. Ἐρευνα- Ἀνασκαφὴ Μυκηνῶν (1874)

Συγχρόνως, ἐπανῆλθε εἰς τὰ σχέδιά του νὰ ἀνασκάψῃ εἰς τὶς Μυκῆνες, ἀλλ' ἐνῶ εἶχε ὑποβάλλει αἴτησι ἀδείας ἀνασκαφῆς καὶ ἐνῶ ἀνέμενε τὴν ἔγκρισίν τῆς, δὲν ἀνέμεινε μέχρι τέλους καὶ ἔσπευσε νὰ ἀρχίσῃ χωρὶς ἄδεια τὴν ἀνασκαφὴν του, κατὰ βάσι, εἰς τὸν θησαυρὸ τοῦ Ἀτρέως (24, 26, 28 Φεβρουαρίου), ὅπου ἄνοιξε τομὴν εἰς τὸ πλευρικὸ δωμάτιον καὶ εἰς τὸν περιβάλλοντα τύμβον,²³ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἀκροπόλεως (25-28 Φεβρουαρίου).

Εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του τοῦ ἔτους 1874, ποὺ διασφύεται εἰς τὴν Γεννάδειον Βιβλιοθήκην, δὲν ἀναγράφει εἰς ποιοὺ σημεῖο τῆς ἀκροπόλεως ἔστρεψε τὸ διαφέρον του, ἀλλὰ εἶναι σαφὲς ὅτι μετὰ τὶς 34 τάφρους, ποὺ διήνοιξε, ἀπεσκοπέει νὰ προβῇ σὲ ὀλοκληρωμένη ἔρευνα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἀκροπόλεως.²⁴

Κύρια εὐρήματά του ὑπῆρξαν (1) πύλινο γυναικεῖον εἰδῶλιον μετὰ στήθη καὶ κεφαλὴν, ποὺ συνέκρινε πρὸς ἄλλα γνωστὰ ἀπὸ τὴν Βοιωτίαν, (2) ὄστρακα, διὰ τὰ ὁποῖα καθώρισεν ὅτι προήρχοντο ἀπὸ ἀγγεῖα ποὺ εἶχαν κατασκευασθῆ σὲ κεραμικὸν τροχόν, (3) ὄστρακα, τὰ ὁποῖα ἐχαρακτήρισεν ἀρχαϊκά, (4) λείψανα τοιχογραφιῶν (25 Φεβρουαρίου), (5) ἐπίπεδο εἰδῶλιον ἀπὸ τετρακόντα, χωρὶς κεφαλὴν, μετὰ τὰ χέρια σπικωμένα σὲ ἡμικύκλιον εἰς τὸν τρόπον ὥστε νὰ ὁμοιάζουσι μετὰ κέρατα, (5) ὀδόντες κάπρων (26 Φεβρουαρίου), πῦρε (6) οἰκίαι εἰς τὴν Δυτ. κλιτῶν, (7) κύλικες, ποὺ συνέκρινε πρὸς σύγχρονα ποτήρια σαμπάνιας. Ὑπεστήριξε δὲ ὅτι ἡ Πύλη τῶν Λεόντων ἀνῆκε εἰς τὴν ἀρχικὴν φάσιν δημιουργίας τῆς ἀκροπόλεως, καὶ ἐξέφρασε τὴν ἄποψιν ὅτι τὰ ἀγγεῖα μετὰ ὀριζόντιους γραμμῆς-ταινίας ἀνήκουν εἰς τὴν ἀρχαιοτέρα

22. Ραγκαβῆς 1930, 87-88.

23. Meyer (Hrsg.) 1964, XXV· Meyer 1969, 280· *Academie des Inscriptions et Belles Lettres*, 4ème serie, Tome II, Paris 1875/91 (dessins), 130-132 (extrait d'une lettre de M. Schliemann à M. Ravaissou)· Schliemann 1874β, 1504-1515 (Brief, Athen 22. Marz 1874)· ἐπιστολαί: an Mr. Docteur (zwischen 8.

u. 10. Marz 1874), an Graf Ludolf (Athen 10. Marz 1874), an A. Gonze (Athen 14. Marz 4), an Dr. Wittener (Athen 14. Marz 1874) παρὰ Meyer 1953, 253-262 Nr. 234-238. Πρβ. καὶ Meyer 1936, 147-148 Nr. 56 (an Brockhaus, Athen 24 Dez. 1876).

24. Schliemann's Diary A15.

έλληνική κεραμική και ότι όλα αυτά τα άγγεια, τα έκτεθειμένα επί αιώνες εις την βροχή, είχαν, εν τούτοις, διατηρήσει τα πολύ ωραία τους κοσμήματα και τα έντονα χρώματά τους (27 Φεβρουαρίου).

Το βασικό δείγμα τῆς συγκριτικῆς του μεθόδου, κατ' αὐτὴν τὴν δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν, ὑπῆρξε ὅτι τὰ γυναικεῖα πῆλινα εἰδώλια παριστοῦν τὴν βοιωτιδα Ἴθρα, συγκρίνοντάς τα πρὸς τὰ τρωικὰ τῆς προηγουμένης εἰς Τροίαν ἀνασκαφῆς.

Τὴν 2α Μαρτίου, κατόπιν τηλεγραφήματος τῆς κεντρικῆς διοικήσεως, ὁ Σλήμαν ἠξετάσθη ἀπὸ τὸν τοπικὸν διοικητὴν τῆς ἀστυνομίας (Ναύπλιον) Λεωνίδα Λεωνάρδο, ὁ ὁποῖος συνέταξε ἓνα πρωτόκολλο, στὸ ὁποῖο ἀνεγράφετο ὅτι τὰ ὄστρακα ποῦ τοῦ παρουσίασε ὁ Σλήμαν συναντῶνται παντοῦ στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους ὄλων τῶν ἀρχαίων πόλεων τῆς Ἑλλάδος, καὶ γιὰ αὐτὸ τὸ λόγο τοῦ τὰ παρέδωσε πίσω. Κάποια ἀπὸ τὰ εὐρήματα αὐτὰ εἶχαν σχεδιασθῆ ὑπὸ τῆς δίδας L. Burnouf, θυγατρὸς τοῦ Διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθῆναις Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καὶ πιστοῦ φίλου τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν Emile Burnouf, ἀλλὰ ἔκτοτε τὰ σχέδια ἔχουν χαθεῖ.

V. Ἔρευνα εἰς τὸ Σπήλαιον τοῦ Νέστορος (1874)

Εἰς τὸ πλαίσιον τῶν περιοδεῶν του ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα τῷ 1874, ἐπεσκέφθη τὴν Πύλο (14/26 Αὐγούστου 1874), τὴν ὁποία δὲν διστάζει νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς «πόλι ὠραία καὶ καθαρὰ διαθέτουσα λαμπρὰ πλατεῖα μὲ μεγίστας πλατάνους ἐπὶ τοῦ ὠραιότερου κόλπου τοῦ κόσμου». Τὴν ἐπομένη ἐπεχείρησε τὴν «ἀνάβασιν εἰς τὸ ἀρχαῖον Κορυφάσιον. Πάντοτε κατὰ τὸ ἡμερολόγιόν του, ποῦ ἐναπόκειται εἰς τὴν Γεννάδειον Βιβλιοθήκην, ἀναγράφει: «ἐφθάσαμεν ἐπὶ τέλους εἰς τὸ μέγα σταλακτιτικὸν σπήλαιον ὅπου ὁ Ἑρμῆς ἔκρυψε τοὺς βόας τοῦ Ἀπόλλωνος -παράξενα σχήματα σταλακτίτου ὡς δέρματα βόων ἄρτι ἐδειρόμενα. Ἡ ἐπισώρευσις στάκτης καὶ ὄστῶν καὶ πετρῶν 3 ἢ 4 μέτρων ἀποδεικνύει (οὕτω) ὅτι ἐθυσίαζον ἐδῶ ἐπ' αἰῶνας 2 πόρται διὰ ἀνθρώπους καὶ θεοὺς ἢ τελευταία χρησιμεύσασα καὶ ὡς καπνοδόχος, εἶναι τεχνικῶς κεκομμένη διὰ τοῦ βράχου 2 μ. πάχος· πολὺ tesson (ἐννοεῖ ὄστρακα) ἀρχαιότατον ὁμοιάζον πρὸς τὸ τῶν Μυκηνῶν ... ὅλα τὰ ἀγγεῖα ἐπὶ τοῦ τροχοῦ τοῦ κεραμέως πεπονημένα καὶ χρωματισμένα εὗρηκα ἐκεῖ καὶ ἦλον χάλκινον. Ψεῦμα λέγει ὁ Παισα-

νίας ὅτι «τὸ σπήλαιον ἐχρησίμευε τῷ Νέστορι ὡς ἱππόσταυλος».

Ὁ Ἑρρ. Σλήμαν ἐδημοσίευσεν τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὸ ἄντρον τοῦ Ἑρμοῦ ἐν Πύλῳ καὶ ἐτόνισε: «Σπουδαῖο -τάτη εὐεργεσία διὰ τὴν ἐπιστήμην θὰ ἦτο ὁ καθαρισμὸς ὁλοκλήρου τοῦ ἄντρου τούτου. Τὸ ἔργον εἶναι εὐκόλω -τατον καὶ τὰ ἔξοδα δὲν δύνανται νὰ ὑπερβῶσι τὰς 400 δραχμάς. Πρέπει ὁμως, νὰ γείνη μὲ προσοχὴν ἵνα μὴ χαθῆ οὐδὲν τεμάχιον κεραμείας. Ἐὰν οἱ πολυμαθεῖς διευθυνταὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας θέλουν νὰ ἀναλάβουν τὸ μικρὸν αὐτὸ ἔργον, εἶμαι ἐτοιμότερος νὰ πληρώσω τὰ ἔξοδα».²⁵

Αἱ περιγραφαὶ του εἶναι εὐσύννοπτοι καὶ ἀκριβεῖς καὶ ἀρκεῖ τῆς μόνης ὑπ' αὐτοῦ μνημονευομένης ἢ ἐπανάληψις: «Ἐξετάζων λοιπὸν ἀκριβῶς τὰ ἀνασκαφέντα χρώματα τοῦ ἄντρου εὗρον ἐν αὐτοῖς πολλὰ τεμάχια παναρχαιοτάτων κεχρωματισμένων πηλίνων ἀγγείων πεπονημένων ἐπὶ τοῦ τροχοῦ τοῦ κεραμέως. Πρὸς τοῖς ἄλλοις εὗρον τεμάχιον μακροῦ καὶ στενοῦ πηλίνου κυπέλλου, τὸ ὁποῖον, ὡς φαίνεται, εἶχε δυὸ λαβὰς καὶ παριστάνει ἐπὶ ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ χρώματος εἰκόνα ἀνδρός, ἐξ οὗ μαρτυρεῖται ἔργον τοῦ πρώτου σταδίου τῆς τέχνης ἀπαραλλάκτως καθὼς τὰ ἐνταῦθα ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως εὐρισκόμενα παναρχαιοτάτα ἀγγεῖα. Ἐπὶ τοῦ κάτω μέρους τοῦ σώματος φαίνεται ὁ θώραξ, ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ δὲ ποδὸς ἡ κνημῖς, ὁ ἄλλος ποὺς λείπει, ὁ τράχηλος καὶ οἱ δυὸ ὄμοι διαγράφονται δι' ὀρθῶν γραμμῶν».²⁶

Τὰ τεμάχια τῶν ἄλλων κεραμείων (οὕτω), διὰ τὸ εἶδος τῶν κοσμημάτων καὶ τὴν ζωρότητα τῶν χρωμάτων, δύναμαι νὰ παραβάλω πρὸς τὰς ὑπ' ἐμοῦ ἐν Μυκῆναις, εἰς βάθος 5 καὶ 6 μέτρων, ἐπὶ τοῦ παρθενικοῦ ἐδάφους εὐρεθείσας κεραμείας· μακρὸν ὁμως ἀπέχουσιν ὅλαι αἱ κεραμείαι αὗται τῶν τῆς Τρωάδος κεραμείων, ἄνευ ἐξαιρέσεως, εἶναι πεπονημένα διὰ τῆς χειρὸς καὶ ἔχουσι μόνον ἐγχαραγμένα, οὐδέποτε δὲ ἐξωγραφημένα στολίσματα».

Ἐνδεικτικὸν παράδειγμα ἐπιστημονικῆς ἀντιλήψεως καὶ δεοντολογίας παραμένει αὐτὴ ἡ διαπίστωσις καὶ ἡ προσφορὰ τοῦ Σλήμαν, ὁ ὁποῖος κατενόησε κατὰ τὴν πρώτην του ἥδη ἐπίσκεψιν τὴν σημασίαν τοῦ ὑλικοῦ ποῦ ὑπῆρχε εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σπηλαίου καὶ ἐξεδήλωσε τὴν πρόθεσίν του νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν διενέργειαν τῆς σχετικῆς ἔρευνας. Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ ὠδήγησε τὸν Ἑρρ. Σλήμαν πρὸ τῶν δυσμῶν τοῦ βίου του ἐκ νέου εἰς

25. Schliemann 1874γ, 4· Schliemann 1875. Πρβ. Κορρές 1974α, ἀριθ. 56, 84.

26. Παρόμοιον ὄστρακον ἀνευρέθη καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς

ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης τῷ 1980. Τὰ εὐρήματα ἐκ τῶν ἐπισκέψεων τοῦ Σλήμαν εἰς τὸ σπήλαιον εὗρηντο εἰς τὸ Museum für Vor- und Frühgeschichte, Berlin, Inv. NE 11. 121-34.

τὸ σπήλαιον τοῦ Νέστορος πρὸς διενέργειαν συντόμου ἐρεύνης ἄπαξ καὶ ἡ πρώτη πρόσκλησί του δὲν ἔσχε οἰανδήποτε ἀνταπόκρισι.

Τὰ εἰς Πύλον, Βοϊδοκοιλίαν, Παλιοναβαρίνον, Σπήλαιον Νέστορος εὐρήματα εἶχον δωρηθῆ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ Μουσεῖον Προϊστορίας καὶ Πρωτοϊστορίας. Κατὰ τὸ σχετικὸν εὐρετήριο τοῦ Hubert Schmidt ἀποκείμενον εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Museum für Vor- und Frühgeschichte, Charlottenburg, ποὺ ἐμελέτησα, χάρις εἰς εἰδικὴν ἄδειαν τοῦ δρ. Klaus Goldmann, πρόκειται περὶ 14 ὀστράκων παλαιότερων μονοχρῶμων καὶ νεωτέρων γεγραμμένων (μυκηναϊκῶν καὶ γεωμετρικῶν) ἀγγείων (ἀριθ. Εὐρετ. 11.121-11.134). Ἀσφαλῶς, εἰς αὐτὰ θὰ περιλαμβάνοντο καὶ τινὰ τῶν τελικῶν νεολιθικῶν φάσεων, ἄπαξ καὶ ἡ ἀρχικὴ καὶ ἐπὶ μακρὸν διαρκέσασα φάσις χρήσεως τοῦ Σπυλαίου ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τούτους.

Τὰ κύρια συμπεράσματα, ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ συναχθοῦν, ἐκ τῆς τοιαύτης δραστηριότητος τοῦ Ἑρρικού Σλήμαν εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

1. Ἀποδεικνύεται καὶ μὲ αὐτὴν τὴν πρωτοβουλίαν του νὰ ταυτίσῃ τὴν περιοχὴν Βοϊδοκοιλιάς-Παλιοναβαρίνου-Σπυλαίου Νέστορος πρὸς τὴν ὀμηρικὴν Πύλον τοῦ Νέστορος ὅτι κύριον ὄδηγόν εἶχε, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς περιπτώσεις, εἰς Μυκῆνας, Τίρυνθα, βοιωτικὸν Ὀρχομενόν, τὸν περιηγητὴν Πausanias (Ἑλλάδος Περιηγήσεως Δ' 36, 1-5), ἄπαξ καὶ ὁ *Νηῶν Κατάλογος* δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παράσχῃ οἰανδήποτε παρομοίαν ἱκανοποιητικὴν πληροφορίαν.

2. Καθίσταται σαφὲς ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν προέτρεξε τῶν συγχρόνων του, προβεῖς εἰς αὐτὴν τὴν ταύτισιν, δηλαδὴ, ἀναγνωρίσας τὴν σημασίαν τῆς περιοχῆς καὶ ἐντυπωσασθεὶς ἀπὸ τὸν φυσικῶς προστατευμένον τροπικῆς ὁμορφιάς ὄρμον τῆς Βοϊδοκοιλιάς καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιβλητικότητα τοῦ βράχου ὅπου τὸ Παλιοναβαρίνον. Πλείονες (πάντως, περιορισμέναι τὸν ἀριθμὸν) πληροφορίαι περὶ τῶν ἐργασιῶν του εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ φρουρίου ἐδόθησαν ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν διάλεξίν του εἰς τὸ Γερμανικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτούτον τῶν Ἀθηνῶν (23 Ἰανουαρίου 1889).

VI. Ἀνασκαφὴ εἰς Μοτύνην τῆς Σικελίας (1875)

Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Σλήμαν νὰ ἀνασκάψῃ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Ἰταλίας ἀντικατοπτρίζεται εἰς τὴν ἄλληλογραφίαν του μὲ τὸν Fiorelli, ὀφείλεται δέ, ἀναμφισβητήτως, τόσον εἰς τὶς ἐπισκέψεις του, ἤδη τὸ ἔτος 1868, εἰς τὴν Πομπηία καὶ εἰς τὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Νεαπόλεως ὅσον καὶ εἰς τὴν πρόθεσί του νὰ ἀποστείλῃ νὰ ἐκτεθοῦν εἰς αὐτὸ τὸ Μουσεῖο τὰ εὐρήματά του εἰς Τροίαν.

Οἱ προσπάθειες ποὺ ἐπεχείρησε ὑπῆρξαν μεμονωμένες καὶ χωρὶς συνέχεια, μεταξὺ αὐτῶν δὲ περιλαμβάνεται ἡ ἀνασκαφὴ του (19-22 Ὀκτωβρίου 1875) εἰς τὴν φοινικικὴ πόλιν Μοτύνην τῆς Σικελίας, ὅπου εἶχε διεξαχθῆ ἀνασκαφὴ ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία τοῦ Παλέριμου ἤδη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος.

Ἡ ἀνασκαφὴ στὴν ΝΑ πλευρὰ τῆς Μοτύνης μιᾶς οἰκίας μὲ τέσσαρες πεσσούς εἰς τὴν εἴσοδο δὲν ἀπέδωσε ἀξιοσημεῖωτα εὐρήματα, καὶ ὁ Σλήμαν μετέθεσε τὸ διαφέρον του εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖο τοῦ λόφου, ἐν συνεχείᾳ ἐκτὸς τῆς Βορείας Πύλης, καὶ εὐθὺς ἀμέσως εἰς τὴν δυτικὴ πλευρὰ τοῦ νησιοῦ, ὅπου καὶ ἔφερε εἰς φῶς ἓνα μεγάλο κτίσμα, ἐγκατέλειπε δὲ καὶ αὐτὴν τὴν ἀνασκαφὴν, ποὺ τοῦ εἶχε προτείνει νὰ ἀναλάβῃ ὁ Ἰταλὸς Ὑπουργὸς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Bonghi.²⁷

Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς Μοτύνην διεξήχθη εἰς τὸ πλαίσιον τῶν προσπαθειῶν τοῦ Ἑρρ. Σλήμαν νὰ διεξαγάγῃ ἀνασκαφὰς ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν του εἰς Alba Longa, εἰς Μοτύνην καὶ εἰς ἄλλες θέσεις δὲν ἦσαν ἱκανοποιητικὰ (συγκεκριμένως, δὲν ἤρχοντο εἰς φῶς εὐρήματα διάφορα τῶν γενομένων) καὶ ἐγκατέλειπε, τελικῶς, καὶ τὸ σχέδιόν του νὰ μετεφέρῃ εἰς τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο τῆς Νεαπόλεως τὴν τρωικὴν του συλλογὴ πρὸς ἔκθεσιν. Οἱ ἀνασκαφὰς του εἰς Σεγέσταν, Ταυρομένιον, Συρακοῦσσαι, Arpinum, Capri, Populonia ἔφεραν εἰς φῶς ἤδη γνωστὰ ἀπὸ παλαιότερες ἀνασκαφὰς εὐρήματα καὶ κτίσματα, καὶ δι' αὐτό, παρητήθη τῶν προσπαθειῶν του.²⁸

Τὸ ἔτος 1875 ὑπῆρξε διὰ τὸν Ἑρρ. Σλήμαν ἐξαιρετικὰ διδακτικὸν καὶ αὐτὸ διότι ἐπέτυχε νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σχέδιόν του νὰ μελετήσῃ εἰς μεγάλον ἀριθμὸν Ἀρχαιολογικῶν Μουσείων καὶ Προϊστορικῶν Συλλογῶν

27. Ἡμερολόγιον. Ἑρρ. Σλήμαν ἔτους 1874 (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη), σσ. 48-49, 50-51 (ἀγγλιστί), 51-53 (ἑλληνιστί), ἐπὶ τῆς διεξαγωγῆς τῆς ἀνασκαφῆς· Schliemann 1878, 87· Meyer 1953, 298, 302· Isserlin 1968, 144-148, Pl. XXIV· Döhl 1981, 90, 92· Easton 1982, 104 (ἀριθ. 15). Τὰ εὐρήματα ἐκ Μοτύνης εὐρηντο εἰς Βερολίνον, Museum für Vor- und Frühgeschichte Inv. NE 11. 248-53. Οἱ ἀνασκαφὰς τῆς Μοτύνης συνεχίσθησαν

ἀπὸ τὸν Βρεττανὸν Joseph I.S. Whitaker, τὸν καθηγητὴν P. Cintaw (1961-62) καὶ τοὺς B.S.F. Isserlin (Leeds University) καὶ John du Plat Taylor. Πρβ. Whitaker 1921, 112· Ciasca et al. 1964, 13-14, note 3· Isserlin and Taylor 1974, 14, 108-110· Moscati 1968.

28. Meyer 1953, 302 (ἐπιστολὴ ἐξ Ἀθηνῶν, 3-12-1874), εἰς Burnouf.

ανά την Ευρώπην, διὰ τὴν ἔχρη τὴν δυνατότητα νὰ συγκρίνη ἔργα τέχνης διαφόρων πολιτισμῶν, ἀρκεῖ δὲ νὰ φυλλομετρήσῃ τὰ ἔργα τοῦ Σλήμαν, διὰ τὴν ἀντιληφθῆ τὸ πλῆθος τῶν συγκρίσεων τις ὁποῖες μετέρχεται ἐκάστοτε πρὸς ἐρμηνείαν τῶν ἰδίων αὐτοῦ εὐρημάτων εἴτε εἰς Τροίαν εἴτε εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἀναγωγὲς εἰς ἐκθέματα διαφόρων Μουσείων εἰς Γαλλίαν, Μεγάλῃν Βρετανίαν, Ὀλλανδίαν, Δανίαν, Σουηδίαν, Γερμανίαν καὶ Ἰταλίαν ὀφείλονται, πράγματι, εἰς αὐτὰς τὰς ἐπισκέψεις ἰδία Μουσείων μὲ προϊστορικῆς ἐποχῆς ἐκθέματα.

Ἡ ἄρνησί του νὰ ἀποδεχθῆ τὴν πρότασι τοῦ Ἰταλοῦ ὑπουργοῦ Bonghi νὰ διεξαγάγῃ ἀνασκαφὴ εἰς Clusium (Clusium) δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν ὀφειλή του, ὡς ἐπίστευε, νὰ παραμείνῃ εἰς τὸν προϊστορικὸν χῶρον καὶ νὰ συνεχίσῃ ἀνασκάπτων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.²⁹

VII. Ὁ δεῦτερος θρίαμβος (1876)

Ἡ πρόσκτησι τῆς ἀδείας ἐκ μέρους τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ συνεχίσῃ τὰ ἀνασκαφὰς του ἀνά τὴν Τρωάδα λόγῳ κωλυμάτων ἀπὸ κατευθυνόμενους τοπάρχες τῆς περιοχῆς. Ἀντιθέτως, ἡ ἄδεια γιὰ ἀνασκαφὰς εἰς τὴν Ἀργολίδα ὤθησε τὸν Ἑρρ. Σλήμαν νὰ ἐπιδιώξῃ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ παλαιὸν του ὄνειρον, δηλαδή, νὰ ἀνασκάψῃ τὰς πολυχρύσους Μυκῆνες. Ἡ ἀπλὴ δοκιμὴ εἰς τὴν τειχιόεσσαν Τίρυνθα δὲν εἶχε, εὐτυχῶς, συνέχεια καὶ ἡ ἀπαραίτητη παρουσία ἑνὸς ἀρχιτέκτονος τῆς κλάσεως καὶ τῶν δυνατοτήτων τοῦ W. Dörpfeld ἐπεσφράγισε τὴν τελικὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους 1884, ποὺ ἀνέδειξε τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ ἀρχιτέκτονος τούτου.

Ἀπὸ τὴν 7η Αὐγούστου 1876 συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ εἰς Μυκῆνες καί, προφανῶς, εἰς σημεῖα τὰ ὅποια ὁ ἴδιος ὁ Σλήμαν εἶχε χαρακτηρίσει ὡς κείρια καὶ εἶχε ὑποπτεύσει ὡς ἐνθαρρυντικὰ πλουσιῶν εὐρημάτων τῷ 1874. Ἐπίτροπος ὤρισθη ὁ ἀπόστολος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Παν. Σταματάκης, ὁ ὁποῖος καὶ παρηκολούθει ἐπὶ πολυῶρον καθημερινῶς βάσεως τὴν ὄλην ἐκτὸς καὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν ἀνασκαφῆν.

Ὁ Ἑρρ. Σλήμαν ἐπίστευε ὅτι ἦτο ἀναγκαῖον νὰ διενεργηθῆ ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ εἰς τὸν δρόμον τοῦ θολωτοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας, ὅπως

τὸν ἀπεκάλεσαν οἱ θυμόσοφοι ἐργάτες ἀπὸ τὸ γειτονικὸν Χαρβάτι (Μυκῆνες). Αὐτὸν τὸν τομέα ἀνέθεσε εἰς τὴν σύζυγόν του Σοφίαν, ποὺ ἀνανέωσε ἀργότερα τὰς ἱκανότητάς της μὲ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θησαυροῦ τοῦ Μινύου. Συγχρόνως, ἐπεδίωξε νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τοῦ Κυρ. Πιττάκη εἰς τὴν Πύλνῃν τῶν Λεόντων καὶ συγκέντρωσε τὴν προσοχήν του εἰς τὸν χῶρον πρὸς Νότον τῆς Πύλνης εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ὀχυρώσεως, ὅπως ἐπέβαλλε καὶ ἡ παρασχεθεῖσα ἄδεια τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν καὶ ἡ αὐτοπρόσωπος κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν παρουσία τῶν Καστόρχη, Φιντικλέους καὶ Παπαδάκη.

Ἐφαρμόζοντας τὴν ἰδικήν του ἐμπειρία, ἐπεζήτησε νὰ φέρῃ εἰς φῶς, κατ' ἀρχὴν, μὲ σχετικὴ ταχύτητα, χάρις εἰς πολυάριθμους ἐργάτες, τὰ μνημεῖα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἀκροπόλεως. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἐσημειώθη σαφὴς ἀντίθεση μὲ τὸν Παν. Σταματάκη, ὁ ὁποῖος ἀπαιτοῦσε νὰ διενεργηθῆ μὲ ἀπόλυτον τάξιν ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἐπόπτευσεν τὰ πάντα καθ' ὄλην τὴν ἡμέραν, ἐπιτηρῶν ὅλους τοὺς ἐργάτας εἰς ὅλους τοὺς τομείς. Ἡ ρῆξι ἦτο ἀναπόφευκτὴ καὶ ἡ Σοφία Σλήμαν δὲν ἐδίστασε νὰ ταχθῆ ἀνεπιφυλάκτως εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ συζύγου της, δικαιολογώντας κάθε του ἐνέργειαν.³⁰

Ὁ Ἑρρίκος Σλήμαν ἀποσκοποῦσε, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, νὰ συνθέτῃ καθημερινῶς ἐκτενεῖς ἐκθέσεις καὶ δὲν παρέμενε ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν ἀνασκαφῆν. Πρόθεσί του ἦτο νὰ προωθηθῆ ἡ ὄλη ἐργασία καὶ ἀδιαφοροῦσε διὰ πολλὰς λεπτομέρειας, ἐξαιρέσει τῆς διαφυλάξεως τῶν ἀνευρισκομένων ὀστράκων.

Ἡ ἀνασκαφὴ διήρκεσε μέχρι καὶ τῆς 4ης Δεκεμβρίου 1876 καὶ ἀνεσκάφησαν πέντε βασιλικοὶ λακκοειδεῖς τάφοι, ποὺ ἐπεβεβαίωσαν ὄχι μόνον τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Ὀμήρου ὅτι οἱ Μυκῆνες ἦσαν πολυχρύσοι, ἀλλὰ καὶ κατέδειξαν ὅτι ἦσαν καὶ πολυῆλεκτροι, ὅπως διεπιστώθη ἀπὸ τὸν μέγαν ἀριθμὸν ψήφων ἡλεκτροῦ ποὺ προῆλθαν ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Ἑρρ. Σλήμαν καί, μεταπολεμικῶς, τῶν Ἰω. Παπαδημητρίου καὶ Γ. Ε. Μυλωνᾶ.³¹ Ὁ Ἑρρ. Σλήμαν ἐταύτισεν τοὺς πέντε τάφους πρὸς αὐτοὺς ποὺ μνημονεύει ὁ περιηγητὴς ὡς ἀνήκοντας εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ εἰς τὴν ἀκολουθία του (ὁ Παν. Σταματάκης ἀνέσκαψε τὸ φθινὸπῶρον 1877 τὸν ἕκτον τάφον εἰς τὸ ἐσωτερικόν, πάντοτε, τοῦ περιβόλου τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α' τῶν Μυκηνῶν).³²

29. Αὐτόθι.

30. Πετράκος 1987α, 101-104· Πετράκος 1987β, 60.

31. Beck 1970, 7-11· Beck *et al.* 1972, 329-385· Harding and Hughes-Brock 1974, 145-172, pls. 24-25.

32. Ἡ διένεξι τοῦ Ἑρρ. Σλήμαν μὲ τὸν Παν. Σταματάκη, εἶναι

ἐνδεικτικὴ καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν ἀνέφερε τὸ ὄνομα τοῦ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μυκῆναι (ἀγγλιστί, γαλλιστί, γερμανιστί), ὅπου, ἀπλῶς, τὸν ἀναφέρει ὡς ἐκπρόσωπον τῆς Κυβερνήσεως. Calder III καὶ Traill (eds) 1986, 206-206, σμ. 27.

Ὁ Σλήμαν ἐπεδίωξε νὰ ἀπαθανάτισῃ τὶς ἀνασκαφές του μὲ μία διπλὴ λήψιν τῶν ἀδελφῶν Ρωμαῖδη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ μεταγενέστερου περιβόλου (YE III B) τῶν μέσων τοῦ 13ου αἰῶνος π.Χ. τοῦ ταφικοῦ κύκλου A' (ὑποκειμέν. 17ου -16ου αἰ.) τῶν Μυκηνῶν³³ καὶ αὐτὸ εἶναι ἐνδεικτικόν, ἐπίσης, τῆς νοστοροπίας του καὶ μάλιστα, ὅτι, ἐνῶ εἶχον προσέλθει εἰς τὴν ἀνασκαφὴν οἱ Ρωμαῖδαι (ἢ ὁ ἕτερος ἐξ αὐτῶν) καὶ παρέμειναν/ε ἐπὶ δυὸ ἐβδομάδες εἰς τὸ Χαροβάτι φωτογραφῶν/οὔντες τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς, ἐν τούτοις, ὁ Έρρ. Σλήμαν δὲν τοῦ/τους ἐζήτησε νὰ φωτογραφήσουν ἐπὶ τόπου λεπτομέρειες τῆς ἀνασκαφῆς οὔτε τοὺς ἐζήτησε νὰ ἔλθουν ἐκ νέου, ὅτε διεξήγετο ἡ ἀνασκαφὴ εἰς βάθος εἰς τοὺς βασιλικοὺς λακκοειδεῖς τάφους.

Πράγματι εἶναι ἀδιαμφισβήτητα μεγάλη ἡ ἀπώλεια διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἐθίμων ταφῆς τῆς πρωτομυκηναικῆς ἐποχῆς, ποὺ ἐπῆλθε ἐλλείπει φωτογραφιῶν καὶ σχεδίων, διὰ τὰ ὁποῖα ὑπῆρξε ἀτυχῆς συγκυρία, ὅπως δὲν κατέστη ἐφικτὸν νὰ μετὰσχῃ ἀρχῆθεν τῆς ἀνασκαφῆς ἡ σχεδιάστρια L. Burnouf, θυγατέρα τοῦ μεγάλου φίλου τοῦ Έρρ. Σλήμαν Emile Burnouf, Διευθυντοῦ τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν. Ὄντως, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Έρρ. Σλήμαν εἰς Μυκίνας ἀποτελεῖ τὴν μεγαλύτερα ἀπώλεια τῆς Μυκηναιολογίας.

Ἡ ἀπουσία νομισμάτων ρωμαϊκῆς καὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὴν μεζονα περιοχὴ τῶν Μυκηνῶν μὲ τὴν ἀρίστη ἐκ μέρους του γνῶσιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραπτῆς παραδόσεως (συγκεκριμένως, τῆς ἀπόψεως τοῦ Στράβωνος ἐν VIII 372 τῶν *Γεωγραφικῶν* του: «... ὥστε νῦν μηδ' ἔχνος εὐρίσκεσθαι τῆς Μυκηναιῶν πόλεως...») τὸν ὠδήγησαν εἰς τὴν συναγωγὴ ἀντιστοίχων συμπερασμάτων, καθ' ἃ οἱ Μυκῆναι δὲν εἶχαν κατοικηθῆ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἐπίσης δὲ ὅτι ἡ πόλις τῶν Μυκηνῶν δὲν εἶχε ἐκδώσει τὰ ἴδια νομίσματα, δὲν εἶχε προβῆ εἰς κοπὴν ἰδίων νομισμάτων (καὶ αὐτὸ ἐλλείπει εὐρημάτων κατὰ τὶς ἀνασκαφές του καθόλου).³⁴

Ἀντιθέτως, ἡ ἀπουσία συγχρόνων εὐρημάτων μυκηναικῆς ἐποχῆς μέχρι τότε καὶ ἡ ἀγνοία περὶ τῆς σημασίας καὶ τῆς χρήσεως τῶν ρυτῶν τὸν ὠδήγησαν εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς ἀπόψεως ὅτι ἡ ὀπὴ εἰς τὸ ἀνώτερον σημεῖον τῆς κεφαλῆς τοῦ βοῦς τοῦ ρυτοῦ τῆς ἀργυρᾶς ταυροκεφαλῆς μὲ τὰ χρυσὰ κέρατα ἐκ τοῦ τάφου A IV τῶν Μυκηνῶν (EAM 384) ἐχρησίμευε διὰ τὴν τοποθέτησιν ἀνθέων.³⁵

Ἄν καὶ δὲν περιλαμβάνονται φωτογραφίες καὶ σχέδια, ὅπως ἐσημειώθη, ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν λακκοειδῶν τάφων εἰς τὸ ἔργον του περὶ Μυκηνῶν, ἐν τούτοις τὸ ἔργον ἔχει γενικῶς ἐπαινεθῆ καὶ αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὴν ὅλην του διάρθρωσιν καὶ τὴν ἐφαρμοσθεῖσα συγκριτικὴ μέθοδο.

Ἄς σημειωθῆ, ἐπίσης, ὅτι, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς, ὁ Έρρ. Σλήμαν καὶ ὁ Παν. Σταματάκης ἐτροφοδότησαν τὸν τοπικὸν καὶ τὸν ἀθηναϊκὸν τύπον μὲ λακωνικὰς ἀνταποκρίσεις. Τὸ περιώνυμο θριαμβικὸν τηλεγράφημα τοῦ Σλήμαν πρὸς τὸν βασιλέα Γεώργιον A' ἐδημοσιεύθη³⁶ εἰς τὴν ἐφημερίδα *Ἐφημερίς* καὶ ὅ,τι προέβλεπε ὁ Σλήμαν, δηλαδὴ, ὅτι «ὁ θησαυρὸς τῶν εὐρημάτων του θὰ ἐλκύη καθ' ὅλους τοὺς ἐπιόντας αἰῶνας ἐν Ἑλλάδι μυριάδας ξένων ἐκ πάσης χώρας», εὔρε πλήρη ἐπιβεβαίωσιν ἐντὸς ἐλαχίστων ἐτῶν μὲ τὸν δεκαπλασιασμὸν τῶν ξενοδοχείων τῶν Ἀθηνῶν λόγω τοῦ γιγαντωθέντος τουριστικοῦ ρεύματος λόγω τῆς τουριστικῆς πλημμυρίδος χάριν τῶν εὐρημάτων τῶν Μυκηνῶν.

Ὁ κύριος ὄγκος τῶν ἐκθεμάτων του, ποὺ εἶχε γραφῆ ἀπὸ τὸν Σλήμαν εἰς τὴν ἀγγλική (δέκα τέσσαρες τὸν ἀριθμὸν), ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὴν ἐφημερίδα *The Times* τοῦ Λονδίνου (μετὰ τὴν ἀρχικὴν περὶ Τίρυνθος ἀνταπόκρισιν) ἀπὸ τῆς 11ης Σεπτεμβρίου 1876 μέχρι καὶ τῆς 14ης Φεβρουαρίου 1877 καὶ αὐτὲς ἐχρησίμευσαν ὡς τὸ βασικὸν ὑλικὸν διὰ τὴν συγγραφήν του ἔργου τοῦ περὶ Μυκηνῶν.³⁷

Ἐχουν διαπιστωθῆ ὠρισμέναις λανθασμέναις ἀναφορὰς εὐρημάτων του εἰς ἄλλον τάφον ἀπὸ αὐτὸν εἰς τὸν ὁποῖον ἀνευρέθησαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ συμβαίνουν

33. Τὸ ζεῦγος δύο μὲ κανονικὸν φακὸν ληφθεισῶν φωτογραφιῶν ἔχει τεθῆ ὡς πίν. 92 καὶ 93 εἰς τὸν δεῦτερον τόμον τοῦ λευκόματος τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Μυκηνῶν (βλ. Hood 1960 καὶ τὸ ἄρθρον του σὲ αὐτὸν τὸν τόμον). Καὶ εἰς τὶς δυὸ φωτογραφίες ἦτο τόσο ὁ Έρρ. Σλήμαν ὅσο καὶ ἡ συζυγὸς του Σοφία. Γιὰ αὐτὸ τὸ λόγο στὸ βιβλίον του *Mycenae*, στὸ χαρακτηριστικὸν No VII, ποὺ βασιζόταν στὶς δύο αὐτὰς φωτογραφικὰς λήψεις, ἀφῆρεθῆ ἡ μία ἀπεικόνισις τοῦ Έρρικού, καθὼς καὶ τῆς Σοφίας. Αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα κάποιοι ἀρχαιολόγοι - μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐμοῦ τοῦ ἰδίου - νὰ ὑποθέσουν λανθασμένως ὅτι ἡ μία ἀπεικόνισις ἦτο τοῦ Π. Σταματάκη, τὴν ὁποῖα ἀφῆρεσε ὁ Σλήμαν ἀπὸ ἀντιζηλία (βλ. ἐπίσης Πετράκος 1992). Λεπτο-

μερὴς ἐξέτασις τῶν δύο φωτογραφιῶν δεικνύει ὅτι εἶναι πράγματι ὁ Σλήμαν τραβηγμένος σὲ διαφορετικὰς χρονικὰς στιγμὰς. Δυστυχῶς, πρὸς τὸ παρὸν τὸ πορτραῖτον τοῦ Π. Σταματάκη παραμένει ἀγνωστον.

34. Schliemann 1878, 71-73.

35. Αὐτόθι, 249, ἀριθ. 327-328· Karo 1930-33, 93 ἀριθ. 384, πίν. 119· Κορρὲς 1973α, 879 κ. ἐξ., ἴδια 893, πίν. Γ-Δ.

36. *Ἐφημερίς*, Σάββατον 20 Νοεμβρίου 1876, Ἀριθ. 325, 2· Κορρὲς 1974α, 17 εἰκ. 1. Αὐτόθι, περὶ ὄλων τῶν σχετικῶν δημοσιευμάτων, 16-23, 56-62. Πρβ. καὶ Benesch (Hrsg.) 1978, 261.

37. Κορρὲς 1974α, σσ. 18-19, ἀριθ. 121-139.

εις τις μεγάλες ανασκαφές και είναι ευνόητον ότι συνέβησαν και κατ' αυτήν την πρώιμον περίοδον, κατ' αυτήν την πρώτην ανασκαφήν τῶν Μυκηνῶν, πλὴν ὅμως, μέχρι νὰ γραφῆ - χωρὶς ἀρχαιολογικὴ τεκμηρίωσι καὶ αἰτιολόγησι - ὅτι περιελήφθησαν ἐπίτιπδες τὰ δυὸ εἰδώλια (EAM 204-205) εἰς τὰ κτερίσματα τοῦ τάφου I³⁸ χωρὶς νὰ εἶναι ἀκόμη γνωστὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Σπῆμαν ἢ μεταγενεστέρᾳ χρονολόγησι των καὶ ἐνῶ ἀνευρέθησαν καὶ ἄλλα πολλὰ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α', ὑπερβαίνει κάθε συγγνωστὴ διάθεσι κριτικῆς καὶ καταδιώξεως. Τοῦναντίον, εἶναι ἐπιβεβλημένον νὰ ἐξαρθῆ (ὡς ἐν παράδειγμα ἐκ τῶν πολλῶν) ἢ παρατήρησι τοῦ Ἑρρ. Σπῆμαν περὶ προελεύσεως τοῦ σωροῦ τῶν ἐξ ὀψιδιανοῦ αἰχμῶν βέλων ἐκ φαρέτρας καὶ ἢ διάκρισι εἰς τὴν ὁποία προέβη ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐκ χαλκοῦ εἰς τὴν Ἰλιάδα μνημονευόμενας χαλκὰς αἰχμὰς βελῶν.³⁹

VIII. Ἡ ἀναγνώρισι καὶ ἡ διαμάχη περὶ τῶν Μυκηνῶν

Τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἐπικολούθησε ἡ συστηματικὴ μελέτη τῶν εὐρημάτων του καὶ ἡ προετοιμασία διὰ τὴν δημοσίευσίν των εἰς τὸ Λονδίον, ὅπου ἡ ὑποδοχὴ δι' αὐτὸν καὶ τὴν Σοφίαν ὑπῆρξε, πράγματι, ἡρωικὴ καὶ θριαμβικὴ. Ὁ πολὺς W. E. Gladstone, ὀργανώνει τὴν ὑποδοχὴν του εἰς τὴν Ἑταιρείαν τῶν ἀρχαιοφίλων (Society of the Antiquaries) τοῦ Λονδίνου, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἐκφωνεῖ λόγον περὶ τῶν ἀνασκαφῶν του εἰς Μυκῆνας καὶ ἔχει τὴν ἱκανοποίησιν νὰ ἀκούσῃ τὸν ἔπαινον διὰ χειλέων τοῦ δεινοῦ τούτου Ὀμηριστοῦ. Λαμβάνει τὸ τιμητικὸν δίπλωμα καὶ τὸ μετάλλιον κατόπιν τῆς ἐκλογῆς του ὡς ἐπιτίμου καὶ ἀντεπιστελλόντος μέλους τοῦ Βασιλικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Βρεττανῶν Ἀρχιτεκτόνων καὶ ἕτερον τιμητικὸν δίπλωμα τῆς Βασιλικῆς Βρετανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὴν 30ὴν Ἀπριλίου, καὶ 4ην Μαΐου 1877 ἀντιστοίχως. Τὴν 8ην Ἰουνίου δίδει διάλεξιν εἰς συνεδρίαν τῆς Βασιλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἢ Σοφία Σπῆμαν περὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πλαστικῆς καὶ περὶ τῆς προσφορᾶς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἀναδεικνύεται σὲ σύμβολον τῆς ἐποχῆς καὶ ὡς ἐνδεικτικὸν παράδειγμα Ἑλληνίδος. Ἡ κατάκτησις τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου τοῦ Λονδίνου εἶχε ἐπιτευχθῆ καὶ πάντοτε παρουσίᾳ του Ἑλλήνου πρέσβεως Ἰω.

Γενναδίου.

Ἡ δημοσίευσις τοῦ ἔργου του περὶ Μυκηνῶν προεκάλεσε γενικὴ ἀντίδρασι εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, μέχρι καὶ τῆς Ἁγίας Πετρούπολεως.⁴⁰ Ἡ ταύτισις τῶν ταφῶν εἰς τοὺς βασιλικοὺς τάφους τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α' πρὸς τοὺς σεπτοὺς δυνάστας Ἀτρείδας ἦτο ἀδιανόητος διὰ τοὺς Εὐρωπαίους ἐπιστήμονας καὶ οὐδ' αὐτὴ ἢ εἰσαγωγή τοῦ Γλάδστον ἤρκεσε διὰ νὰ κατασιγάσῃ τὰ πάθη.

Γενικὴν ἐπισκόπησιν περὶ πολλῶν θεμάτων ἀφορώντων εἰς αὐτὴν τὴν ἀνασκαφὴν ἐδημοσίευσεν ὁ Εὐγένιος Σούπλερ, πρῶτος γραμματεὺς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀμερικανικῆς πρεσβείας, ὁ ὁποῖος ἀπέστειλεν εἰς τὴν ἐν Λονδίῳ φιλολογικὴν ἐπιθεώρησιν Ἡ Ἀκαδημία (The Academy) ἑκτενῆ ἑκθεσι περὶ τῶν ἀνακοινώσεων τοῦ Ἑρρ. Σπῆμαν ἐν Λονδίῳ, ἢ ὁποία ἑκθεσι ἀνεδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα Κλειῶ τῆς Τεργέστης: κατ' ἀρχὴν ἐχαρακτήρισε ὡς «μὴ ἐπιτυχεῖς τὶς παρατηρήσεις τοῦ Ἑρρ. Σπῆμαν ἐνώπιον τῆς ἐν Λονδίῳ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας». Τὸν Παν. Σταματάκην ἐχαρακτήρισε ὡς «... πολυόμματον Ἄργον, οὐχὶ διὰ νὰ παρεμβάλλῃ προσκόμματα, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐφαρμοσθοῦν οἱ ὅροι τῆς συμβάσεως. Ἀληθεύει ὅτι ἡ ἐπιτήρησις ὑπῆρξε αὐστηροτέρα τῆς συνήθους τὸ μὲν λόγῳ ὑποψιῶν ἀνυποστάτων μὲν, ἀλλὰ δικαιολογουμένων ὑπὸ τῆς περιπτώσεως ὅτι ὁ Σχλίεμαν, ἀθετήσας σουλτανικὸν φερμάνιον, εἶχε συμπεριλάβει ἐκ Τροίας θησαυροὺς, τὸ δὲ ἐκ φόβου μήπως ὁ Σχλίεμαν, ἐν τῷ ὑπερβολικῷ ζήλῳ του παραβῆ τοὺς περὶ ἀνασκαφῶν κανόνας τῆς ἐνθάδε Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ βλάβῃ ἄλλας ἀρχαιότητας. Καθ' ἃ βεβαιούται ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας, ὁ Σταματάκης δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τὸν Σχλίεμαν νὰ κατεδαφίσῃ καὶ νὰ ἀφῆλῃ λίθους ἀπαρτίζοντας μερίδα τοῦ τείχους τοῦ κτηρίου. Τελευταῖον ὑπεχώρησε καὶ ἐν τῷ ὑποδειχθέντι τόπῳ εὔρε τὴν πραγματικὴν εἰς τὸ κτήριο ἐῖσοδον. Ἀδίκως ἐπικρίνουσιν οἱ ξένοι τὴν Κυβέρνησιν ὅτι δὲν ἐξέθηκεν εἰς θέαν τοὺς θησαυροὺς. Οὗτοι εἶναι πολυάριθμοι, πολύτιμοι, ἐπομένως φέρουσι ῥαδίως εἰς πειρασμὸν τοὺς μὴ διακρίνοντας τὰ ἴδια τῶν ἀλλοτρίων.»⁴¹

Ὁ Ἑρρ. Σπῆμαν ἐξέδωκε τῷ 1882 τὸν *Catalogue des trésors de Mycènes au Musée d'Athènes* (Leipzig 1882), τὰ ἔσοδα ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ ὁποίου διετέθησαν διὰ

38. Traill 1983· 1984α· 1984β· 1985· 1986α· 1986β· 1986γ· 1988α· 1988γ. Bloedow 1986· Arnott 1987, 122-126· Zimmermann 1988, 572-577· Bloedow 1988, 6· Traill 1988β. Πρὸς τὴν παρουσίαν ὑπὸ W. Schnindler, *Ethnographisch- Archäologische Zeitschrift* 25, 1984, 567-568. Steinert 1984· Gold-

mann 1985.

39. Schliemann 1878, 272.

40. Κορρές 1974α, 72-74 ἀριθ. 747, 763, 767, 771, 781.

41. Κορρές 1974α, 66 ἀριθ. 656 [Κλειῶ (Τεργέστη)], ἀριθ. 833, Σάββατον 4/16 Ἰουνίου 1877, 2-3].

τοὺς σκοποὺς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Ὁ Georg Karo ἐπραγματοποίησε τὴν μεγαλειώδη ἔκδοσι *Die Schachtgräber von Mykenai, I-II* (München 1930/33), ὁ Axel Hartmann ἐμελέτησε τὰ ἰχνοστοιχεῖα τῶν χρυσῶν κτερισμάτων τῶν τάφων τοῦ Σλήμαν,⁴² ὁ καθηγητὴς David A. Traill ἐδημοσίευσε τὸ ἡμερολόγιο τῆς ἀνασκαφῆς⁴³ καὶ ἡ δρ Imma Kilian-Dirlmeier ἐπραγμάτωσε τὸ ὄνειρο γενεῶν: ἀπέδωκε σὲ συγκεκριμένες ταφές μὲ ἀντίστοιχα σχέδια τὰ πλεῖστα τῶν κτερισμάτων τῶν ταφῶν τῶν δυῶ ταφικῶν κύκλων τῶν Μυκηνῶν, ὑποκαθιστώντας τὶς ἀρχικὲς δημοσιεύσεις,⁴⁴ μετὰ τὴν ἐνδελεχῆ ἐξέτασι τῶν σχετικῶν στοιχείων ἐκ τῆς δημοσίευσως τοῦ Έρρ. Σλήμαν, ἀλλὰ καὶ τῶν G. Karo καὶ τοῦ Ol. Dickinson.⁴⁵

Μὲ τὴν μελέτην τῶν κτερισμάτων τούτων διεπιστώθη ταχέως ὅτι ὁ Σλήμαν ἐπλησίασε περισσότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες τῆς ἐποχῆς του εἰς τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια μὲ τὴν χρονολόγησι πού προέτεινε διὰ τὰ εὐρήματά του καὶ αὐτὸ χάρις εἰς τὴν τυφλὴ πίστι του εἰς τὸν Ὅμηρο.⁴⁶ Προσπάθειες πού ἐπεχειρήθησαν, διὰ νὰ ἀμφισβητήσουν τὴν πιθανὴ πλαστότητα τῆς χρυσῆς νεκρικῆς προσωπίδος τοῦ ἐπιφανοῦς νεκροῦ τοῦ A V τάφου,⁴⁷ εἶναι ὑπερβολικὲς καὶ αὐτὸ διότι ἡ ἀρχαιολογικὴ σκέψις ἔχει τὰ ἰδικὰ της ἀδιαμφισβήτητα δεδομένα. Ἡ ἀνεύρεσι τῆς ἐξ ἠλέκτρου προσωπίδος τοῦ τάφου Γ (ταφικὸς κύκλος Β'), πέρα ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Κερβέρου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Παν. Σταματάκη καὶ τῆς ἀσαφείας τῆς ἀμφισβήτησεως, ὅπως αὕτη ἐπαρουσιάσθη, ἐπιβεβαίωσε, ἀπλῶς, τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1876 - ἀμφισβητηθεῖσα ἀρχικῶς καὶ ἐπιβεβαιωθεῖσα τελεσιδίκως διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ταφικοῦ κύκλου Β κατὰ τὴν δεκαετία τοῦ 1950 - προσέφερε τὴν ἀδιαμφισβήτητη ἀπόδειξι τῆς ἀδιάσπαστης συνέχειας ἀπὸ τῆς Μεσοελλαδικῆς εἰς τὴν Πρωτομυκηναϊκὴν ἐποχὴν καί, κατὰ συνέπειαν, τῆς ὁμογενοῦς φυλετικῆς κατοικίσεως κατ' αὐτὰς τὰς δυῶ

ἐποχάς. Εἰς αὐτὸ συνετέλεσαν τὰ διαπιστωθέντα ὁμοιογενῆ κατὰ τὴν ἀνέλιξιν τῶν ἔθιμα ταφῆς, ἡ κεραμικὴ, αὐτὰ τοιαῦτα τὰ ταφικὰ μνημεῖα καὶ ὄλαι αἱ μεταγενέστεραι ἀνασκαφαὶ εἰς διαφόρους ἐπαρχίας τοῦ πρωτομυκηναϊκοῦ καὶ μυκηναϊκοῦ κόσμου.

Τέλος, ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν ἐφωτογραφήθησαν ἀπὸ τοὺς Ρωμαῖδας ἀδελφοὺς φωτογράφους, καθὼς φαίνεται ὁ Σλήμαν σχεδίαζε νὰ δημοσιεύσῃ ἕναν Ἄτλαντα ὅμοιο μὲ αὐτὸν τῶν τρωικῶν εὐρημάτων. Τὸ τρίτομο Λεύκωμα τῶν Μυκηνῶν τελικὰ δὲν ἐδημοσιεύθη καὶ εὐρίσκεται σήμερον εἰς τὸ Murray archive (Ἐδινβούργο). Τὰ δὲ 264 ἀρνιτικά (ὕαλινες πλάκες) ἔχουν δωρηθῆ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1900 ὑπὸ τῆς Σοφίας Σλήμαν εἰς τὸ Γερμανικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτούτον Ἀθηνῶν (Inventar der Photographien des D.A.I. in Athen, Nr. 5626-5670 = πίν. Myk. 214-258 καὶ ἄνευ ἀριθ. = πίν. Myk. 262-264).⁴⁸

IX. Τὸ ἔτος 1878

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Έρρ. Σλήμαν ἐδέχθη νέα ἐπίθεσι ἀπὸ τὸν Βρεττανὸ W. C. Borlase διὰ τὴν μὴ συμμετοχὴν τῆς συζύγου του κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἀνευρέσεως τοῦ λεγομένου θησαυροῦ τοῦ Πριάμου καὶ διὰ τὴν χρονολόγησι τοῦ λεγομένου ἀνακτόρου τοῦ Πριάμου.⁴⁹ Ὑπῆρξεν, ὅμως, καὶ ἔτος μεγάλης εὐτυχίας διὰ τὸ ζεῦγος Σλήμαν, διότι τὴν 16η Μαρτίου ἐγεννήθη ὁ υἱὸς τῶν Ἀγαμέμνων καὶ ἀμέσως μετὰ, ὁ Σλήμαν ἀπεδέχθη τὰ προσχέδια τῆς νέας τῶν κατοικίας, πού εἶχε ἀναθέσει εἰς τὸν συμπατριώτη του Έρνεστο Τσίλλερ. Τέλος, τὸ ἔργο του *Mycenae* ἦτο τὸ βιβλίον τῆς χρονίᾳς εἰς τὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες.⁵⁰

Τέλη Αὐγούστου μετέβη εἰς Ἰθάκην διὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἀετὸς καὶ εἰς ἄλλας θέσεις τῆς νήσου,⁵¹ ἐνῶ τέλη Σεπτεμβρίου μετέβη διὰ τὴν δευτέραν περιόδον τῶν ἀνασκαφῶν του εἰς Τροίαν,⁵² ὅπου καὶ παρέμεινε μέχρι Νοεμβρίου 1878 καί, ἐν συνεχείᾳ ἀπὸ Φεβρουαρίου μέχρι καὶ Ἰουνίου 1879.⁵³

42. Hartmann 1982, 31 κ.έξ., 80 κ.έξ., πίν. 100 κ.έξ.

43. Calder III and Traill (eds) 1986, 123-260. Πρβ. Arnott 1987, 122-126· Zimmermann 1988, 572-577· Bloedow 1988, 5-30· Traill 1988β, 235-239· Bloedow 1989, n.s. 8, 147-165.

44. Kilian-Dirlmeier 1986, 159-188.

45. Dickinson 1977, 15, 58.

46. Furtwängler und Löschcke 1886, XIII· Daniel 1981, 118, 126-127· Kyrieleis 1979, 84· Renfrew 1987/1988, 57-58 (Before the Greeks).

47. Calder III 1986β, 25· Traill ἐν Calder III and Traill (eds) 1986, 134-135.

48. Dickinson 1976, 159-168· Laffineur 1977, 5-20, πίν. I-IV· Iakovidis 1977, 99-141· Iakovidis 1978, 18-30· Åkerstrom

1978, 38-86· Betancourt 1981· Gates 1985, 263-274· Laffineur 1987, 117-126, πίν. XXIX.

49. Borlase 1878, 59-62. Πρβ. καὶ Traill 1990, 435.

50. Meyer 1958, 72, ἀριθ. 41 (ἐπιστολὴ ἐκ Παρισίων πρὸς τὸν W. Gladstone).

51. Schliemann 1881α, 45-50. Schuchhardt 1890, 341-348. Schuchhardt 1891, 303-309. Πρβ. καὶ Κορρὲς 1974α, 23 ἀριθ. 161, 69-71 ἀριθ. 710-727.

52. Schliemann 1881α, 50-52 (Fourth Year's Work at Troy: 1878). Πρβ. καὶ Κορρὲς 1974, 71, ἀρ. 729, 735.

53. Schliemann 1881α, 52-65. Πρβ. καὶ Κορρὲς 1974, 71-73 ἀρ. 739-770.

Ἡ ἀνασκαφικὴ αὐτὴ περίοδος εἰς Τροίαν ὑπῆρξε ἐξαιρετικὰ ἀποδοτικὴ τὸ μὲν χάρις εἰς τὴν συμμετοχὴν τῶν E. Burnouf, τῆς σχεδιάστριας θυγατέρας του καὶ τοῦ κορυφαίου Γερμανοῦ ἀνθρωπολόγου R. Virchow τὸ δὲ χάρις εἰς τὴν ἀνακάλυψι ὀρισμένων μεγάλων μεγάρων καὶ τριῶν ἀξιολόγων θησαυρῶν μὲ πλῆθος κομμημάτων.⁵⁴

Ἡ οὐσιαστικὴ, ὅμως, ἀποκάλυψις ἦτο ὁ μέγας Virchow, τὴν ἀπόκτησι τοῦ ὁποίου ὤφειλε εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Γλάδστωνος νὰ τὸν γνωρίσῃ.⁵⁵ Ἀπὸ αὐτὴν τὴν περίοδο ἤρchiσε καὶ ἡ στενὴ φιλία καὶ συνεργασία μεταξὺ τῶν δυὸ ἀνδρῶν, ἕνας δεσμὸς ποὺ ἐπέπρωτο νὰ ἔχει ἀποφασιστικῆς σημασίας ἐπίδρασι εἰς τὸν Ἑρρ. Σλῆμαν καί, ἰδίᾳ, ὅσον ἀφεώρα εἰς τὴν δωρεὰν τῆς τρωικῆς του συλλογῆς. Ἡ ζωηρὰ δι' ἀλληλογραφίας ἐπικοινωνία τῶν ὑπερέβη κάθε δυνατὸ ρυθμὸ (1879/80) καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις μιᾶς ἀγαστῆς συνεργασίας διὰ τὴν Τροίαν.⁵⁶

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε μεταφερθῆ εἰς τὸ εἰς South Kensington τοῦ Λονδίνου Μουσεῖον ἡ τρωικὴ συλλογὴ τοῦ Σλῆμαν καὶ ὁ ἴδιος εἶχε ἀρχίσει μὲ περισσὴ ἔντασι τὴν συγγραφὴν τοῦ ἔργου του *Ἰλιος*, ὅπου ἐσχέδιαζε νὰ περιλάβῃ καὶ τὴν ἐκτενῆ αὐτοβιογραφία του, τὴν πρόσφατον εἰς Ἰθάκην ἀνασκαφὴν του καὶ τὴν πρόσφατην εἰς Τροίαν ἐκτεταμένην ἔρευνα. Ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος John Murray τοῦ Λονδίνου καὶ ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος Ed. Harper εἰς Νέαν Ὑόρκην θὰ ἀνελάμβαναν τὴν ἀγγλικὴν ἐκδόσιν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν ἐκδοτικὸν οἶκον F. A. Brockhaus τῆς Λειψίας. Πάντοτε ὁ Σλῆμαν εἶχε τὴν ἐπιλογὴν τῶν ἐκδοτικῶν οἰκῶν καὶ ἐγνώριζε νὰ ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὴν προτάσιν τους.

X. Ἡ τρωικὴ συλλογὴ τοῦ Ἑρρίκου Σλῆμαν

Ἦδη τὴν 5η Ἰανουαρίου 1873 εἶχε ὑποβάλῃ ὁ Ἑρρ. Σλῆμαν τὴν αἴτησί του «πρὸς σεβαστὸν Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως», διὰ τῆς ὁποίας ζητοῦσε νὰ τῷ δοθῆ «ἡ ἄδεια πρὸς ἀνασκαφὴν ὄλου τοῦ ἐδάφους τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Ὀλυμπίας δι' ἰδίᾳ δαπάνης, ἀλλ' ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ νὰ μείνουν οἱ εὐρεθιζόμενα ἀρχαιοῦς ἰδιοκτησία του μέχρι τοῦ θανάτου του» ἔπειτα δὲ νὰ γίνον ὁμοῦ

μεθ' ὅλης τῆς τρωικῆς αὐτοῦ συλλογῆς ἰδιοκτησία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ νὰ μετατεθοῦν εἰς ἐπὶ τῷ ὀνόματι του κτισθιζόμενον ἰδιαιτέρον μουσεῖον, πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ ὁποίου ὑποχρεοῦται νὰ κληροδοτήσῃ διὰ διαθήκης διακοσίας χιλιάδας φράγκων.⁵⁷

Ἐκ Τροίας τὴν 9η Μαρτίου 1873 ἀπέστειλε ἔγγραφον πρὸς τὴν Σεβαστὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναγράφει: «Δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ βέβαια δεκτὴ παρὰ τοῦ Κυρίου Ὑπουργοῦ ἡ αἴτησις, διότι ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος κωλύει τὴν παραδοχὴν τῆς. Διὰ τοῦτο ὑποβάλλω εὐσεβᾶτως τὴν αὐτὴν αἴτησιν εἰς τὴν Σεβαστὴν Βουλὴν, ἥτις δύναται νὰ θεωρήσῃ συμφερούσας τῇ Ἑλλάδι τὰς προτάσεις μου, νὰ παράσχῃ τὴν συνδρομὴν τῆς καὶ τὴν ψῆφον τῆς εἰς εὐδωσίν των».⁵⁸

Ἡ ἀντίδρασις εἰς αὐτὴν τὴν δημοσιευθεῖσαν αἴτησιν προῆλθε ἐκ τῶν κόλπων αὐτῆς ταύτης τῆς προσωρικῆς διπλωματίας, καὶ εἰδικώτερον ὑπὸ τοῦ Usedom, ὁ ὁποῖος δι' ἐγγράφου τῆς 18ης Ἰουλίου 1873, ἀνεγνώριζε ὅτι «παρῆλθον οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι κατὰ τοὺς ὁποίους αἱ ἀρχαιοῦς ἀπεκτῶντο διὰ στρατοῦ καὶ στόλου ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτι αὐταὶ αἱ παλαιαὶ ἱστορίαι μόνον ὡς νεανικὰ ὄνειρα θὰ ἦτο δυνατόν, πλέον, νὰ ἀντιμετωπισθοῦν. Δι' αὐτὸ, ἐπιβάλλεται νὰ ἐγκριθῆ νέον σχέδιον, τὸ ὁποῖον θὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἰσχύουσαν κατάστασιν καὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο τὸ πλέον κατάλληλον, δηλαδή, πρέπει ὁ στόχος νὰ παραμείνῃ ἰσχύων, ἀλλὰ νὰ ἀλλάξουν μορφή καὶ μέσα».⁵⁹

Καὶ συνεχίζει ὁ Πρῶστος διπλωμάτης: «Ὁ Σλῆμαν πρέπει νὰ κερδηθῆ δι' ἐμᾶς καὶ ἐγὼ θὰ πράξω ἀπὸ ἐδῶ πᾶν τὸ δυνατόν». Ἡ ἐπιτυχία ὀφείλεται, ἀναμφισβητήτως εἰς τὸν μέγα Rudolf Virchow, ὁ ὁποῖος ἐπέτυχε νὰ κάμῃ μακρόθεν τὴν ἄρνησι τῆς Σοφίας Σλῆμαν νὰ ἄρῃ τοὺς δισταγμοὺς τοῦ Ἑρρ. Σλῆμαν καί, μάλιστα, μετὰ τὰς συνεχεῖς ἐπιθέσεις τῶν συμπατριωτῶν τῶν ἐπιστημῶν μετὰ κάθε ἀνασκαφικὴ καὶ ἀντίστοιχο ἐκδοτικὴ ἐπιτυχία τοῦ Σλῆμαν.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἀποτυπώνεται εἰς τὸ ἀπὸ 16ης Δεκεμβρίου 1880 ἐκ Βερολίνου ἔγγραφο του Ἑρρ. Σλῆμαν πρὸς τὸν Ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν πολιτισμικῶν καὶ ἱατρικῶν ὑποθέσεων καὶ ἐκπαιδεύσεως R. V. Puttkamer, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ἑρρ. Σλῆμαν γνωρίζει ὅτι αἱ ἐκτιθέμενα εἰς τὸ εἰς South Kensington τοῦ Λονδίνου

54. Meyer 1958, 77-79 ἀριθ. 48 (ἐπιστολὴ τῆς 28ης Μαΐου 1879 πρὸς τὸν W. E. Gladstone).

55. Kyrieleis 1978, 87.

56. Andree 1976-1986· Meyer 1952· Meyer 1955α· Andree 1990· Herrmann und Maass 1990.

57. Ἐφημερίς Αἰῶν 2922, (16 Ἰουνίου 1873). Πρβ. καὶ Κορρές 1977β, 152.

58. Πλάστιγξ, 19 Ἰουνίου 1873, Ἔτος ΣΤ', Αριθ. 275, σ. 2· Αἰών, ἀριθ. 2922, 16 Ἰουνίου 1873.

59. Potsdam, Zentrales Staatsarchiv. Akten: 09.01. Auswartiges Amt, Rechtsabteilung Ausgrabungen in Griechenland Sept. 1854-Jan. 1874, Sign. 70. 191, Blatt 199 (Berlin 18 Juli 1873, IV Generl 310).

Μουσείον τρωικὰ συλλογαὶ θὰ δωρηθοῦν εἰς τὸν Γερμανικὸν λαὸν εἰς αἰωνίαν κατοχὴν καὶ εἰς ἀδιαίρετον διαφύλαξιν εἰς τὴν πρωτεύουσάν του ὑπὸ τὰς ἀκολούθους προϋποθέσεις:

1. ἡ συλλογὴ θὰ τεθῆ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς βασιλικῆς πρῶσσικῆς κρατικῆς Κυβερνήσεως,
2. ἡ συλλογὴ θὰ ἐκτεθῆ εἰς τὸν ἀναγκαῖον ἀριθμὸν αἰθουσῶν, ὥστε νὰ παρουσιάζεται κατὰ τρόπον εὐπρόσωπον, εἰς τὸ νέον Βασιλικὸν Πρῶσσικὸν Ἐθνολογικὸν Μουσείον,
3. αἱ αἰθουσαι, εἰς τὰς ὁποίας θὰ ἐκτίθεται ἡ συλλογὴ, θὰ φέρουν αἰωνίως τὸ ὄνομά του,
4. ἡ συλλογὴ θὰ ἐκτίθεται, μέχρι συμπληρώσεως τοῦ νέου Μουσείου, εἰς τὸ νέον κτήριο τοῦ Kunstgewerbemuseum τοῦ Βερολίνου καὶ ἡ αἴθουσα θὰ φέρῃ τὸ ὄνομά του ὅσον χρόνον θὰ φιλοξενηθῆ ἡ συλλογὴ του ἐκεῖ,
5. ἀποστέλλει τὴν συλλογὴν δεόντως συσκευασμένην καὶ θὰ ἀναλάβει ὁ ἴδιος τὴν διάνοξιν τῶν κιβωτίων, ὥστε νὰ ὑπάρχῃ ἀπόλυτος βεβαιότης διὰ τὴν βεβαίαν διαφύλαξιν τῶν χρυσῶν ἀντικειμένων, ποὺ θὰ εἶναι διασφαλισμένα μὲ σιδηρὰ κλειδαριὰ καὶ
6. ἐφ' ὅσον δὲν γίνουν τὰ ἀνωτέρω ἀποδεκτὰ μέχρι τοῦ προσεχοῦς Μαΐου, ἡ δωρεὰ δὲν θὰ ἰσχύει πλέον.⁶⁰

Εἰς τὴν ἀπάντησιν γνωστοποιεῖται εἰς τὸν Σλήμαν ὅτι τὸ νέον κτήριο τοῦ Ἐθνολογικοῦ Μουσείου θὰ εἶναι ἔτοιμο μετὰ παρέλευσιν τριετίας καὶ ὅτι, μέχρι τότε, τὰ εὐρήματα τῆς Τροίας θὰ ἐκτίθενται εἰς αἴθουσαν ποὺ θὰ φέρῃ τὸ ὄνομά του εἰς τὸ πλησιέστερον νέον κτήριο τοῦ Kunstgewerbemuseum τοῦ Βερολίνου.⁶¹

Παρεμβλλόμενος ὁ καθηγητὴς Rudolf Virchow, ὡς Πρόεδρος τῆς Γερμανικῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἐταιρείας, δι' ἐγγράφου τῆς 20ῆς Δεκεμβρίου 1880, ὑπογραμμίζει τὴν ἀνάγκην τῆς παροχῆς διαβεβαιώσεως πρὸς τὸν ἐν τῷ μεταξὺ εἰς Λονδίον ἀναχωρήσαντα Έρρικὸν Σλήμαν ὅτι θὰ γίνουν σεβασταὶ αἱ ἐγγυήσεις καὶ αἱ προϋποθέσεις ποὺ ἐζήτησε, ἐπίσης δὲ ὅτι ὁ Σλήμαν ἔχει ἀνάγκην νὰ παρασχεθῆ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν αὐτοκράτορα ἢ διαβεβαίωσι ὅτι θὰ ἐκτελεσθοῦν αἱ ἐγγυήσεις ἢ θὰ

πραγματοποιηθοῦν αἱ προϋποθέσεις ποὺ θέτει. Τέλος, πρέπει νὰ γίνῃ κατανοητὸν ὅτι, μετὰ τόσα ἔτη σκληρῆς ἐργασίας εἰς Τροίαν καὶ μετὰ τὴν διάθεσιν τεραστίων ποσῶν διὰ τὰς ἀνασκαφικὰς ἐργασίας, εἶναι σαφὲς ὅτι ἐλπίζει καὶ εἰς ἐορταστικὴν κάλυψιν τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῆς τῆς δωρεᾶς του.⁶²

Ἡ ἀνάμειξι τοῦ Virchow ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἑτέρου προγενεστέρου ἐγγράφου του - ὑπὸ ἡμερομηνίαν 18ης Δεκεμβρίου 1880 - ὅπου γνωστοποιεῖ τὶς προσπάθειές του - ἢ τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἔτους 1879 εἰς τὴν Τρωάδα, νὰ πείσῃ τὸν Σλήμαν νὰ δωρήσῃ τὴν τρωικὴν συλλογὴν του εἰς τὴν Γερμανίαν, δηλαδὴ, εἰς τὴν Πρωσσίαν, καὶ ὅτι κατὰ τὸ θέρος ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐνημερώσῃ μὲ ἀπόλυτον ἐχεμύθειαν τὸν δρ R. Schöne περὶ τῆς προδιαγραφομένης δυνατότητος.⁶³

Εἰς τρίτον ἐγγράφον - ὑπὸ ἡμερομηνίαν 26ης Δεκεμβρίου 1880 - καθιστᾷ γνωστὸν ὅτι κατέβαλε μεγάλην προσπάθειαν νὰ πείσῃ τὸν Σλήμαν νὰ ὑπογράψῃ τὸ ἐγγράφον τῆς 16ης Δεκεμβρίου καὶ ὅτι ἐπιβάλλεται νὰ ἐκφράσῃ προσωπικῶς ὁ αὐτοκράτωρ τὴν συγκατάθεσί του νὰ ἐκπληρωθοῦν ὅλαι αἱ προϋποθέσεις ποὺ προτείνει ὁ Σλήμαν, ὥστε νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ δωρεὰ.⁶⁴

Μετὰ παρέλευσι πεντήκοντα ἡμερῶν ὁ καθηγητὴς Virchow γνωστοποιεῖ διὰ τετάρτου ἐγγράφου - ὑπὸ ἡμερομηνίαν 16ης Φεβρουαρίου 1881 - ὅτι ὁ Σλήμαν προτείνει νὰ ἐπιχειρηθῆ ἀπὸ τὴν Πρῶσσικὴν Κυβέρνησιν νὰ ἀγοράσῃ 1) τὸν θησαυρὸ τῶν χρυσῶν ἀντικειμένων ποὺ εἶχε ὑποκλέψῃ εἰς τῶν ἐργατῶν του τῷ 1875 (:) καὶ ποὺ ἔχει ἐκτεθῆ εἰς τὸ Tschinili Kiosk (εἰς τὸ Παλαιὸν Σεράι) καὶ 2) μέγα ἀριθμὸν μεταγενεστέρων εὐρημάτων μεταγενεστέρας ἀνασκαφῆς του, ὁπότε ἴσχυε ἡ ὑποχρέωσί του νὰ παραδίδῃ εἰς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν τὰ 2 τῶν εὐρημάτων. Ἡ ἀξία τῶν ἀνωτέρω ὑπολογίζεται σὲ M 15.000.⁶⁵

Ἡ ἔκθεσις τῶν τρωικῶν εὐρημάτων εἰς τὸ Μουσείον τοῦ Βερολίνου καὶ ἡ γενομένη δεκτὴ δωρεὰ του «πρὸς τὸν Γερμανικὸν Λαὸν ὡς αἰώνιον κτῆμα καὶ πρὸς ἀδιαίρετον φύλαξιν»⁶⁶ ἔσχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἀναγορευθῆ μετὰ πρότασι τοῦ Rudolf Virchow ὁ Έρρικός Σλήμαν

60. Merseburg, Deutsches Zentralarchiv. Ministerium der geistlichen, Unterrichts- und Medicinal-Angelegenheiten. Unterrichts-Abteilung. Acta betreffend die von Dr. Heinrich Schliemann den Königlichen Museum zu Berlin geschenkten Altertümer und die Aufstellung derselben unter dem Name "Schliemann-Sammlung". Specialia Rep. 76, Sect. 16 Abt. X, Kgl. Museen in Berlin XI. Abschn. No 23, Band 1 vom Dezember 1880 bis Dezember 1885, Nr. 6 (Berlin, 16. Dezember 1880).

61. Αὐτόθι, Nr. 4 (Berlin, den 20. Dezember 1880).

62. Αὐτόθι, Nr. 7 (Deutsche Anthropologische Gesellschaft, Berlin, den 22. Dezbr. 1880).

63. Αὐτόθι, Nr. 1 (beglaubigte Abschrift, Berlin, 18. Dezbr. 1880).

64. Αὐτόθι, Nr. 9 (beglaubigte Abschrift, Berlin, 26. Dezbr. 1880).

65. Αὐτόθι, Nr. 59 (beglaubigte Abschrift, Berlin, 16. Febr. 1881).

66. Meyer 1958, 129-131 ἀριθ. 103 (ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοκράτορος Γουλιέλμου Α' τῆς 24ης Ἰανουαρίου 1881 ἐκ Βερολίνου).

εις ἐπίτιμον δημότην τῆς πόλεως τοῦ Βερολίνου τὴν 7η Ἰουλίου 1881,⁶⁷ μία τιμὴ ποὺ εἶχαν δεχθῆ τριάντα ἐννέα ἄλλοι διακεκριμένοι Γερμανοὶ πρὸ αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ σιδηροῦς καγκελάριος Otto von Bismarck καὶ ὁ στρατάρχης Von Moltcke, ἐνῶ μετ' αὐτόν, ἀνηγο-ρεύθησαν οἱ Leopold von Ranke, Robert Koch καὶ Rudolf Virchow.⁶⁸

Κατὰ τὰ δημοσιεύματα τῆς ἐποχῆς «τὸ δημοτικὸν συμβούλιον Βερολίνου προσέφερε λαμπρὰν ἑορτὴν ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συμβουλίου τοῦ Κράτους εἰς τιμὴν τῆς κυρίας καὶ τοῦ κυρίου Σλεϊμαν, τοῦ νέου τῆς πόλεως ἐπιτίμου πολίτου, διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην δωρεάν τῆς συλλογῆς τῶν τρωικῶν ἀρχαιοτήτων εἰς τὸ Γερμανικὸν Ἔθνος. Ἀνάμεσα στοὺς προσκεκλημένους ἦσαν ὁ ὑπουργὸς κ. Bötticher, ὁ γενικὸς διευθυντὴς τῶν Μουσείων δρ R. Schöne, οἱ ἐπισιμώτατοι τῶν καθηγητῶν καὶ φιλολόγων τοῦ Βερολίνου.

Ἦρξατο δὲ ἡ τελετὴ δι' ἀκαδημαϊκῆς διαλέξεως ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ. Κατὰ τὴν αὐτὴν εἴσοδον τῆς ὀμπγύρεως προηγεῖτο ὁ δήμαρχος τῆς πόλεως ὀδηγῶν τὴν κυρίαν Σλεϊμαν, τὴν ἠρωίδα τῆς ἐσπέρας, κατόπιν δ' ἤρχετο ὁ κύριος Σλεϊμαν. Πρῶτος ἔλαβεν τὸν λόγον ὁ καθηγητὴς κ. Βίρχωβ προσεφώνησε τὸν κ. Σλεϊμαν. Ὁ κ. Βίρχωβ προσεφώνησεν ἀμφοτέρους ὡς νέους τῆς πόλεως πολίτας. Εἶτα ἀφηγήθη, διὰ ποίων περιπετειῶν ὁ κ. Σλεϊμαν κατόρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν, ὧν ἐξῆρε τὴν μοναδικὴν ἀξίαν, καὶ ἐξέφρασε τὴν μεγάλην τῆς πόλεως εὐγνωμοσύνην ἐπὶ τῇ πρὸς αὐτὴν δωρεᾷ τῆς συλλογῆς τῶν πολυτίμων εὐρημάτων. Ἐπέρανε δὲ ἐγκωμιάσας τὸ ζῶηρον ἐνδια-

φέρον, ὅπερ ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος ἐπιδεικνύει ὑπὲρ τοιούτων ἐπιστημονικῶν πραγμάτων, καὶ προσκαλέσας τοὺς παρισταμένους νὰ ἀνευφημίσωσιν αὐτόν.

Μετὰ τοῦτο ἔλαβε τὸν λόγον ὁ δρ. Σαῖνε, γενικὸς διευθυντὴς τῶν βασιλικῶν μουσείων, ὁ ὁποῖος εἶπε: «Πᾶσα μεγάλη ἀγγελία περὶ νέου τινὸς εὐρήματος φθά-νουσα μέχρις ἡμῶν, μᾶς ἐμάνθανε ἅμα καὶ πόσον μεγάλως εἶχε συντελέσει εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ἡ κ. Σλεϊμαν. Ὡς ὁ μέγας ἡμῶν ποιητὴς παριστᾷ τὴν Ἰφιγένειαν μετὰ πό-θου ἀντλοῦσαν τὴν χῶραν τῶν Ἑλλήνων, οὕτως, ἐλπίζει ὁ ρήτωρ, καὶ τῆς Ἑλληνίδος ἡ καρδιά θὰ ἀνήκῃ ὀλίγον εἰς τὴν πόλιν, ἥτις φυλάττει τοὺς θησαυροὺς τοῦ συζύ-γου τῆς, οἵτινες εἶνε καὶ αὐτῆς ταύτης θησαυροί».

Τέλος ἔλαβε τὸν λόγον ὁ κ. Σλεϊμαν:

«Ἐντιμώτατοι συμπολιταί! Εὐχαριστῶ ὑμᾶς θερμό-τατα δι' ἦν μοι ἀπονέμετε ὑψηλὴν τιμὴν, ἦν θεωρῶ τοσοῦτῳ μᾶλλον πολῦτιμον, ὅσῳ γινώσκω ὅτι σπανιώ-τατα μόνον χορηγεῖται, καὶ εἰς ἄνδρας, οἵτινες εἶτε δι' ἐνδοξοτάτων πολεμικῶν ἔργων εἶτε διὰ μεγάλων πρὸς τὴν πατρίδα ἢ τὴν χῶραν αὐτῶν διακριθέντες, ἐγένοντο ἄξιοι τῆς ὑπερτάτης τιμῆς ἐκ μέρους τῆς πατρίδος. Ναί, πληρέστερα σύννοια ὅτι διὰ τῆς εἰς ἐμὲ ἀπονομῆς τοῦ τίτλου τοῦ ἐπιτίμου πολίτου τοῦ Βερολίνου μοι παρέ-σχετε τὸ ὑπέρτατον τεκμήριον τιμῆς ὅπερ ποτὲ ἠδύ-νάμην νὰ λάβω. Διὰ τοῦτο καὶ θεωρῶ αὐτὸ πολυτιμώ-τερον ἢ πάντα τὰ τιμητικὰ διπλώματα πασῶν τῶν πρω-τεουσῶν τῆς γῆς». Ἐπέρανε δὲ τὸν λόγον, εὐχρηθεὶς ὅπως ἡ δωρεὰ αὐτοῦ γείνη ἀφορμὴ νέας ὠθήσεως εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.⁶⁹

Ἦδη τὴν 6ην Μαΐου ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος Β'

67. Πρβ. Gedenkbuch der Ehrenbürger der Stadt Berlin weit Einführung der Städteordnung vom 19ten November 1808, Nr. 40. Schliemann, 1881. "Kaufmann und Altertumsforscher". Πρβ. Arenhövel 1979, 455 Nr. 1180 (Berlin, Landesarchiv): "Den Antrag auf diese Auszeichnung hatte Rudolf Virchow gestellt, der 1891 der 43. Ehrenbürger der Stadt Berlin wurde" [Traill 1990, 6 January 1822-26 December 1890, 437 (Virchow persuaded him to give the collection to the German people. In return, it was agreed that Schliemann would be made an honorary citizen of Berlin. In June (τὸ ὄρθόν: τὴν 7ην Ἰουλίου), at a gala banquet in Berlin Rathaus, he was made an honorary citizen). Ὁ Σλεϊμαν ἐν Βερολίνο', Δελτίον τῆς Ἑστίας 237, 12 Ἰουλίου 1881. Ludwig 1932, 289-291; Heinrich Schliemann Selbstbiographie bis zu seinem Tode vervollständigt, Herausgegeben von Sophie Schliemann, 12. Auflage neubearbeitet und herausgegeben von E. Meyer, Wiesbaden 1979, 94-95; Mahr 1981. Κορρές 1974α, 78 ἀριθ. 831. Vossische Zeitung, 8. Juli.

68. Εἰς τὸ τιμητικὸν διπλωμα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀπολεσθῆ ἀπὸ τὸ 1980, ἀπεικονίζονται, ἄνω ἀριστερά, τὸ Δημαρχεῖον τῆς πόλεως τοῦ Βερολίνου (Rotes Rathaus) καί, κατωτέρω, ἡ ἑνοσίπλος Ἀθηνᾶ, τὸ Ἰλίου Μέλαθρον, ἐνῶ, ἄνω, κατὰ τὸ μέ-

σον, ὁ ναὸς τῆς πόλεως. Τὸ Ἰλίου Μέλαθρον ἦτο ἀρκούντως γνωστὸν, ἂν καὶ εἶχε ἐγκαινιασθῆ μόλις πρὸ πέντε μηνῶν. Ὅλοι οἱ μελετηταί, ἀπὸ τοῦ Lilly 1961, 81, μέχρι καὶ τοῦ Γεωργίου Ἐ. Μυλωνᾶ, Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΠΑΑ) 61, 1986, 171, εἶχον θεωρήσει ὅτι πρὸ τοῦ Σλῆμαν δυὸ μόνον ἄλλοι Γερμανοὶ εἶχον τύχει αὐτῆς τῆς μεγάλης διακρί-σεως, δηλ., νὰ ἀναγορευθοῦν σὲ ἐπιτίμους δημότες τῆς πό-λεως τοῦ Βερολίνου.

69. Ὡς ἀνωτέρω, Ὁ Σλεϊμαν ἐν Βερολίνο', Δελτίον τῆς Ἑστίας 237 (12 Ἰουλίου 1881), 1. Rede zur Bewillkomung Schliemann's als Ehrenbürger Berlins, gehalten am 7. Juli 1881 im Festsaal des Berlinischen Rathauses von Rudolf Virchow ἐν: Gedächtnisfeier für Heinrich Schliemann im Festsaal des Berlinischen Rathauses am, Sonntag, den 1. März 1891. Berlin Verlag von A. Asher 1891, 27-31. Ἐνδεικτικῆ εἶναι καὶ ἡ ἀντί-δρασις τοῦ νεαροῦ, τότε, Furtwängler (Ad. Furtwängler, 1965. Briefe Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz, 77 Nr. 37): "Schliemann gefeiert hier, ist und bleibt aber ein doch halb verrückter und confuser Mensch, der von der eigentlichen Bedeutung seiner Ausgrabungen keine Ahnung hat und wirklich nur dem niederen Interesse dass die Sachen so und so alt sind und gerade aus

εἶχε ἐγκρίνει τὴν εἰς τὸν Έρρικό Σλήμαν ἀπονομὴν ἐνὸς δευτέρας τάξεως παρασήμου τοῦ Στέμματος.⁷⁰

XI. «Ίλιος»

Πρόθεσι τοῦ Έρρικού Σλήμαν ἦτο, πάντοτε, νὰ δημοσιεύῃ ὀλοκληρωμένες μελέτες περὶ τῶν ἀνασκαφῶν του, πέρα τῶν ἐκθέσεων ποὺ ἐδημοσιεύοντο σὲ διάφορες ἐφημερίδες. Τὴν πρόθεσί του αὐτὴ ἐπραγμάτωσε μὲ τὸ νέο συνθετικὸ ἔργο του *Ίλιος*, ποὺ ἐξεδόθη συγχρόνως εἰς Λονδίνον, Νέα Ὑόρκην καὶ Λειψίαν (1881) μὲ πρόλογον τοῦ Roudolf Virchow καὶ πρωτοποριακὴν διὰ τὴν ἐποχὴν του διάρθρωσι κατὰ ἐνότιπτες τῆς τοπογραφίας τῆς μεζονος περιοχῆς τῆς Τροίας, περὶ τῆς ἐθνογραφίας τῶν Τρώων καὶ τῆς χώρας τῶν Τρώων, περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Τροίας, περὶ τῆς πραγματικῆς θέσεως τῆς ὀμηρικῆς Ίλιου, περὶ τῶν ἐπτὰ προϊστορικῶν καὶ ἱστορικῶν πόλεων τῆς Τροίας (ἡ τρίτη ἦτο ἡ κεκαμένη πόλι), ὡς καὶ περὶ τῶν τύμβων τῆς περιοχῆς ἀπεδίδεντο εἰς τοὺς ἥρωες τοῦ ἔπους. Τὸ ἔργον συνεπλήρωναν ἐννέα ἐπίμετρα ὡς συνεργασία εἰδικῶν ἐπιστημόνων (R. Virchow, J. P. Mahaffy, A. H. Sayce, Fr. Calve, J. Schmidt, P. Ascherson, F. Kurtz, A. J. Duffield, H. Brugsch-Bey).

Ἐπρόκειτο περὶ ὑποδειγματικῶν κατὰ τὴν σύλληψιν καὶ τὴν διάρθρωσι ἔργου, ποὺ εἶχε πλουσιωτάτη εἰκονογράφει (2.000 σχέδια) διὰ τὰ εὐρήματα ἀλλὰ καὶ διὰ στρωματιγραφικὰς τομὰς καὶ ἀπεικονίσεις ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ τὴ μεζίονα περιοχῆ.

XII. Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸν βοιωτικὸν Ὀρχομενόν

Ὁ Έρρικός Σλήμαν εἶχε ἐκφράσει τὴν ἐπιθυμίαν νὰ διενεργήσῃ ἀνασκαφὴ εἰς Ὀρχομενόν (ἐπιστολαὶ του πρὸς τὸν Erbprinz Bernhard v. Sachsen Meiningen (9-7-1880), Aug. Schels (20-7-1875), Th. Stanton (10-7-1880), J. P. Mahaffy (25-7-1880), R. Virchow (29-8-1880), ἔλα-

βε δὲ τὴν σχετικὴ ἄδεια ἀπὸ τὸν Νικ. Ἀλεξ. Μαυροκορδάτο (1/22 Ἰουλίου 1880).⁷¹

Ὁ Σλήμαν ἀνέσκαφεν εἰς τὸν βοιωτικὸν Ὀρχομενόν δι' ἓνα λόγον: αὐτὸν ποὺ ἐπικαλεῖται εἰς τὸν πρόλογον τῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου του «Ὀρχομενός» ἡ Σοφία Σλήμαν, ἦτοι, ὅτι: «Ὁ Ὀμηρος μόνον τρεῖς πόλεις πολυχρύσους δηλοῖ ... τὴν Ίλιον, τὰς Μυκίνας καὶ τὸν Ὀρχομενόν». Ἡ Σοφία Σλήμαν ὠμολόγησεν, ἐπίσης, ὅτι κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν εἰς αὐτὸν τὸν τομέα τῶν ἀνασκαφῶν εἰς Τροίας καὶ Μυκίνας, «ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀντισταθῶμεν νὰ κάνωμεν ἐρεῦνας εἰς Ὀρχομενόν. Εὐνόητον ἦτο, ἅπαξ ἐπ' οὐδενὶ ἄλλοις εἶχεν ἀποδεχθῆ τὴν πρότασιν τοῦ Σλήμαν δι' ἀνασκαφὴν τοῦ θησαυροῦ.

Συγχρόνως, τὸ ζεῦγος Σλήμαν δὲν διεφεύσθη εἰς τὰς προσδοκίαις του, ἐὰν κρίνωμε ἀπὸ τὴν πρὸς R. Virchow ἐπιστολὴν τοῦ Έρρικού Σλήμαν (29-8-1880), ὅπου προβλέπει ὅτι «εἰς τὸν θησαυρὸν τοῦ Μινύου δὲν ὑπάρχουν ἄλλοι θησαυροί, θὰ ἀνευρεθῶν δὲ μόνον ὄστρακα», πρᾶγμα ποὺ συνέβη.

Αἱ ἐρευναι τοῦ Σλήμαν περιορίσθησαν εἰς ἓν σημεῖον, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς μονῆς τῆς Σκριποῦς καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ θησαυροῦ τοῦ Μινύου ἐπετεύχθη μὲ τὴν τάφρον ποὺ διήνοιξεν ἡ Σοφία Σλήμαν. Δυστυχῶς, δὲν ὑπάρχει τοπογραφικὸν σχέδιον τάφρων. Ὁ Σλήμαν ἐπίστευεν ὅτι ὁ θησαυρὸς τοῦ Μινύου εἶχε, κατ' ἀρχὴν καταστραφῆ τῷ 874 μ.Χ. χάριν τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς μονῆς τῆς Σκριποῦς καί, εἰς δευτέραν φάσιν, τῷ 1867, ὅτε ὁ δήμαρχος τῆς Σκριποῦς ἐχρησιμοποίησε τὸ οἰκοδομικὸ ὑλικὸν χάριν ἄλλης ἐκκλησίας.⁷² Πάντως, ὁ θάλαμος τοῦ πλευρικοῦ δωματίου συνέπεσε ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Σλήμαν,⁷³ κατὰ δὲ τὴν πρώτην ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀνεφάνη, ἀπλῶς, ἡ συμπίεσθαι κεκοσμημένη ὀροφὴ τοῦ δωματίου.

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἐργασία εἰς τὸν θολωτὸν τάφρον ἦτο μακρὰ καὶ ἐπίπονος, ἐχρησιμοποιοῦντο δὲ 100-120 ἐργάτες. Ἡ ἐπίχωσι ἐσχημάτιζε εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ταφικοῦ θαλάμου τοῦ τάφρου σύνολον 30 ποδῶν. Τὰ

Troja und Mykenae stammen, all seine wirklich erstaunliche Energie aufbietet. Aber nutzt hat er unser Wissenschaft deswegen doch enorm. Das Mykenische Werk mit Loschke wird erst '82 oder '83 herauskommen aber sehr fein werden. Es soll eine Ganze Geschichte jener ältesten Cultur enthalten" (Berlin 13, Juli 1881) καὶ, προηγουμένως, τὴν 3ην Ἰουλίου: "er ist ein widerlicher Kerl, confus, ohne Haltworren -und doch von solch leidenschaftlicher Energie für eine Sache. Er hat die Trojanischen Sachen unserm Museum geschenkt? die sind nun freilich viel tausendmal schlechter als die Mykenischen, aber doch interessant".

70. Potsdam, Zentrales Staatsarchiv. Akten: 09. 10. Auswärtiges Amt, Rechtsabteilung Nr. 463. Die Ausgrabung des Dr. Schlie-

mann im Orient, Bd 1, Dez. 1876-Sept. 1881, 37664, Blatt Nr. 76 (Berlin, den 16. März 1881), Blatt Nr. 80 (Berlin den 21. März 1881), Blatt Nr. 80 (Berlin den 21. März 1881), Blatt Nr. 81 (Berlin den 30/März 1881), Blatt Nr. 88 (8. Mai 1881), Blatt Nr. 97 (Berlin, den 11. Juni 1881), Blatt Nr. 99 (Berlin, den 13. Juni 1881), Blatt Nr. 98 (Berlin, den 13. Juni 1881), Blatt Nr. 89 (Berlin, den 17ten Juni 1881), Blatt Nr. 104 (Berlin, den 7. Juli 1881), Blatt Nr. 106 (Berlin, 5ten August 1881), Blatt Nr. 105 (Berlin, den 22 August 1881). Ἀντιθέτως Döhl 1981, 49.

71. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Ἀρχεῖον Σλήμαν, Φάκελλοι Β 82-84 ἀριθ. 778 (α-β). Πρβ. Schliemann 1880.

72. Schliemann 1881β.

73. Σοφία Schliemann 1881.

κατώτερα στρώματα αποτελούν άλλοτεπάληλα στρώματα τέφρας και άλλων κεκαυμένων υλών (ξύλα), σε σύνολον 12 ποδών, και για τὸν Σλήμαν ἀπετέλουν, πιθανόν, λείψανα θυσιῶν.⁷⁴ Ἡ ἀλήθεια, ὅμως, ἦτο διαφανής· πᾶν ἄλλο ἢ ἐκ θυσιῶν προήρχοντο αἱ τεράστιαι ποσότητες τέφρας.

Μετὰ τὴν λήξιν τῆς πρώτης ἀνασκαφικῆς περιόδου, κατὰ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου 1880, ὁ Σλήμαν ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ μέσῳ Βερολίνου εἰς Λονδῖνον πρὸς παραλαβὴν τῆς τρωικῆς του συλλογῆς καὶ μεταφορᾶς τῆς εἰς Βερολῖνον πρὸς ἀρχικὴν διευθέτησιν περὶ τὰ μέσα Ἰουνίου 1881 εἰς τὸ Kunstgewerbemuseum. Ἠκολούθησεν ἡ ἐπίσκεψί του εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τῆς Ὀλυμπίας, ὅπου καὶ ἐγνώρισεν τὸν συμπατριώτην του ἀρχιτέκτονα W. Dörpfeld καί, τέλει Μαρτίου, ἐπέστρεψεν εἰς Ὀρχομενόν,⁷⁵ συνοδευόμενος καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τῆς συζύγου του, τοῦ γενικοῦ ἐφόρου Εὐστρατιάδου καὶ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης A. H. Sayce.⁷⁶

Κύριον στόχον εἶχε θέσει τὸν καθαρισμόν τοῦ πλευρικοῦ δωματίου, ἐνῶ ὁ A. H. Sayce ἐπεξέτινε τὶς ἐρευνῆς τοὺς εἰς ἀναζήτησιν τοῦ νοτίου τείχους τοῦ Ὀρχομενοῦ ποῦ εἶχε, δυστυχῶς, καταστραφῆ ὑπὸ τῶν χωρικῶν. Τὸ ὠραιότερον εὕρημα ὑπῆρξε ἡ κατάκοσμη ὀροφὴ τοῦ πλευρικοῦ δωματίου, διαστάσεων 3,70 x 2,70 μ., ἡ ὁποία ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν πλακῶν λεπτοκόκκου πρασινωποῦ ἀσβεστολίθου.⁷⁷ Πέριξ περιεβάλλετο ὑπὸ ταινίας ροδάκων, ἠκολούθει ἀτέρμων σπεῖρα με παρεμβλλομένους κατὰ μίαν κατεύθυνσιν λωτούς, περαιτέρω ἠκολούθει διπλοῦν πλαίσιον (δυὸ ταινίαι) ροδάκων καὶ εἰς τὸ κέντρον τετράπλευρον σύνολον ἀτέρμονος σπεῖρας καὶ λωτῶν. Ἡ ὀροφὴ ἐσχεδιάσθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος

E. Ziller, ἀποκατεστάθη ὑπὸ τοῦ Ὀρλάνδου καὶ ἐβελτιώθη σχεδιαστικῶς ὑπὸ Εὐ. Ὀλυμπίου ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ὀρλάνδου.⁷⁸

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ θολωτοῦ τάφου συνεπληρώθη τὸ ἔτος 1886, ὅποτε ὁ Dörpfeld ἐξεπόνησε τὰ τελικὰ σχέδια τοῦ θησαυροῦ τοῦ Μινύου.⁷⁹ Ὁ Ἄν. Ὀρλάνδος ἐξέτελεσε τὸ ἔτος 1914 τὶς ἀναγκαῖες ἐργασίες ἀνασπλώσεως εἰς τὸν τάφον καὶ εἰς τὸ πλευρικὸν δωματίον. Ὁ Θεόδωρος Σπυρόπουλος ἀνέσκαψε τὸ Πρωτομυκηνναϊκῆς ἐποχῆς νεκροταφεῖον τῶν κιβωτιόσχημων τάφων, συγχρόνως πρὸς τὸ τῶν λακκοειδῶν τῶν Μυκηνῶν τοῦ Σλήμαν, σύνολον ἰδιαιτέρας σημασίας ὅσον ἀφορᾶ εἰς τὴν ἀδιάσπαστον συνέχειαν τῆς Μεσοελλαδικῆς εἰς τὴν Μυκηνναϊκὴν ἐποχὴν με ἀντίστοιχα πρὸς τὰ τῶν Μυκηνῶν κτερίσματα καὶ ἔθιμα ταφῆς. Ἴσως, ἡ ἐρευνα διὰ τὰ σύγχρονα ἀνάκτορα ἀποβῆ ματαιαία, ὅπως καὶ εἰς τὶς Μυκῆνες λόγῳ τῶν μεταγενεστέρων κοσμικῶν κτισμάτων. Ἐπίσης, ὁ Θεόδωρος Σπυρόπουλος προέβη εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ YE III B τμήματος τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ὀρχομενοῦ με πλουσίαν κεραμικὴν καὶ πολλὰ σπαράγματα τοιχογραφιῶν ὡς καὶ τὴν ἐπιτυχῆ ἀνακάλυψιν τοῦ θεάτρου ποῦ εἶχε χρησιμοποιηθῆ κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν καὶ ρωμαϊκὴν ἐποχὴν πρὸς τέλος τῶν Διονυσίων καὶ τῶν Χαριτησιῶν (1980).⁸⁰ Ὁ Πausanias, ἐν τούτοις, δὲν ἀναφέρει τὸ θέατρον.

Τὰ εὐρήματα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς εἰς Ὀρχομενὸν εὐρίσκονται εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν καὶ πλῆθος ὀστράκων εἰς τὸ Μουσεῖον Προϊστορίας καὶ Πρωτοϊστορίας τοῦ Δυτικοῦ τομέως τοῦ Βερολίνου.⁸¹ Τὰ ποικίλα ὀστρακα εὕρηνο ἀρχικῶς εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Ἑρρ. Σλήμαν, ἀκολούθως δὲ ἐξήχθησαν

74. Schliemann 1883, 37-39· Schliemann 1881γ, 28-30· Schliemann 1881δ, 36-37· Schuchhardt 1890, 334-340· Schuchhardt 1891, 299-303.

75. Κορρές 1974α, 26 ἀριθ. 183, 27 ἀριθ. 186-188, 190, 29 ἀρ. 208, 166 ἀριθ. 183, 171 ἀριθ. 827α-β.

76. Sayce 1881, 373-374.

77. Μαρινᾶτος 1959, 61-62, πίν. 160-161, σ. 117.

78. Schliemann 1883, πίν. I (Ἡ γλυφὴ τῆς ὀροφῆς τοῦ θαλάμου)· Ὀρλάνδος 1915, παράρτημα, 53· Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος. Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον του, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1978, 393-569, ἰδία 405-409 (E. Στίκας, Ὁ ἀνασπλωτής), εἰκ. 406-408. Τὸν διακοσμτικὸν τοῦτον πλοῦτον τῆς ὀροφῆς τοῦ πλευρικοῦ θαλάμου ἐξήτησεν ὁ Σλήμαν νὰ ἐπαναληφθῆ εἰς τὴν ὀροφὴν τῶν αἰθουσῶν τῶν τρωικῶν τοῦ Συλλογῶν εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου [Döhl 1981, 49, 138· Virchow 1891b, 18].

79. Schliemann 1886, 376-380, πίν. 1-6. Πρβ. καὶ Meyer 1958, 245-6 ἀριθ. 231 (ἐπιστολὴ τῆς 3ης Ἰουνίου ἐξ Ἀθηνῶν εἰς R. Virchow) καὶ Meyer 1936, 253 ἀριθ. 165 (ἐπιστολὴ τῆς 18ης Ἀπριλίου 1886 ἐξ Ἀθηνῶν εἰς R. Schone). Πρβ. καὶ τὴν ἀδημοσίευτον εἰσέτι καὶ λίαν προσεχῶς ὑπὸ τοῦ δρ G. Mahr δημο-

σιευθισομένην ἐπιστολὴν τῆς 23ης Ἰανουαρίου 1883 ἐξ Ἀθηνῶν τοῦ Ἑρρ. Σλήμαν πρὸς τὸν Διευθυντὴν τῶν Βερολιναιῶν Μουσείων δρ R. Schöne, ἐν ᾧ ἀναγράφει τὰ ἐπόμενα: «Εἰσέτι ἔχω μίαν δέψιν διπλαθὴ μὴ κοσμησὰ roscoco τὰς διὰ τῶν τρωικῶν μουσείων ἀποτεταγμένας ἐν τῷ Ἐθνολογικῷ Μουσείῳ αἰθούσας ἀλλὰ στολίσαι αὐτὰς ἀναλόγως τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ζωγραφῆσαι ἐπὶ τῶν ὀροφῶν τὸ κόσμημα τοῦ θαλάμου τοῦ ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ὀρχομενῷ ἀνακαλυφθέντος» (Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte, Acta: "Sammlung trojanischer Altertümer", Vol. 2, ad 943/83).

80. Σπυρόπουλος 1971, 218-220, πίν. 189β-γ σχέδ. 16-17· Σπυρόπουλος 1972, 312-314, πίν. 258γ-δ· Σπυρόπουλος 1973α, 258-263, πίν. 209-214· Σπυρόπουλος 1973β, 392-393, εἰκ. 22· Spyropoulos et Amandry 1974, 173-246· Παπαχατζῆς 1981, 220-242· Simpson and Dickinson 1979, 236-237· Simpson 1981, 61.

81. Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte, Inv. Nr. 10829-11008, 11261-11263. Stais 1915, 160 Nos 3271-3300 (Vitrine 76)· Stais 1926, 160, Nos 3271-3300. Πρβ. Döhl 1981, 72, 108; Mountjoy 1983, 9, note 28.

νομοτύπως ὑπ' αὐτοῦ (παρουσία καὶ τοῦ Γεν. Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων) ἀλλ' ἐδηλώθησαν ὡς προερχόμενα ἐξ ἄλλων περιοχῶν.⁸²

Ἀκριβῶς δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου καί, εἰδικώτερον, ἐπειδὴ δὲν ἦτο ἐκτεθειμένον εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τὸ ὑλικὸν τοῦτο, δὲν εἶχον περιέλθει, εἰμὴ ἐν ὄστρακον, οἱ Ad. Furtwängler καὶ Georg Löschcke εἰς ἔργον τῶν Mykenische Vasen, Berlin 1886.⁸³

Ὁ Ἐρρ. Σλήμαν ἐπεξηγεῖ διὰ μιᾶς πρὸς τὸν Ad. Furtwängler ἐπιστολῆς⁸⁴ τὴν κατάστασιν καὶ συγκεκριμένως ὅτι ὁ Εὐστρατιάδης κατ' ἀρχήν, τῷ 1881 καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ ἐπίσης Ἐφορος Στάης τῷ 1886 ἅπαντα τὰ ὄστρακα τὰ ὁποῖα εἶχον ἀνευρεθῆ, εἶχον χαρακτηρίσει ὡς μὴ ἀπαραίτητα καὶ παρεχώρησαν αὐτὰ εἰς τὸν Ἐρρικόνα Σλήμαν, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε νὰ ἀποστείλῃ τῷ 1885 τὴν πρώτῃν ὁμάδα καὶ ἀργότερον τὴν δευτέραν εἰς τὸ Βερολιναῖον Μουσεῖον, ὅπου καὶ ἐξετέθησαν.

Τῷ 1886, ἐπίσης, ὁ συνοδεύων τὸν Ἐρρ. Σλήμαν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν Ὀρχομενοῦ W. Dörpfeld, ἐξεπόνησε τὰ νέα καὶ ἀκριβέστερα σχέδια ὄλων τῶν τμημάτων τοῦ θησαυροῦ τοῦ Μινύου, ποὺ ἐδημοσιεύθησαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰς Βερολίνον.⁸⁵ Δυστυχῶς, τὰ σχέδια ταῦτα τοῦ Dörpfeld ἀπωλέσθησαν μεθ' ὀλοκλήρου τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μουσείου Προϊστορίας καὶ Πρωτοϊστορίας καὶ τοῦ ἀρχείου τῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἐταιρείας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

XIII. Ἡ ἀνακτορικὴ κατοικία τῶν Σλήμαν «Ἰλίου Μέλαθρον»

Ὁ Ἐρρ. Σλήμαν ἀνέθεσεν εἰς τὸν Σάξωνα φίλον καὶ εἰς Ἀθήνας ἐγκατεστημένον ἀρχιτέκτονα Ἐρνέστον Τσίλλερ τὰ σχέδια διὰ τὴν ἀνάγειν νέας ἀνέτου κατοικίας μετὰ πλατεῖα μαρμαρίνη κλίμακα μέχρι τοῦ πρώτου ὀρόφου καὶ μετὰ τεράτσα. Ὁ Τσίλλερ ἐπέλεξε ἀρχιτεκτονικὸν τύπον τῆς ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως, ὅπως ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ ἀνάκτορα τῆς Βενετίας (Trevisan καὶ Corner) ἢ ἀπὸ κατοικίας εἰς Δρέσδην (ἀρχιτέκτων H. Nikolai, Haus Seebach, Villa Struene)⁸⁶ καὶ ὁ Σλήμαν συνεφώνησε ἀπολύτως πρὸς τὰ ὑποβληθέντα σχέδια

(28 Μαρτίου 1878). Τὸ οἰκόπεδον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου 12-14 ἐχορηγήθη διὰ τὴν ἀνάγειν τοῦ κτηρίου (Ἐπιτομικοφυλακεῖον Ἀθηνῶν, ἀριθ. 3925, 27 Μαρτίου 1877).

Τὸ κτήριο⁸⁷ ἐκτίσθη 1878-79 μετὰ ἐπίβλεψιν τοῦ Β. Δροσινοῦ, ἐξωγραφήθη ἀπὸ τὸν Σλοβένο ζωγράφο Juri Subic (1885-1890), ποὺ εἶχε ἔλθει σὲ πλήρη ρῆθι μετὰ τὸν Σλήμαν, καὶ ἐκοσμήθη περαιτέρω μετὰ μωσαϊκὰ δάπεδα κατασκευασθέντα ὑπὸ εἰδικῶν τεχνιτῶν ἀπὸ τὸ Λιβόρνο, μετὰ 20 ὑπερφυσικοῦ μεγέθους πύλινα ἀγάλματα εἰς τὴν τεράτσαν καὶ τρία εἰς τὸν κήπον ἀπὸ τὴν Wienerberger Ziegelfabrks und Baugesellschaft Βιέννης. Τὰ ἐπιπλα τοῦ γραφείου τοῦ παρήγγειλε ὁ Σλήμαν εἰς Βιέννην καὶ ἔγιναν ἐπὶ βάσει προτύπων τῆς Casa di Cornelio Rufo τῆς Πομπηίας, τοῦ ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου τῆς Δήμητρας καὶ τῆς Παμφίλης εἰς τὸν Κεραμεικὸν κ.ο.κ. Τὰ ἐπιπλα τῆς τραπεζαρίας προμηθεύθη, ἐπίσης, εἰς Βιέννην, ἦσαν δὲ τοῦ στυλ νεομπαρόκ (1852), ἀλλὰ, γενικῶς, ὁ Σλήμαν δὲν ἐρημιζέτο διὰ τὸ «γούστο» τοῦ εἰς αὐτὸν τὸν τομέα.

Ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τὸν Ziller ἀπεφάσισαν νὰ χρησιμοποιήσουν τὸ τρίτομον ἔργον τοῦ Γερμανοῦ ἀρχιτέκτονος W. Zhan (*Die schönsten Ornament und merkwürdigsten Gemälde aus Pompeji, Herculaneum und Stabiae*, 1-3, Berlin 1829-52) μετὰ ποικίλο διακοσμητικὸ πλοῦτο καὶ διάφορες τοιχογραφίες, ἐδανείσθησαν δὲ πρὸς τοῦτο τὸ ἀντίτυπον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἐπιλογή, πάντως, δὲν εἶναι ἢ πλέον ἰκανοποιητικὴ καὶ ὁ λόγος ἴσως εἶναι ἢ ἀπέχθεια τοῦ Subic ἐναντι αὐτῆς τῆς τέχνης καὶ τάσεως τῆς ἐποχῆς. Τὰ «προγράμματα» ποὺ ἠκολουθήθησαν πρὸς διακόσμησιν κατοικίας ἀφοροῦσαν, κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰς τὸν τομέα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ καὶ εἰς τὰ εὐρήματά του εἰς Μυκῆνες καὶ Τροίαν, ποὺ ἐπανελήφθησαν εἴτε εἰς τὰ μωσαϊκὰ δάπεδα εἴτε εἰς τὰ ὀροφές. Ἡ ἱστορία τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἔχει ἀποδοθῆ εἰς τὶς ζωφόρους ὀροφῆς τῆς αἰθούσης χοροῦ (Αἴθουσα τῶν Ἐσπερίδων) καὶ 13 τοπία ἀπὸ τὴν Τροία εἰς ἓνα ΝΔ δωμάτιο τοῦ δευτέρου ὀρόφου. Ἀντιθέτως, οἱ πομπηϊανὲς τοιχογραφίες, κατὰ τὸ πλεῖστον,

82. Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte Acta: "Sammlung trojanischer Altertümer", des Dr. Heinrich Schliemann Vol. 2 (1883-1891), No 228a/85 (ἐπιστολὴ τῆς 8ης Νοεμβρίου 1885 ἐξ Ἀθηνῶν εἰς R. Schöne): «Παρόντος τοῦ γενικοῦ τῶν ἀρχαιοτήτων ἐφόρου οὗχ οἶον μοι ἦν γράφειν τὰ ὀνόματα «Ἰθάκη» ἢ «Ὀρχομενός». Τοιγαροῦν τοὺς φακέλους ἀρχαιοτήτων ἐξ Ἰθάκης ἀραβιστί, ὡς καὶ τοὺς ἐξ Ὀρχομενοῦ, ἐσήμνησα.»

83. Furtwängler und Löschcke 1886, 42-43, πίν. XIX. 135.

84. Meyer 1958, 265-268 (ἐπιστολὴ τῆς 10ης Ἀπριλίου 1887 ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὸν Ad. Furtwängler), ἰδίᾳ 267 (4).

85. Περὶ τοῦ θησαυροῦ τοῦ Μινύου ἰδέ, γενικώτερον, Pelon

1976, 233 ἀριθ. 33 καὶ 507, πίν. 90-95.

86. Milde 1981, 137-138 εἰκ. 121 (Römisches Haus) εἰκ. 164-168 (Villa Rosa), εἰκ. 169-170 (Seebach), 168 εἰκ. 172 (Trevisan), 225 εἰκ. 224-225 εἰκ. 274 (Palazzo Corner).

87. 'Dr. Henry Schliemann's dwelling-house in Athens', *The Builder* Vol. XXXVII, No 1854, August 17, 1878, 861, 863. Τσίλλερ 1881, 1-2. Τσίλλερ 1883, 789-792. Κορρές 1973β, 690-695. Κορρές 1981α, 109-116. Κορρές 1986α. Κορρές 1988α. Κορρές 1988β. Κορρές 1988γ. Κορρές 1988δ. Müller 1986, 6. Stupp 1985, 239 ff. Turczynski 1989.

εἶχον ἐπιλεγῆ ἀδιακρίτως, ἐξαιρέσει τῶν τοῦ ΝΔ δωματίου τοῦ δευτέρου ὀρόφου. Σαράντα, τουλάχιστον, ἐπιγραφὰς εἰς τοὺς τοίχους καὶ εἰς τὰ θυρώματα ἀπετέλουν ἀποσπάσματα ἀπὸ ποιητικὰ ἔργα τῆς ἀρχαιότητος (ὀμηρικὰ ἔπι, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, ἀπτικαὶ κωμωδία, Παλατινὴ Ἀνθολογία, ὡς καὶ ἀποφθέγματα τῶν Ἑλλήνων σοφῶν τῆς ἀρχαιότητος). Οἱ περισσότερες ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐπιγραφὰς ἀφοροῦσαν τὴν χρῆσιν τοῦ χώρου εἰς τὸν ὁποῖον εἶχαν ἀναγραφῆ.⁸⁸

Τὸ Μουσεῖον τοῦ Σλῆμαν περιελάμβανε, περιοδικῶς, εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν του, τὰ ὁποῖα, ὅμως, ἐλάμβανον, κατὰ καιροὺς, τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ Βερολίνον. Ἀρχικῶς, εἶχαν τοποθετηθῆ εἰς τοὺς δυὸ χώρους (γωνιακὸς Δ - καὶ ΝΔ) τοῦ ἰσογείου, λόγῳ ὅμως τοῦ ἐμπλουτισμοῦ τῶν Συλλογῶν του, ἐτοποθετήθησαν εἰς εἰδικὰ ἐρμάρια καὶ εἰς τὸν δευτέρου ὀροφον καὶ εἰς τοὺς διαδρόμους τοῦ ὑπογείου. Ἡ νομισματικὴ συλλογὴ, τῆς ὁποίας εἶχε προετοιμάσει ὁ Ἀχιλ. Ποστολάκκας, εὗρητο εἰς τρεῖς ἐκθεματικὲς προθήκες εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ δευτέρου ὀρόφου.⁸⁹ Τὰ διπλώματα μὲ τὰ ὁποῖα εἶχε τιμηθῆ τὸ ζεῦγος Σλῆμαν, εἶχαν ἀναρτηθῆ, κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰς τὸ Δυτ. γωνιακὸν δωμάτιον τοῦ δευτέρου ὀρόφου, ἐνῶ οἱ ἐπιτύμβιες ἀπτικὲς στήλες εἶχον ἐκτεθῆ εἰς τὸν κῆπον τοῦ μεγάρου.⁹⁰

Τὸ ζεῦγος Σλῆμαν ἔδιδε ἐκάστην Πέμπτην δεξιῶσιν διὰ πλῆθος προσκεκλημένων καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ποικίλων ἄλλων γεγονότων, ὡς τῆς ἀφίξεως εἰς Ἀθήνας Γερμανῶν Πριγκίπων ἢ γάμων ἄλλων ἐστεμμένων κ.ο.κ. Τὰ δεῖπνα καὶ τὰ γεύματα συνωδεύοντο ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσι τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν ὑπὸ τινὸς ὑπηρετοῦ, τὰ δὲ τέκνα τοῦ ζεύγους ὑπεχρεοῦντο κατ' αὐτὰ νὰ ὀμιλοῦν εἰς τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴν.

Τὸ «Ἰλίου Μέλαθρον», ὡς ἐπεγράφει τὸ μέγαρον, ἀποτελεῖ τὸ κλασικὸν ἔργον τοῦ Ἑρνέστου Τσίλλερ καὶ τὸ χαριέστερον (ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸ μέγαρον Σταθάτου) κτήριον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸ κόσμημά της, συγχρόνως δὲ ἐν τῶν πλέον σημαντικῶν, ἀντιπροσωπευτικῶν, πρωτοτύπων καὶ ὠραιότερων κτηρίων τοῦ Νεοκλασικισμοῦ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος ἀνὰ τὴν Εὐρώπην.

Ὁ Σλῆμαν διέμεινε μὲ τὴν οἰκογένειάν του εἰς τὸ Ἰλίου Μέλαθρον ἀπὸ τὸ 1880 μέχρι καὶ τὸ 1890. Τὸ Ἰλίου Μέλαθρον παρέμεινε καὶ μετὰ ταῦτα τὸ κυριώτερον κέντρον συναναστροφῆς τῶν Ἀθηναίων. Ἐκεῖ συνέγραψεν ὁ Σλῆμαν τὰ νεώτερα ἔργα, ἀρχῆς γενομέ-

νης ἀπὸ τῆς εἰς Ὀρχομενὸν ἀνασκαφῆς. Ὁ Ἀχιλ. Ποστολάκκας εἶχε κάμει καὶ τὴν διάρθρωσιν/κατάταξιν τῆς πλουσιωτάτης βιβλιοθήκης του, ἡ ὁποία, δυστυχῶς, διελύθη μόνον κατὰ τὴν δεκαετία τοῦ 1950, ὅτε καὶ ἐπωλήθησαν πολλὰ ἐπιπλά καὶ ἄλλα ὑπάρχοντα ἀπὸ τὴν ὀπισθεν κειμένην οἰκίαν Μελά, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχαν ἀποθηκευθῆ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1926, ἔτους πωλίσσεως τοῦ μεγάρου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐπωλήθη τὸ τρίτομον λεύκωμα τῶν Μυκηνῶν, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπωλήθησαν τὰ ἐπιπλά, αἱ προσωπογραφίαι τοῦ Ἑρρίκου, τῆς Σοφίας, τοῦ Ἀγαμέμνονος Σλῆμαν, ἄλλα λευκώματα, αἱ προσωπογραφίαι τῆς οἰκογένειας Σραϊντερ καὶ διάφορα ἄλλα ἔργα τέχνης, πού εὐρίσκονται (ἀγνοούμενα ὡς πρὸς τὸ τί παριστοῦν) σήμερον, εἰς διάφορα ἀθηναϊκὰ σπιτία.

XIV. Τρῶὰς 1881

Κατὰ μῆνα Μάιον 1881 ἐξετέλεσε ἐκτεταμένο ἐρευνητικὸ ταξίδι ἀνὰ τὴν Τρῶάδα, κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ ὁποίου προέβη σὲ ποικίλες παρατηρήσεις καὶ εἶχε καὶ τὴν συνεργασίαν ἐπὶ τούτου καὶ ἄλλων ἐπιστημόνων πρὸς παρουσίαν τοῦ ὕλικου, ἔδωκε δὲ μεγάλη δημοσιότητα σὲ αὐτὴ του τὴν προσπάθεια μὲ διάφορα δημοσιεύματα καὶ εἰς τὴν Γερμανία καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μία μονογραφία 77 σελίδων ἐξεδόθη γερμανιστὶ εἰς τὴν Λειψία καὶ ἑλληνικῆ μετάφρασις 50 σελίδων εἰς Ἀθήνας, ἀπόδειξις σαφῶς ἐπιστημονικῶν ἐνδιαφερόντων.⁹¹

Κατὰ τὴν ἀνοιξιν καὶ τὸ θέρους 1882 ὁ Σλῆμαν συνέχισε τὴν ἐρευνάν του εἰς τὴν Τροίαν λίαν ἐπιτυχῶς χάρις εἰς τὴν συμμετοχὴν τῶν δυὸ ἀρχιτεκτόνων W. Dörpfeld καὶ J. Höfler, γνωστῶν καὶ ἐκ τῆς συνεργασίας των εἰς Ὀρχομενόν, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐξετέλεσαν πλῆθος σχεδίων καὶ μετρήσεων καὶ αὐτὸ πρὸς ἀκριβεστέραν παρακολούθησιν τῶν στρωμάτων τῶν ἀλληλοδιαδόχων οἰκιστικῶν φάσεων. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ Dörpfeld ἦτο καθοριστικὴ, διότι κατέστη ἀδιαμφισβήτητον πλεόν ὅτι ἡ πυρποληθεῖσα πόλις Τροία δὲν ἦταν ἡ τρίτη, ἀλλ' ἡ δευτέρα, ὁπότε καὶ ὁ λεγόμενος «θησαυρὸς τοῦ Πριάμου» (ὁ θησαυρὸς «Α») δὲν ἀνῆκε εἰς τὴν ὀμηρικὴν Τροίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀρχαιότεραν αὐτῆ περίοδο (τῆς 3ης χιλιετίας π.Χ.). Ἡ διαπίστωσις ὑπῆρξε ὀδυνηρὰ διὰ τὸν Σλῆμαν, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις, ἀπέδειξε ὅτι μέλημά του καὶ μόνον ἦτο ἡ ἀνεύρεσις τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας, ἐξ ἧς καὶ ἡ νέα κατάταξι τοῦ ἔργου μὲ τὶς καθιερωμένες,

88. Κορρές 1976β.

89. Κορρές 1974β.

90. Κορρές 1974-1975α, 54-67.

91. Schliemann 1881ε. Μεταφρασθὲν ἐκ τῆς γερμανικῆς ὑπὸ Π. Γ. Καστρομένου, ἐν Ἀθήναις 1882: *Περιήγησις ἀνὰ τὴν Τρῶάδα κατὰ Μάιον 1881 ὑπὸ τοῦ δόκτορος Σχλίεμαν.*

πλέον, ἐνότιπτες καὶ πόλεις τῆς Τροίας. Τὰ εὐρήματα, αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ἀπειχάν συγκρινόμενα καὶ πρὸς τὰ τῶν δυὸ προηγουμένων ἀνασκαφικῶν περιόδων, ἀλλὰ σημασία εἶχε ἡ νέα ὀριστικότερα στρωματογραφικὴ διάταξη ποὺ ἐπετεύχθη ἀπὸ τὸν Dörpfeld καὶ ἡ σημασία ποὺ ἐδόθη ἀπὸ τὸν Σλήμαν στὰ ὄντως ἀξιόλογα στρώματα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Ὁ ἀνατολιστὴς A. H. Sayce ἀπεδέχθη τὴν ἀνάθεσιν νὰ συγγράφῃ τὸν πρόλογον εἰς τὸ νέον ἔργον περὶ Τροίας καὶ ἐτόνισεν ὅτι «οὐδεὶς εἰδικὸς ἐπιστήμων ἀρχαιολόγος, πλέον, ἀμφισβητεῖ τὰ βασικὰ στοιχεῖα τὰ ὅποια προῆλθον ἐκ τῆς συνεργασίας Σλήμαν – Dörpfeld. Ὁ Σλήμαν ἐπέτυχεν νὰ εἰσαγάγῃ τὴν ἔρευναν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος εἰς νέαν περίοδον, προεκάλεσε δὲ ἡ ἔρευνά του πλήρη ἀνατροπὴν καὶ ἀνανέωσιν εἰς τὰς γνώσεις μας περὶ αὐτῆς τῆς ἀρχαιοτέρας ἱστορικῆς περιόδου. Ἐδῶκε, μάλιστα, νέαν ὄθησιν καὶ περιεχόμενον εἰς τὴν ἔρευναν διὰ τῆς σκαπάνης» (1883).⁹²

Ἡ τάσις τοῦ Σλήμαν νὰ διερευνᾷ τὰ πάντα καὶ νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν ὡς ὀφείλοντα καὶ δικαιούμενον νὰ διεξαγάγῃ ἔρευνα εἰς πολλοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους, ποὺ δὲν εἶχαν τύχει μέχρι τότε τῆς δεούσης προσοχῆς, τὸν ὤθησε νὰ ἐγκαινιάσῃ ἕνα φιλόδοξον πρόγραμμα κατὰ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα ἔτη, ἕνα πρόγραμμα ποὺ περιελάμβανε θέσεις συνδεομένας μὲ διάφορα ἱστορικὰ γεγονότα (Θερμοπύλαι, Μαραθῶν) καὶ ποικίλα ἱστορικὰς περιόδους (Κνωσός, Τίρυνς), ἐνῶ ἐπέδιωξε νὰ ἀνανεώσῃ τὸ διαφέρον του καὶ δι' ἄλλες θέσεις ποὺ εἶχε ἐρευνήσει παλαιότερον (Σπίλιαιον Νέστορος ἢ Ἐρμού εἰς Βοϊδοκοιλίαν Πύλου).⁹³

Κατὰ μῆνα Ἰούνιον 1883 μεταβαίνει οἰκογενειακῶς εἰς Γερμανίαν, παρεμβάλλει τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς Μεγ. Βρετανίαν, διὰ νὰ ἀναγορευθῇ εἰς ἐπίτιμον διδάκτορα τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης (14 Ἰουνίου 1883) καὶ καταλήγει εἰς Ankershagen.

Κατ' ἀρχὴν, ἐστράφη εἰς Θερμοπύλας, μὲ κύριον στόχον νὰ φέρῃ εἰς φῶς τὸ θέατρον τῆς κοσμοϊστορικῆς ἀντιστάσεως τῶν Σπαρτιατῶν, δὲν ἐβρόάδυνεν, ὅμως, μετὰ αὐτὴ τὴν περὶ τὰ τέλη Ἰανουαρίου ἀρξαμένην προσπάθειαν νὰ ἐκδηλώσῃ εἰς τὸν Virehow τὴν ἀπογοήτευσή του διὰ τὴν ἀδυναμίαν του νὰ ἐντοπίσῃ τὸ πολυάνδριον καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ σημεῖον τῆς μάχης. Ἐρευνες συνεχίσθησαν, ὡς γνωστόν, μὲ ἀξιόλογα ἀποτελέσματα εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν καὶ τὸν γεωλογικὸν τομέα, ἀντιστοίχως, ὑπὸ τοῦ Σπυρ. Μαρινάτου καὶ τοῦ J. Kraft.⁹⁴

XV. Τὸ δράμα τῆς Κολχίδος 1883

Γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ὁ Σλήμαν συνεδύασε τὴν γραπτὴ ἀρχαία ἑλληνικὴ παράδοση μὲ τὶς ἐμπειρίες του ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές του ἀνὰ τὸ Αἰγαῖο καὶ ἔλαβε μιὰ μεγάλη ἀπόφαση, νὰ ἀποτολμήσῃ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Ρωσία καὶ νὰ διεξαγάγῃ ἀνασκαφές στὴν ἀρχαία Κολχίδα, δηλαδὴ, στὰ ἀνατολικά παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ὁ λόγος ἦτο προφανής: οἱ περιγραφές τῶν ἀρχαίων, ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀργοναυτῶν γιὰ τὸ χρυσόμαλλον δέρας συνέθεσαν ἕνα δελεαστικὸ πλαίσιο, ἀπὸ τὸ ὅποιο ἐσκέφθηκε νὰ ἐπωφεληθῇ ὁ ἴδιος καὶ νὰ ἐδραιώσῃ ἀκόμη περισσότερο τὴν φήμη του ὡς ἀρχαιολόγου τῶν περιοχῶν τοῦ ἀπωτάτου ἱστορικοῦ παρελθόντος, ποὺ εἶχαν τὴν φήμην τῶν πολυχρύσων πτολιέθρων κατὰ τὴν μυκηναϊκὴ ἐποχὴ.

Αὐτὸ ἐσήμαινε ὅτι θὰ ἐπέστρεφε στὴν Ρωσία, τόλμημα ποὺ δὲν παρουσιάζετο ἐξαιρετικὰ εὐόωνο. Οἱ προτάσεις του περιεῖχαν δελεαστικὰ καὶ γιὰ τὸ Μουσεῖο τοῦ Ἐρμιτάζ προσφορές, δηλαδὴ, ὅτι θὰ ἀναλάμβανε ὁ ἴδιος ὅλες τὶς δαπάνες τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ὅτι ὅλα τὰ εὐρήματα θὰ παρεδίδοντο στὸ Μουσεῖο τοῦ Ἐρμιτάζ.

Ὅπως καὶ στὶς ἄλλες περιπτώσεις μὲ τοὺς στόχους ποὺ εἶχε θέσει στὴν Ἑλλάδα, προέβη σὲ προσεκτικὰς κινήσεις, ἀνέθεσε δὲ στὸν υἱὸν του Σέργιον νὰ διαπραγματευθῇ μὲ τοὺς ἀρμοδίους τὸ θέμα.

Τὰ σχετικὰ στοιχεῖα γνωρίζομε καὶ πάλιν ἀπὸ τὶς ἐνέργειες τοῦ Δημητρίου Τσιμπουκίδη. Μὲ τὶς ἐνέργειες τοῦ υἱοῦ του Σεργίου ἡ αἴτησις τοῦ Ἐρρ. Σλήμαν παρεδόθη στὸν Ποιμαλόφσκι, μέλος τῆς Ρωσικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἀπὸ τὸν ὅποιον διεβιβάσθη στὸν Πρόεδρο τῆς Ρωσικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς Βασίλτσικοφ. Ἠκολούθησε ἀναφορὰ τοῦ τελευταίου πρὸς τὸν ὑπουργὸ τῆς Τσαρικῆς Αὐλῆς Βοροντόφ-Ντάσκοφ μὲ θετικὴ εἰσήγησι, ὅπως προέκυψε ἀπὸ τὶς ἔρευνες τοῦ καθηγητοῦ Δημ. Τσιμπουκίδη, γιὰ τὶς προτάσεις τοῦ Σλήμαν. Αὐτὴ ἡ ἐσωτερικὴ ἀλληλογραφία ὑπάρχει στὸ κρατικὸ ἀρχεῖο στὴν Πετρούπολη καὶ δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Τσιμπουκίδη. Ἡ τελικὴ πρὸς τὴν Τσαρικὴ αὐλὴ εἰσήγησι περιελάμβανε καὶ τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα τὰ ὅποια θὰ ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν διὰ τὴν ἐνδεχόμενη παραχώρησι ἀδείας ἀνασκαφῆς καὶ ἔχει ἰδιαίτερο, πράγματι, ἐνδιαφέρον: «Ὁ Ἐρρ. Σλήμαν ἀναλαμβάνει ὅλες τὶς δαπάνες γιὰ τὶς ἀνασκαφές στὴν Ὑπερκαυκασία, στὰ

92. Κορρὲς 1974α, 29-30 ἀριθ. 209-211.

93. Τσιμπουκίδης 1981.

94. Μαρινάτος 1951α' Marinatos 1951β' Kraft et al. 1987, 181-198. Κορρὲς 1974α, 28 ἀριθ. 204-6, 82 ἀριθ. 889.

βόρεια παράλια της Μαύρης Θάλασσας, και όσα εύρηματα σημειωθούν, θα παραδοθούν στο Αυτόκρατορικό Μουσείο Έρμιτάζ. Απ' ό,τι γνωρίζω, πολιτικοί και πολιτειακοί λόγοι δεν επιτρέπουν στον Έρρ. Σλήμαν να επιστρέψει στην Ρωσία χωρίς την άδεια του Μεγαλειστάτου και χωρίς να του δοθῆ χάρις.

Ο Έρρ. Σλήμαν έχει μεγάλη φήμη σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη. Οἱ ἀνασκαφές του στὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Τροίας, στὶς Μυκῆνες, στὴν Ἰθάκη, στὸν Ὀρχομενὸ, ὠδήγησαν σὲ λαμπρὰ ἀποτελέσματα καὶ ἔριξαν ἄπλετο καὶ ἐντελῶς νέο φῶς στὸ ἀπώτατο παρελθὸν τῆς Ἑλλάδας. Οἱ περιγραφές πού ἔκανε ὁ ἴδιος ὁ Σλήμαν ἔχουν ὠρισμένες ἐλλείψεις ἀπὸ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴ ἄποψη. Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι γιὰ τὸ Αυτόκρατορικὸ Έρμιτάζ μιὰ συγκατάθεση στὸ αἴτημα τοῦ Σλήμαν θὰ ἦταν πολὺ ὠφέλιμη. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ διαθέτει περιορισμένα μέσα καὶ ἔχει ἤδη πολὺ εὐρύτερο πεδίο δράσης στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μαύρης Θάλασσας γιὰ νὰ δαπανῆσι χρήματα στὴν περιοχὴ τῆς Νότιας Ὑπερκαυκασίας, πού ὑπόσχεται πολὺ λιγώτερα πράγματα. Τὸν καθηγητὴ Σλήμαν προσελκύουν στὰ μέρη αὐτὰ ἡ στενὴ σχέση τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀρχαίας Κολχίδος, ἐνῶ γιὰ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ ὑπάρχει ἀρκετὴ δουλειὰ γιὰ πολλὰ χρόνια. Φρονῶ ὅτι ἂν ὑπάρξει δυνατότητα νὰ δοθῆ ἄδεια στὸν κ. Σλήμαν νὰ επιστρέψει στὴν Ρωσία, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπορρίψωμε τὴν ὠφέλιμο αὐτὴ πρόταση. Οἱ ἀνασκαφές πού θὰ διεξαχθοῦν, εἶναι δυνατὸν νὰ πλουτίσουν τὸ αυτόκρατορικὸ Έρμιτάζ μὲ πολὺτιμους θησαυροὺς καί, παραλλήλως, νὰ φωτίσουν πολλὰ σκοτεινὰ ἱστορικὰ ζητήματα. Ἐάν, ἀντιθέτως, οἱ ἀνασκαφές τοῦ καθηγητῆ Σλήμαν δὲν ὀδηγήσουν εἰς θετικὰ ἀποτελέσματα, αὐτὸ θὰ εἶναι ἐξαιρετικὰ ὠφέλιμο διὰ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ ὑπόδειξη στὸ μέλλον. Καὶ στὴν μία καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση, ἡ ἐργασία αὐτὴ θὰ ὠφελήσῃ τὸ δημόσιο ταμεῖο».

Ἐν τούτοις, οἱ προτάσεις τοῦ Έρρ. Σλήμαν δὲν εἶναι ἀποδεκτές καὶ ἡ Αὐλὴ τοῦ Τσάρου δὲν ἐπέτρεψε εἰς αὐτὸν νὰ επιστρέψει στὴν Ρωσία. Ἦταν καὶ αὐτὴ ἡ ἄρνησι ἓνας ἀκόμα λόγος νὰ μὴν ἠμπορέσῃ ὁ Σλήμαν νὰ συναντήσῃ τὰ παιδιά του, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ἐν τούτοις εἶχε πολλὰς γραπτὰς ἀποδείξεις λατρείας καὶ στοργῆς ὁ ἐγωισμὸς του, δηλαδή, ἡ ἀφοσίωσή του στὴν Ἐπιστήμη, παραμένει ἡ μόνη δικαιολογία σὲ αὐτὴ τὴν ἀδικαιολόγητη τακτικὴ, πού ἀποτελεῖ πανάκεια γιὰ πολλοὺς ἀρχαιολόγους.

Ο καθηγητὴς Τσιμπουκίδης ἔχει παραθέσει καὶ τὰ συμπεράσματά του ἀπὸ τὶς πολὺχρονας ἐρευνές του στὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο τῆς Πετρούπολεως καὶ ἀνευδοιάστως ὑπεστήριξε ὅτι ἄλλος ὑπῆρξε ὁ λόγος γιὰ τὴν

ἄρνησι τῶν ρωσικῶν ἀρχῶν: ὁ Έρρ. Σλήμαν εἶχε ὑποστηρίξει στὴν Αυτόβιογραφία του τοῦ ἔτους 1881 (στὸ ἔργον του Ἰλιος) ὅτι ἔλαβε τὴν ἀμερικανικὴ ὑπηκοότητα τὸ ἔτος 1850, ὅταν δῆθεν εὐρίσκετο στὴν Καλιφόρνια τὴν 4η Ἰουνίου 1850, ὅποτε καὶ ἡ Καλιφόρνια ἐκηρύχθηκε πολιτεία τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς. Ὡς γνωστὸν, ὁ οἰοσδήποτε ξένος ὑπῆκοος εὐρίσκετο ἐκείνη τὴν ἡμέρα στὴν Καλιφόρνια, ἠμποροῦσε αὐτομάτως νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀμερικανικὴ ὑπηκοότητα. Ο Έρρ. Σλήμαν, ὅμως, ἀνεχώρησε γιὰ τὴν Ἀμερικὴ πολὺ ἀργότερον/βραδύτερον, τὸν Δεκέμβριον 1850 καί, κατὰ συνέπειαν, δὲν εἶχε ἀποκτήσει τὴν ἀμερικανικὴ ὑπηκοότητα προηγουμένως. Τὴν νέα ὑπηκοότητα ἀπέκτησε κατὰ τὸ ἔτος 1869, ὅποτε καὶ εὐρισκόμενος στὴν Ἰνδιανάπολη, ἐπέτυχε, ὡς Ἀμερικανός, πλέον, ὑπῆκοος, νὰ λάβῃ διαζύγιο ἀπὸ τὴν πρώτη σύζυγό του, ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῆς, καὶ ὅλα αὐτὰ σὲ πλήρη ἀντίθεση πρὸς τὸν ρωσικὸ νόμο, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Έρρ. Σλήμαν ἦταν ὁ νόμιμος σύζυγος τῆς Αἰκατερίνης Πετρόβνα Λίζινα καὶ δὲν τοῦ ἐπετρέπετο νὰ λάβῃ διαζύγιον ἀπὸ τὴν Ρωσίδα σύζυγό του. Διπλαδῆ, ἀκόμη σαφέστερον, ὁ Σλήμαν ἐκηρύχθη δίγαμος μὲ τὸν δεῦτερο γάμο του καὶ θὰ ἐπέσυρε κυρώσεις ἐὰν ἐπέστρεφε στὴν Ρωσία, διότι ἐκεῖ ἴσχυε πάντοτε ὁ γάμος του τοῦ ἔτους 1852.

Ὅτι ἡ πρώτη σύζυγός του ἐθεωρεῖτο σύζυγός του στὴν Ρωσία καὶ κατὰ τὰ μετέπειτα ἔτη ἀποδεικνύεται ἀπὸ διάφορα ἔγγραφα στὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο τῆς Πετρούπολεως καὶ ἀπὸ ὅλες τὶς ἐκκαθαρίσεις τῶν λογαριασμῶν τοῦ Έρρ. Σλήμαν μέσῳ τῆς τραπέζης J. E. Günzburg, στὶς ὁποῖες ἐκκαθαρίσεις ἀνεγράφετο πάντοτε τὸ ὄνομα τῆς κυρίας Σλήμαν (Mme Schliemann), χάριν τῆς ὁποίας καὶ διεβιβάζοντο τὰ ἀντίστοιχα ἀναγραφόμενα ποσὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν Τράπεζα τῆς Πετρούπολεως (ἀρχεῖον Σλήμαν στὴν Γεννάδειον Βιβλιοθήκην τῶν Ἀθηνῶν). Ο Έρρ. Σλήμαν ἐπέτυχε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀμερικανικὴ ὑπηκοότητα χάρις εἰς τὸ μεγάλο κύρος πού περιέβαλλε τὴν προσωπικότητά του καὶ αὐτὸ διότι ἦταν ἀναγκαῖο νὰ ἔχουν συμπληρωθῆ καὶ ἄλλες προϋποθέσεις τὶς ὁποῖες καὶ ἐπέτυχε νὰ παρακάμψῃ. Σὲ αὐτὴ τὴν προσπάθεια εἶχε, ἀναμφισβητήτως, καὶ τὴν συμπαράστασι τῆς ἀμερικανικῆς πρεσβείας Ἀθηνῶν καὶ χωρὶς, τὸ σημαντικότερο, νὰ ἔχει ἀπωλέσει τὴν ρωσικὴ ὑπηκοότητα.

Ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπιστροφὴ του στὴν Ρωσία γιὰ τὴν διεξαγωγὴ τῆς ἀνασκαφῆς στὴν Κολχίδα θὰ ἠνάγκαζε τὶς ρωσικὲς ἀρχές νὰ κινήσουν τὴν διαδικασίαν τοῦ νόμου λόγῳ τῆς ἀπαγορευμένης στὴν Ρωσία διπλῆς ὑπηκοότητος, πράγμα πού δὲν ἦταν ἀπλὸ λόγῳ τῆς με-

γάλης φήμης τοῦ Σλήμαν ὡς ἀρχαιολόγου. Αὐτὴ ἡ περίπλοκη κατάσταση ἀπέτρεψε τὴν πραγματοποίηση τῶν σχεδίων τοῦ Έρρ. Σλήμαν διὰ τὴν ἀνακάλυψι τῆς πολυχρύσου Κολχίδος.

XVI. 1884-1885 (Μαραθῶν καὶ Τίρυνς)

Πρώτη δραστηριότης τοῦ ἔτους ὑπῆρξεν ἡ ἄνευ ἀποτελέσματος, ἐπίσης, ἔρευνα εἰς τὸν τύμβον τῶν Ἀθηναίων (Σωρός), ὅπου ὁ Leake εἶχεν ἀνακοινώσει τὴν ἀνεύρεσιν τῶν καταλοίπων τῆς μάχης.⁹⁵ Ὁ Σλήμαν ἤνοιξε τάφον πλευρῶν τεσσάρων μέτρων ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τύμβου μέχρι δυὸ μέτρα ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους καὶ ἄλλην τάφρον πλάτους δυὸ μέτρων εἰς τὸ Ἄνατ. σημείον. Τὰ ἐξήκοντα ὄστρακα, τὰ ὅποια ἐπεσήμανε, ἐχρονολόγησε εἰς τὸν 9ον αἰ. καὶ σήμερον εὔρηται εἰς τὸ Μουσεῖον Προϊστορίας καὶ Πρωτοϊστορίας τοῦ Βερολίνου (Museum für Vor- und Frühgeschichte, Inv. Nr. 11.267). Ὁ Βαλ. Στάνς ἐπέτυχεν, ἐν τούτοις, νὰ ἀνεύρη τεφροδόχον καὶ κεραμικὴν τῆς περιόδου περὶ τὸ 490 π.Χ. εἰς βάθος τριῶν μέτρων ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους,⁹⁶ ἐνῶ ὁ Δημ. Φίλιος ἐνήσκησε δριμυτάτην ἐναντίον καὶ τοῦ Βαλ. Στάν καὶ τοῦ Σλήμαν κριτικῆν.⁹⁷

Κατὰ ταῦτα, ἡ ἄποψις τοῦ Σλήμαν ὅτι ὁ τεχνητὸς τύμβος παρὰ τὴν παραλίαν τοῦ Μαραθῶνος ἦτο ἀπλοῦν κενοτάφιον, οὕτινος ἡ κατασκευὴ ἀνάγεται εἰς τὸν 9ον π.Χ. αἰῶνα καὶ ἡ ἑτέρα ἄποψις ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχύη ἡ παλαιὰ ταύτισις τοῦ Leake εἰς τὸ ἔργον του περὶ τῶν δῆμων τῆς Ἀττικῆς πρὸς τὸ πολυάνδριον τῶν 192 πεσόντων Ἀθηναίων, ἀπεδείχθησαν ἀδύνατοι.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνοίξεως, ὁ Σλήμαν, συνεπικουρούμενος ὑπὸ τοῦ W. Dörpfeld, ἐπεχείρησε τὴν ἀνασκαφὴν εἰς τὴν ἄνω ἀκρόπολιν τῆς Τίρυνθος καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ὀχυρώσεως καὶ τῶν συρίγγων.⁹⁸ Ὁ Dörpfeld ἀνέλαβε τὴν γενικὴν ἐποπτείαν τῆς ἀνασκαφῆς καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ ἐπιτελεσθεῖσα ἀκριβολόγος περιγραφὴ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μερῶν τοῦ ἀνακτό-

ρου, τοῦ ὁποίου περιορίσθη εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῆς τελευταίας ἀρχιτεκτονικῆς φάσεως, ἐπέτρωτο δὲ νὰ σημειώσῃ ὁ Kl. Kilian τὴν ἐπιτυχίαν κατὰ τὴν δεκαετίαν τοῦ 1980 τῆς ὀριστικῆς ἐπιλύσεως τοῦ προβλήματος τῶν προηγουμένων ἀρχιτεκτονικῶν φάσεων τοῦ μυκηναϊκοῦ τούτου ἀνακτόρου.⁹⁹ Ὁ Σλήμαν ἀνέλαβε τὴν ἀνάδειξι τῆς κεραμικῆς τοῦ ἀνακτόρου, ἀπὸ τὸ ὅποιο ἔλειπαν, τὰ λοιπὰ, τὰ κινητὰ εὐρήματα.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μελέτη τοῦ Dörpfeld συνεχίσθη κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος καὶ αὐτὸς ἦτο ἐκεῖνος ὁ ὅποιος ἀνέλαβε νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὴν τελικὴν δημοσίευσιν (Λειψία, Λονδίνον, Παρίσιοι, Νέα Ὑόρκη)¹⁰⁰ τὸ ἀνάκτορον καὶ τὰ συμπεράσματά του διὰ τὴν κοσμικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, μετὰ δὲ τέσσαρες δεκαετίες παρουσίασε καὶ τὴν τελικὴν διατύπωσιν τῶν ἀπόψεών του διὰ τὴν ὀμηρικὴν ἀρχιτεκτονικὴν εἰς τὸ δίτομο πόνημά του *Homers Odyssee nach Dörpfelds Tageplan des ursprünglichen Epos von Heimkehr des Odysseus*, München 1925.

Τὰ εὐρήματά του καὶ τὰ συμπεράσματά του ἐξ αὐτῆς τῆς εἰς Τίρυνθα ἀνασκαφῆς ὁ Σλήμαν παρουσίασε εἰς τὰς δυὸ Γενικὰς Συνελεύσεις τῆς Γερμανικῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρείας εἰς Breslau (1884) καὶ εἰς Karlsruhe (1885),¹⁰¹ ἠναγκάσθη ὅμως, νὰ μεταβῆ μετὰ τοῦ Dörpfeld τῷ 1887 εἰς Λονδίνον, διὰ νὰ ὑπερασπίσθω τὴν ὀρθότητά τῶν ἀποφάσεων τῶν ἐναντι τοῦ ἀμφισβητήσιου δημοσιογράφου W. J. Stillman¹⁰² κατόπιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀποστολῆς πρὸς δημοσίευσιν ἐπιστολῆς περὶ τῶν ἐν Μυκῆναις καὶ Τίρυνθα εὐρημάτων τοῦ Σλήμαν (20 Ἰουνίου 1887) εἰς τὴν *Revue Archéologique* (τόμος 27, 1, 76-78). Ἡ ὄλη διαμάχη ὑπῆρξε νέος θρίαμβος τοῦ Σλήμαν καὶ τοῦ συνεργάτου του, οἱ ὅποιοι παρουσίασαν ἀδιαμφισβητήτους ἀπτὰς ἀποδείξεις ἐπὶ τῶν θέσεών των, ἐνῶ ὁ ἀντίπαλός των δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐμφανισθῆ.¹⁰³

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχαν παρεμβληθῆ ταξίδιον εἰς Κόρινθον,¹⁰⁴ ἡ ἀνασκαφὴ εἰς Ὀρχομενὸν καὶ ἐπίσκεψις

95. Κορρές 1974α, 31 ἀριθ. 213-214, 83 ἀριθ. 908, 84 ἀριθ. 915· Meyer 1969, 338 σημ. 209 8ν 435· Hammond 1973, 170 κ.ε.ξ. ἰδία 175--176. Ἄδεια ἀνασκαφῆς, Γεννάδειος, ἀρχεῖον Σλήμαν, φάκ. 94. (5 Ἰανουαρίου 1884).

96. Στάνς 1890α· Στάνς 1890β· Στάνς 1891· Hammond 1973, 174, εἰκ. 9.

97. *Δυὸ λέξεις περὶ τοῦ πῶς γράφονται τὰ τῶν ἀνασκαφῶν ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ ὑπὸ Δημητρίου Φιλίου*, Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν Ἀδελφῶν Περρῆ, 1890 (σ. 13). Πρβ. καὶ Παπαχατζῆς 1974, 419-425; Meyer 1958, 173 ἀριθ. 150.

98. Κορρές 1974α, 31-34, ἀριθ. 215-233· 35, ἀριθ. 242· 84, ἀριθ. 916· 86, ἀριθ. 948· 87, ἀριθ. 969, 974, 975, 976, 978, 981,

985· 89, ἀριθ. 993-7, 1003, 1010, 1014, 1017 (ἄδεια ἀνασκαφῆς: 10 Ἀπριλίου 1884. Γεννάδειος, φάκελλος 94 ἀριθ. 100).

99. Kilian 1988, 1-9, Tf. 1, Beil. 1. Schulz 1981. Kilian 1981, 49-58. Kilian 1986, 65-71, πίν. 56-59. Πρβ. καὶ Döhl 1981, 103-104, 11-112.

100. Κορρές 1974α, 32-33, ἀριθ. 226-230.

101. Κορρές 1974α, 31 ἀριθ. 218, 220, 32 ἀριθ. 222-223, 225, 228.

102. Κορρές 1974α, 34, ἀριθ. 232-233· 91-95, ἀριθ. 1029-1097, 1102, 1112, 1114· 97, ἀριθ. 1124, 1127· 172, ἀριθ. 1143α.

103. Κορρές 1974α, 96, ἀριθ. 1117.

104. Κορρές 1974α, 91, ἀριθ. 1022, 1025, 1028.

κατά τὰ μέσα Μαΐου 1886 εἰς Κρήτην πρὸς ἀγορὰν τῆς περιοχῆς τῆς Κνωσοῦ,¹⁰⁵ μετὰ τὶς πρώτες ἐνέργειες τοῦ Σλῆμαν τῷ 1884. Τὸ ποσὸν ποῦ ἐζητοῦσαν οἱ ἰδιοκτῆται τῆς ἐκτάσεως εἰς τὴν Κεφάλαν, ἂν καὶ ἐμειώθη ἀπὸ 100.000 εἰς 70.000 φράγκα, ἐκρίθη ὑπὸ τοῦ Σλῆμαν ὑπερβολικὸν καὶ ἐξανέστη μετὰ τὴν ὅλη τακτικὴ τῶν ἐντοπίων, τοὺς ὁποίους ἐθεώρησε ψευδῆ καὶ διέκοψε τὶς μετ' αὐτῶν ἐπαφὰς καὶ συναλλαγὰς.

Κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ διέλθῃ εἰς θερινὰ κλίματα τὸν χειμῶνα, ἔσπευσε τὸν χειμῶνα 1886-87 καὶ τὸν Φεβρουάριον 1888 εἰς Αἴγυπτον,¹⁰⁶ ἐπειδὴ εἶχε ἐνθουσιασθῆ ἀπὸ τὸ πρῶτο του ταξίδι, ἐπέτυχε δὲ νὰ πείσῃ καὶ τὸν Virchow νὰ ἔλθῃ εἰς Αἴγυπτον, καὶ συνοδεῖα τοῦ ὁποίου καὶ ἐπραγματοποίησε τὸν ἀνάπλου τοῦ Νείλου. Ἐν τῷ μεταξύ, κατὰ τὶς διενεργηθεῖσες εἰς Ἀλεξάνδρῳσιν του - μαρμαρίνην κεφαλὴν, τὴν ὁποία ἐταύτισε πρὸς τὴν περιώνυμον βασίλισσα Κλεοπάτραν. Ἡ ταύτιση αὐτὴ ἦρθη ἀπὸ τὸν καθηγητὴ W. Schindler, ὁ ὁποῖος ἀνῆρσε κατὰ τὴν αὐτὴν προβλεπτικὴν ποῦ εἶχε ἐφαρμοσθῆ - κατὰ τρόπον ἀτυχῆ, βεβαίως καὶ διὰ τὸν θησαυρὸν τοῦ Πριάμου, τὴν προέλευσιν τῆς κεφαλῆς ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον.¹⁰⁷ Πάντως, ὁ Σλῆμαν, ὁ ὁποῖος ἀπεποιήθη καὶ τὴν ἀγορὰν τῆς προτομῆς τοῦ Ἡροδότου (1887)¹⁰⁸ διὰ τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου, δὲν προέβαλε ἰδιαιτέρως καὶ δὲν ἐδημοσίευσε ὅτιδήποτε οὐσιαστικὸ περὶ αὐτῆς τῆς κεφαλῆς τῆς λανθασμένως ἀποκληθείσης Κλεοπάτρας καί, ἀπλῶς μὲ ἰδιαίτερον κωδεῖκελλον τῆς διαθήκης του, ἐκληροδότησε δὲ καὶ αὐτὴν εἰς τὸ Βερολῖνον.¹⁰⁹

Συγχρόνως, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν εἰς Αἴγυπτον ἐπισκέψεών του, ἔσπευσε καὶ ἠγόρασε μέγαν ἀριθμὸν αἰγυπτιακῶν ἀγγείων καὶ λοιπῶν ἀρχαιοτήτων, ὡς καὶ 153 κοπτικῆς τέχνης ὑφασμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπέστειλεν εἰς Βερολῖνον, ὅπου καὶ δὲν ἐκρίθησαν ἄξια νὰ ἐκτεθῶν, ἐνῶ ἔξῃ ὁ Σλῆμαν.¹¹⁰ Ἀλλὰ καὶ ἡ προσωπικὴ του εἰς τὸν αὐτοκράτορα Γουλιέλμον Α' διαμαρτυρία παρέμεινε ἀνεὺ οὐσιαστικοῦ ἀποτελέσματος.¹¹¹

Κατὰ τὰ ἔτη 1887 καὶ 1888 ἐπεχείρησεν ὁ Σλῆμαν ὠρισμένα ἀκόμη ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ἐρευνητικὰ ταξίδια, ὅπως εἰς Κύθηρα καὶ εἰς Πύλον,¹¹² καὶ τὸ 1888 ἐδημοσίευσε τὶς ἀπτικῆς ἐπιγραφὰς του, ποῦ προήρχοντο ἀπὸ παλαιότερες συλλογὰς καὶ ἀπὸ τὴν παλαιὰν οἰκίαν του ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μουσῶν (Καραγεώργη Σεργίας) παρὰ τὴν Πλατείαν Συντάγματος.¹¹³ Ἡ συλλογὴ του αὐτὴ ἐμπλουτίσθη μετὰ νεώτερα εὐρήματα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς εἰς κεντρικὸν οἰκόπεδον τῆς γωνίας Πανεπιστημίου καὶ Πινακωτῶν (σημ. Χαριλάου Τρικούπη) τῷ 1890, ὅπου καὶ ἀνηγέρθη μετὰ σχέδια τοῦ Ziller τριμερὲς οἰκοδόμημα πρὸς ἐκμετάλλευσιν.¹¹⁴

XVII. Ἡ τέταρτη διαμάχη καὶ ἡ τελευταία εἰς Τροίαν ἀνασκαφὴ

Ἦδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1883 εἶχε ἐμφανισθῆ ὁ ἄδυσ-σώπητος ἀντίπαλος τοῦ Σλῆμαν, ὁ πρ. ἀξιοματικὸς Ernst Bötticher, ὁ ὁποῖος, μετὰ σειράν αὐθαιρέτων δημοσιευμάτων του προσεπάθει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ Τροία δὲν ἦτο τίποτε ἄλλο ἢ μία τεραστία νεκρόπολις καὶ ὅτι ὁ Σλῆμαν εἶχε παρουσιάσει διαφορετικὰ καὶ παρὰ πάσαν δεοντολογία τὴν ἀνασκαφικὴν εἰκόνα.¹¹⁵ Ἡ συνεχὴ ζομένη ἀνοίξεις ἐπίθεσις τοῦ Ernst Bötticher, προεκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τοῦ Σλῆμαν, ὁ ὁποῖος δὲν συνήθιζε νὰ ἀποφεύγῃ νὰ δίδῃ τὴν μάχην. Δι' αὐτὸ, ὄρισε μετὰ τῶν G. Niemann καὶ H. Steffen συνάντησιν εἰς Τροίαν, ὅπου καὶ προσῆλθεν ὁ Bötticher τὴν 30ὴν Νοεμβρίου 1889 καὶ ἐπὶ ἐξ ἡμέρας περιηγεῖτο τὰ εἰρηπία τῆς Τροίας ἀναγκασθεὶς νὰ ἀποδεχθῆ τὸ συγγραφικὸν πρωτόκολλον, πλὴν ὅμως, συνέχισε τὰς ἐπιστολάς του μετὰ τὴν ἰδίαν συκοφαντικὴν διάθεσιν ποῦ τὸν ἐχαρακτῆριζε καὶ πρότερον. Οἱ G. Niemann καὶ H. Steffen συνετάχθησαν μετὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ Σλῆμαν.¹¹⁶

Τὸν Μάρτιον 1890 ὁ Σλῆμαν ἠναγκάσθη νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἀνασκαφὴν του εἰς τὴν Τροίαν ἀπὸ κοινού

105. Κορρές 1974α, 34, ἀριθ. 231· 95 ἀριθ. 1104-6· 96, ἀριθ. 1110· 172, ἀριθ. 1110α. Meyer 1936, 359 (Kreta)· Meyer 1958, 481 (Kreta/Knossos). Hood 1987, 85-94, ἰδία 92-94. Πρβ. καὶ Κορρές 1974α, 98, ἀριθ. 1146.

106. Κορρές 1974α, 34, ἀριθ. 235-237· 35 ἀριθ. 243, 245, 247· 97 ἀριθ. 1130, 1132-33. Meyer 1955β, 153-169, εἰκ. 1-3. Easton 1982, 107 ἀριθ. 104.

107. Κορρές 1974-75β, 58, εἰκ. 6· Schindler 1987, 43-54· Calder III 1986β, 14-25· Calder III 1986γ· Πρβ. καὶ Schmidt 1902, XIX· Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte, Acta Sammlung trojanischer Alterthümer, Vol. 2, E 620· Deuel 1979, 466.

108. Döhl 1981, 44 καὶ εἰκῶν.

109. Ἐνθ' ἄνωτ., σημ. 105.

110. Döhl, 1981. Ἐνθ' ἄνωτ., σημ. 105. Τὰ κοπτικὰ ὑφάσματα τῆς συλλογῆς εὐρύνται σήμερον εἰς τὸ Βερολῖνον. Πρβ. καὶ Meyer 1958, 340 ἀριθ. 319.

111. Αὐτόθι, 339-340.

112. Κορρές 1974α, 34-35 ἀριθ. 240-241, 246, 250· 97 ἀριθ. 1125, 1128 (Κύθηρα)· 35 ἀριθ. 245-250· 98 ἀριθ. 1143-1145· 175 ἀριθ. XLV (Πύλος).

113. Schliemann 1888, 207-210, 428· Meyer 1958, 365-366 ἀριθ. 342 (ἐπιστολὴ εἰς E. Ziller).

114. Προβίδη 1986, 18-21· Κορρές 1974-75β, 51-52. Meyer 1936, 308 ἀριθ. 296· Meyer 1958, 320 ἀριθ. 296.

115. Κορρές 1974α, 178 (Bötticher, Ernst) καὶ περὶ τῆς προσυνοδου (erste Konferenz) 36 ἀριθ. 253-256.

116. Κορρές 1974α, 98-101 (ἀριθ. 1148-1177)· 35, ἀριθ. 247-248.

μετὰ τοῦ Dörpfeld καὶ τοῦ Virchow, προσεκάλεσε δὲ καὶ ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονας καὶ τὸν Bötticher, διὰ τὸν ἐκ νέου ἔλεγχον τῆς ἀνασκαφῆς. Αὐτὴ ἦτο ἡ δευτέρα «συνάντησις τοῦ Χισσαρλίκ» (Konferenz in Hissarlik), τῆς ὁποίας τὸ πρωτόκολλον συνέταξαν οἱ G. Niemann καὶ H. Steffen, συνυπέγραψαν οἱ μετασχόντες R. Virchow, W. Grempl, Chalih-Bey, Fr. Calvert, C. Babin, F. von Duhn, C. Humann, Ch. Waldstein καὶ ὁ ἀντίδικος Bötticher ἔσπευσε νὰ ἐξαφανισθῆ.¹¹⁷ Πλησίον τοῦ Σλῆμαν παρέμεινεν ἐπὶ δεκαπενθήμερον ὁ πιστός του φίλος R. Virchow καὶ δι' ἓνα ἄλλον λόγον: διὰ νὰ συμπαρασταθῆ εἰς αὐτὸν διὰ τοὺς τρομεροὺς πόνους εἰς τὰ αὐτιά του, ποὺ εἶχαν προκληθῆ - κατὰ τὴν διάγνωσίν του - ἀπὸ ἐξόστωσιν καὶ εἶχαν προκαλέσει τὴν κατὰ μέγιστον ποσοστὸν κώφωσιν τοῦ Σλῆμαν.¹¹⁸ Ἀπὸ αὐτὴν τὴν διάγνωσιν κατὰ μῆναν Ἀπρίλιον, μόλις κατὰ μῆνα Νοέμβριον ἐπέτυχε ὁ Σλῆμαν νὰ μεταβῆ - κατὰ τὴν πρότασιν τοῦ Virchow - εἰς τὴν Χάλλε (Halle), διὰ νὰ ὑποστῆ ἐγγείρησιν ἀπὸ τὸν διάσημον Γερμανὸν καθηγητὴν Ὀτολογίας Hermann Schwartze, καὶ αὐτὰ μόνον ἀφοῦ συνεπλήρωσε τὸ κείμενον διὰ τὸ τελευταῖο του ἔργον περὶ τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου τοῦ ἔτους 1890 εἰς τὴν Τροίαν καὶ ἀφοῦ τακτοποιήσε ποικίλες ἄλλες ἐκκρεμότητες, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἰκογενειακὲς ὑποθέσεις.

XVIII. Ἐγγείρησις, θάνατος, κηδεῖα

Ἡ ἐγγείρησις διεξήχθη τὴν 12ην Νοεμβρίου καὶ ὑπῆρξεν ἐπιτυχής.¹¹⁹ Ἡ παραμονὴ του δι' ἀνάρρωσιν διήρκεσε μέχρι τῆς 12ης Δεκεμβρίου καὶ ἀκολούθως μετέβη εἰς Λειψίαν διὰ συννεοήσεις μετὰ τοῦ ἐκδότου του Brockhaus, εἰς Βερολῖνον διὰ νὰ ἐπισκεφθῆ τὸν φίλον του R. Virchow καὶ διὰ νὰ ἐπιθεωρήσουν, ὡς εἶχε πράξει καὶ κατὰ τὸ προηγουμένον ἔτος 1897 μετὰ τῆς συζύγου του, τὴν νέαν ἔκθεσιν τῶν τρωικῶν καὶ λοιπῶν συλλογῶν του εἰς τὸ Ἐθνολογικὸν Μουσεῖον του Βερολίνου, διὰ νὰ ἐπισκεφθῆ τὸν διαχειριστὴν τῆς περιουσίας του εἰς Παρισίους καὶ εἰς Νάπολιν διὰ νὰ ἐπισκεφθῆ τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον καὶ τὶς νέες ἀνασκαφὰς εἰς Πομπηίαν.

Ἦδον, προτοῦ φθάσῃ στὴν Νεάπολιν ὁ Σλῆμαν, εἶχε ἀντιληφθῆ ὅτι εἶχαν προκληθῆ οἱ πρῶτες ἐπιπλοκὲς

ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἶχε παρακούσει τὴν ἰατρικὴ συμβουλὴ ποὺ τοῦ εἶχε δώσει στὴν Χάλλε ὁ ἐγγειρησὰς αὐτὸν περικλεῆς ὀτολόγος καθηγητὴς H. Schwarze καὶ δὲν εἶχε παρατείνει ἐπὶ τρεῖς ἀκόμῃ εβδομάδες τὴν διαμονὴν του ἐκεῖ.

Οἱ συνέπειες τῆς ὀλεθρίας αὐτῆς ἀπερισκεψίας ἦταν ὄξεις πόνου, ὅπως ἐγγράφη σὲ ἐφημερίδες τῆς Νεαπόλεως μετὰ τὸν θάνατό του, λόγῳ πυώδους φλεγμονῆς κατ' ἐπέκτασιν ἀπὸ τὸ αὐτὶ καὶ στὶς μαστοειδεῖς κυνέλες. Δι' αὐτὸ καὶ ἀναγκάσθηκε νὰ καταφύγῃ τὴν ἐπομένη τῆς ἀφίξεώς του στὴν Νεάπολιν στὴν ἰδιωτικὴ κλινικὴ τοῦ εἰδικοῦ καθηγητῆ Cozzolino, ἥδη τὴν ἐβδόμη πρωινὴ. Στὴν ἐπιμονὴ τοῦ ἱατροῦ νὰ τοῦ δώσῃ τὸ ὄνομά του, συγκατένευσε μόνον νὰ τοῦ δώσει τὴν διεύθυνσίν του, στὸ Grand Hotel τῆς πόλεως.

Ἐνωρὶς τὸ βράδυ ὁ ἱατρὸς ἐπανεῖδε τὸν Σλῆμαν καὶ εὔρε βελτιωμένη τὴν κατάστασίν του, τοῦ ἐζήτησε δὲ νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ καὶ πάλιν τὴν ἐπομένη. Ὁ Σλῆμαν, ὅμως, δὲν ἐμφανίσθηκε. Τὴν 13η/25η Δεκεμβρίου ὁ Σλῆμαν ἐσωριάσθη ἡμιθανής, ἐνῶ μετέβαινε, διὰ νὰ ἐπισκεφθῆ ἐκ νέου τὸν ἱατρὸν του καὶ ἀνευρέθη ἀπὸ προστρέξαντας ἀστυνομικούς, οἱ ὅποιοι ἐπεδίωξαν νὰ τὸν εἰσαγάγουν στὸ Νοσοκομεῖο Pellegrini. Ἐκεῖ, ὅμως, δὲν ἔγινε δεκτὸς καὶ αὐτὸ διότι τὸ Νοσοκομεῖο προσωρίζετο μόνον διὰ πληγωμένους. Οἱ ἀστυνομικοὶ ἔψαξαν, ἐν συνεχείᾳ, τὰ θυλάκιά του, προκειμένου νὰ ἐξακριβώσουν τὴν ταυτότητά του, ἀλλὰ ἀνεῦρον μόνον τὴν κάρτα/τὸ ἐπισκεπτῆριον τοῦ θεράποντος ἱατροῦ Cozzolini. Κατόπιν τούτου ἔσπευσαν νὰ μεταφέρουν τὸν Σλῆμαν στὴν κατοικία τοῦ καθηγητοῦ μὲ εἰδικὴ ἄμαξα. Ὁ ἱατρὸς διαβεβαίωσε τοὺς ἀστυνομικούς ὅτι ὁ ἡμιθανὴς ἀλλοδαπὸς δὲν τοῦ εἶχε δηλώσει τὸ ὄνομά του, ἀπλῶς ὅτι κατοικοῦσε στὸ Grand Hotel. Δι' αὐτὸ, οἱ ἀστυνομικοὶ συνέστησαν τὴν μεταφορὰ τοῦ ἡμιθανοῦς Σλῆμαν, ἀγνοοῦντες, πάντοτε, τὸ ὄνομά του, ἐκεῖ, ὅπου καὶ ἔσπευσαν νὰ παράσχουν σὲ αὐτὸν κάθε δυνατὴ συνδρομὴ οἱ καθηγηταὶ Cozzolini καὶ Schron.

Ὅτε ὁ Σλῆμαν μετεφέρθη εἰς τὸ ξενοδοχεῖον του, εἰς τὴν εἴσοδον εὐρίσκετο καὶ ὁ διάσημος Πολωνὸς μυθιστοριογράφος, κάτοχος τοῦ βραβείου Νόμπελ καὶ συγγραφεὺς τοῦ μυθιστορήματος *Quo Vadis?* πολὺς Henryk Sienkiewicz, καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀφρικίν.

117. Κορρὲς 1974α, 36 253-256, 101-102 ἀριθ. 1178-1201, 103 ἀριθ. 1203. Πρβ. Meyer 1958, Anhang 2 (398-401), Anhang 3 (402-40) Schulte 1971, 133-137.

118. Meyer 1958, 359 (336), 361-362, ἀριθ. 338, 381 ἀριθ. 354. Ὁ Virchow τὸν εἶχε ἐπιπλήξει καὶ παλαιότερον (αὐτόθι, 333

ἀριθ. 312).

119. Ἐπιστολαὶ του ἐκ Halle: Meyer 1936, 311-316 (ἀριθ. 227-232). Meyer 1958, 383-391 (ἀριθ. 357-364). Κορρὲς 1974α, 103, ἀριθ. 1204, 1210. McGovern 1977, 1726-1730.

Περιγράφων τὰς ἀναμνήσεις του ὁ Sienkiewicz τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων, ἀναλύεται εἰς τὰ ἀκόλουθα σχόλια σχετικὰ μὲ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου ἀρχαιολόγου: «Ἐκαθόμην εἰς τὸ σαλόνι τοῦ ξενοδοχείου εἰς τὴν Piazza Umberto ἐκεῖνο τὸ βράδυ, ὅταν μετεφέρθη ἕνας λιπόθυμος ἄνδρας εἰς τὸ ξενοδοχεῖο ἀπὸ τέσσαρες ἄλλους ἀνθρώπους. Εἶχε πρόσωπο ἀνέκφραστο, κλειστὰ μάτια, τὰ χέρια του καὶ τὸ κεφάλι ἄψυχα. Ὁ ξενοδόχος μὲ ἐρώτησε κατὰ πόσον ἐγνώριζα ποιὸς ἦτο ὁ μεταφερόμενος καὶ τοῦ ἀπάντησα: «ὄχι». «Αὐτὸς εἶναι ὁ μέγας Σπῆμαν μοῦ ἐξήγησε ὁ ξενοδόχος. «Πτωχὲ μέγαλε Σπῆμαν!» «Εἶχε ἀνασκάψει τὴν Τροία καὶ τὴς Μυκῆνες, ἐξησφάλισε τὴν αἰωνιότητα διὰ τὴν μνήμη του καὶ ἀπέθανε».¹²⁰

Ὅπως διεπιστώθη πάραυτα, ἡ κατάστασις τοῦ ἀσθενοῦς εἶχε ἀποβῆ ἀπελπιστικὴ καὶ διέγνωσαν ἐγκεφαλικὸ ἀπόστημα ἀριστερόθεν λόγῳ διαχύσεως πύου στο ἀριστερὸ αὐτί. Τὴν ἐπομένη προσεκλήθη καὶ ὁ καθηγητὴς Cordavelli, ὁ ὁποῖος καὶ παρεδέχθη τὴν πρότασις τῶν δυὸ συναδέλφων του περὶ ἀνατρίσεως τοῦ κρανίου. Ἀμέσως μετὰ συνεκροτήθη εὐρυτέρα σύσκεψις, παρουσίᾳ καὶ ἄλλων κλινικαρχῶν τῆς πόλεως, καὶ ἐγκαταλείφθη ἡ προηγουμένη σκέψις νὰ ἐγχειρισθῆ διότι κατέστη σαφὲς ὅτι δὲν θὰ ἄντεχε στὴν ἐγχείρησις, λόγῳ τῆς τελείας ἐξασθενήσεώς του, πού εἶχε ἐπαυξήσει καὶ ἡ χρονία βρογχίτιδα, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπίσης ἔπασχεν.

Περὶ τὴν 3ην πρωινήν τῆς 14ης /26ης Δεκεμβρίου 1890 ὁ Ἑρρίκος Σπῆμαν ἀπεβίωσε στὸ δωμάτιό του τοῦ ξενοδοχείου στὴν Piazza Umberto. Ὁ ἰατρὸς Schron, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς οἰκογενείας του, προέβη σὲ ἀντισηπτικὰ ἐνέσεις τοῦ πτώματος/τοῦ νεκροῦ γιὰ νὰ συντηρηθῆ καὶ νὰ μεταφερθῆ εἰς Ἀθήνας.

Ὁ Dörpfeld καὶ ὁ Ἰωάννης Καστρομένος, ἀδελφὸς τῆς Σοφίας Σπῆμαν, μετέφεραν ἐκ Νεαπόλεως-Πατρῶν τὴν ταριχευμένην σορὸν εἰς Ἀθήνας, εἰς τὸ Ἰλίου Μέλαθρον, ὅπου ἐτοποθετήθη εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν ἐσπερίδων καὶ ὀπίσω του ἡ προτομὴ τοῦ Ὀμήρου. Κατὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν παρέστησαν ὁ Βασιλεὺς μετὰ τοῦ Διαδόχου, ὑπουργοί, διευθυνταὶ τῶν ἐν Ἀθήναις ξένων ἀρχαιολογικῶν Σχολῶν, ὁ πρεσβευτὴς τῶν Ἡνω-

μένων Πολιτειῶν καὶ ἄλλοι, ἐνῶ τὸ πλῆθος εἶχε καταλάβει τὴν ὁδὸν Πανεπιστημίου μέχρι τὴν πλατείαν Συντάγματος.¹²¹

Ἐτάφη εἰς ἀπλοῦν τάφον μὲ σταυρόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε ἀναγραφῆ ἀγγλιστὶ τὸ ὄνομά του, ἐπειδὴ ἦτο Ἀμερικανὸς ὑπήκοος. Ἐπὶ τῆ βάσει τῶν σχεδίων τοῦ Ἑρν. Τσίλλερ, τὰ ὁποῖα εἶχε ἐγκρίνει ὁ Σπῆμαν, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἡ προμελέτη εἶχε τεθῆ μὲ τὴν τελευταίαν του διαθήκην τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους 1889,¹²² ἀνηγέρθη τὸ 1892 τὸ μεγαλοπρεπὲς μασωλεῖο του, τριμερὲς κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἀρχαίων ἠρώων μὲ ἐπίστεψιν ὁμοιώματος ὡς διείδε ὁ Μαν. Ἰω. Κορρές τοῦ Παρθενῶνος κατὰ ἐπιβλεψιν ὑπὸ τοῦ Τσίλλερ καὶ τοῦ Βασιλείου Δροσινου εἰς τὸ Πρῶτον Νεκροταφεῖον τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὴν προτομὴν του ἀτενίζουσαν ἔσαει - κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του - τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸ μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου.¹²³ Ἡ κηδεία του ἐγένετο κατ' ἀξίαν τῶν ὑπὲρ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης δημοτελής.

Ἡ ἀποστροφή τοῦ W. Dörpfeld, κατὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν ἐπιβεβαιώνει τὴν γνώμην περὶ τοῦ ἀνδρὸς τὴν ὁποίαν ἐξέφρασε πλείας ἄλλων ἐπιφανῶν ἐπιστημόνων τῷ θανάτῳ του: « Ἀναπαύθητι ἤδη καὶ ἐκ τῆς ἐργασίας σου! Ἰκανὰ ἐμόχησας καὶ κατόρθωσας!»¹²⁴

Ὁ R. Virchow ἐτόνισε: «Πόσον μακρὸν χρόνον λίαν ἐπιπόνου προετοιμασίας ἐξῆσεν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἀρχικῶς μόνον τὰ μέσα, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ τὰ πνευματικὰ ἐφόδια, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν ἐπιδίωξιν τόσο ὑψηλοῦ στόχου. Ἐπεθύμει μεγάλα ἔργα καὶ μεγάλα ἐπετέλεσεν. Ἡ μόνη του φροντίς ἦτο ἡ ἐπίτευξις ὑψηλῶν ἰδανικῶν.¹²⁵

Ὁ βιογράφος τοῦ Ernst Meyer ἀκριβολόγησε, βεβαίως, κατὰ τὸν ἐπιτυχέστερον τρόπον τονίσας ὅτι «ὁ Σπῆμαν προηγεῖται τουλάχιστον 50 ἔτη τῆς ἐποχῆς», διότι αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν ἔχει ὁ χαρακτηρισμὸς «πρωτοπόρος τῆς προϊστορικῆς Ἀρχαιολογίας» χαρακτηρισθῆκε, ἐπίσης, ὡς «πατὴρ τῆς Μυκηναικῆς Ἀρχαιολογίας» (κατὰ τοὺς Michael Ventris καὶ John Chadwick), «ἡ ἰδιοφυΐα τῆς Ἀρχαιολογίας» (κατὰ τὸν καθηγητὴν Μαν. Ἀνδρόνικον),¹²⁶ «ὁ προετοιμάσας τὴν ὁδὸν μιᾶς νέας ἐπιστήμης (Joachim Herrmann), «ὁ ἰδρυτὴς

120. 'A Note on Schliemann's Death', *Archaeology* 11: 218. Πρβ. Deuel 1977, 353-354, 361.

121. Κορρές 1974α, 103-107.

122. Κορρές 1974-1975β, 48.

123. Korres 1981β, 133-173, πίν. 15-19, ἰδίᾳ 173· Korres 1984β, 317-325, πίν. 19· Κορρές 1983, 343-350· Korres 1986β, 4· 'Dr Schliemann's Mausoleum in Cemetery at Athens', *The (London) Builder, The Building News* (Sept. 21, 1894): 391· E. Bierey, *Illustrierte Zeitung* (Leipzig), Nr. 2795, (23. Januar

1897), 111-112. Πρβ. καὶ Κορρές 1974α, 123-126 ἀριθ. 1556, 1561, 1563, 1575, 1580, 1581, 1584, 1589, 1618, 1621, σ. 174 ἀριθ. XXIV.

124. 'Ἑρρίκος Σπῆμαν', *ΑΔ* Ἔτος 1890 - Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος, 166-171 (W. Dörpfeld, Π. Καβαδίας, Ch. Waldstein, Α.Ρ. Παγκαβῆς, Schnowden, Ζυγομαλάς)· Στέφ. Α. Κουμανούδης, *ΠΑΕ* 1890 (1893), 5-6· Παγκαβῆς 1930, 556.

125. Virchow 1891β, 22.

126. Ἀνδρόνικος 1990, 57.

τῆς Νεωτέρας Ἀρχαιολογίας» (Glyn Daniel).¹²⁷

Ὁ δρ. Lissauer, Danzig, εἰς φιλολογικὸν μνημόσυνον τῆς 14ης Ἰανουαρίου 1891, ἔλξε: «Ἡ φήμη τοῦ ὀνόματός του θὰ διατηρηθῇ ὅσον τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου θὰ θέλγουν τὴν ἀνθρωπότητα».¹²⁸

XIX. Ὁ Έρρικός Σλήμαν ὡς συλλογεὺς

Εἰς τὸ ἔτος 1870 ἀνάγεται ἡ πρώτη γνωστὴ προσπάθεια νὰ ἀποκτήσῃ ὁ Σλήμαν σημαντικὲς ἀρχαιοτήτες καὶ ἐπιτυγχάνει αὐτὸ εἰς τὴν Θηρασίαν μὲ τὴν ἀγορὰ διαφόρων κατεχωσμένων ὑπὸ τὸ σπρῶμα τῆς λάβας ἀγγείων καὶ λιθίνων σκευῶν.¹²⁹

Ἡ δευτέρα περίοδος ἀνάγεται εἰς τὴν πρώτην φάσιν τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Τροίας, ὅποτε καὶ ἀποκτᾶ τὸν τρωικὸ θησαυρὸ καὶ ἄλλες χιλιάδες ἀντικειμένων κατόπιν δικαστικῆς διαφωνίας μετὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Κατὰ τὴν διάρκειαν, ἐπίσης, τῆς διαμονῆς εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ὁδοῦ Μουσῶν εἰς Ἀθήνας θέτει τὶς βάσεις δημιουργίας μιᾶς μικρῆς συλλογῆς ἀττικῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν, ποὺ ἐξετέθησαν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν κῆπον τοῦ Ἰλίου Μελάθρου κατὰ τὴν δεκαετίαν τοῦ 1880.¹³⁰

Ἐν τῷ μεταξύ, κατὰ τὴν δεκαετίαν τοῦ 1870 δὲν δισταίνει νὰ προσφέρῃ κατὰ περιπτώσεις (ἢ καὶ νὰ σκεφθῇ νὰ προσφέρῃ καὶ νὰ πωλήσῃ) τὴν τρωικὴν του συλλογὴν ὡς ἀντάλλαγμα, διὰ νὰ γίνῃ πρόξενος τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν εἰς Ἀθήνας.¹³¹

Μὲ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς οἰκογενείας Σλήμαν εἰς τὸ Ἰλίου Μέλαθρον, ἐσχηματίσθη ὁ πυρῖνας τοῦ δευτέρου

σκέλους τῶν Συλλογῶν, ποὺ περιελάμβανε ὠρισμένα πολύτιμα εὐρήματα τῆς πρώτης εἰς Τροίαν ἀνασκαφικῆς περιόδου, εὐρήματα ἐκ πολλῶν περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος (Ἰθάκη, Μυκῆναι, Πύλος, Ἀσίνη, Θηρασία, Ὀρχομενός, Τίρυνς) καὶ τῆς Ἰταλίας (Μοτύη, Monte Albano), ὡς καὶ νεώτερα εὐρήματα ἐκ Τροίας καὶ γενικότερον ἐκ τῆς Τρωάδος, περαιτέρω, ἐξ Αἰγύπτου κ.ο.κ.

Ὁ κύριος ὄγκος τῶν ἀντικειμένων τῶν Συλλογῶν του ἐτοποθετήθη εἰς τὸ «Μουσεῖον» τοῦ ἰσογείου, ποὺ περιελάμβανε τὸ δωμάτιο τῆς ΒΔ πλευρᾶς, τῆς Δ γωνίας καὶ τῆς ΝΔ πλευρᾶς, ταχῶς δὲ ἡ ἔκθεσι ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὸν κεντρικὸν διάδρομον.

Ἡ ἐπιθυμία του ὅμως νὰ ζῆ εἰς καθαρὰ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ περιβάλλον, τὸν ὠδήγησε πέρα τῆς ἀναλόγου διακοσμήσεως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάρου, νὰ ἐκθέσῃ πολλὰ ἀρχαιοτήτες: 1) εἰς τὸ Δυτικὸ γωνιακὸ δωμάτιο τοῦ δευτέρου ὀρόφου καὶ 2) εἰς τὸ γραφεῖο του εἰς τὸ ΝΔ μεγάλο δωμάτιο, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἡ συλλογὴ τῶν νομισμάτων καὶ ἡ μεγάλη βιβλιοθήκη του, τὴν κατὰ τῆς ὁποίας εἶχε ἐτοιμάσει μὲ εἰδικὸ κατάλογο ὁ νομισματολόγος φίλος τοῦ Ἀχιλ. Ποστολάκκας.¹³² Τὰ νομίσματα, ὅμως, ἦταν ἐκεῖνα τὰ ὅποια τὸν συγκινούσαν ἰδιαιτέρως, καὶ πολυτιμότερα, δὲν τὰ περιέλαβε εἰς τὴν δωρεάν του πρὸς τὸ Γερμανικὸν Ἔθνος. Ἄλλως τε, δὲν θὰ ἦτο εὐκόλον νὰ ἐπιτύχῃ ἄδεια ἐξαγωγῆς των.

Δὲν ἐδίστασε εἰς τὴν προσπάθειά του νὰ ἐνισχύσῃ προσωπικῆς του ἐπαφῆς μὲ ἐστεμμένους τῆς Εὐρώπης, νὰ τοὺς ἀποστέλλῃ κρυφὰ διάφορες ἀρχαιοτήτες, ὡς

127. Daniel 1975, 136-141, 160, ἰδίᾳ 167-169. Πρβ. Lilly 1961, 82: 'The opinion is now unanimous that he was the founder of modern archaeology'.

128. Lissauer 1891.

129. Πρβ. ἐπιστολὴς του πρὸς τὸν υἱὸν του Σέργιον (τῆς 9ης/21ης Μαρτίου 1870) καὶ πρὸς τὸν Πρόεδρον τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Γαλλίας τῆς 21ης Ἀπριλίου 1870) παρὰ Meyer 1958, 162, ἀριθμ. 130 καὶ 163-168 ἀριθμ. 131; Furtwängler und Löschcke 1886, 21, εἰκ. 7; Museum für Vor- und Frühgeschichte, Inventar Nr. 11246-11247 (εἰκ. 7 εἰς Furtwängler und Löschcke 1886) 11259; Schmidt 1902, XIX (E 5).

130. Πρβ. Schliemann 1888, 207-210, 428; Κορρὲς 1974-1975α, 54-67. Μία ἀκόμη ἐπιγραφή (IG 112, No 10260. Κορρὲς 1974-1975α, 61-62 ἀρ. 9) ἀνευρέθη τὸ 1987 εἰς τὸν κῆπον τοῦ Ἰλίου Μελάθρου).

131. Τὰς «διαπραγματεύσεις» του διεξήγαγε ὁ Έρρ. Σλήμαν μέσῳ τῆς κ. Kate Field. Πρβ. Arndt 1981. Ἡ ἀπογοήτευσίς τῆς Ἀμερικανικῆς πλευρᾶς διευτυπώθη μὲ τὸ ἄρθρον "Trojan collection lost in United States because of refusal to appoint him Consul", *New York Times*, February 14, 1881, 3 col. 5 [Κορρὲς 1974α, 171, ἀριθ. 814α]. Ἀδημοσίευνται ἐπιστολαὶ τῆς Kate Field εὐρυνται εἰς τὸ Ἀρχεῖον Σλήμαν τῆς Γενναδεῖου Βιβλιοθήκης [ἀπὸ 28. 3. 1877 μέχρι 5. 6. 1882 (φάκελλοι 73

ἀριθ. 237, 299, 323, 444, φάκελ. 74 ἀριθ. 450, 473, 553, φάκελ. 75 ἀριθ. 857, 993, 1200, φάκελ. 76 ἀριθ. 175, 193, 256, φάκελ. 77 ἀριθ. 400, 474, φάκελ. 78 ἀριθ. 83, φάκελ. 80 ἀριθ. 447, φάκελ. 83 ἀριθ. 774, φάκελ. 86 ἀριθ. 290, φάκελ. 89 ἀριθ. 352)].

132. Ὁ Έρρ. Σλήμαν συνεδέετο φιλικῶς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1868 μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως Ποστολάκκα (Lehrer and Turner 1989, 236-237; Κορρὲς 1974β, 245-269, 299; Οἰκονομίδου 1973-74, 10; Οἰκονομίδου 1985, 99; Κρίκου-Γαλάνη 1985. Εἰς τὸν Πρόλογον τοῦ καταλόγου τῆς ἐκθέσεως *Τροία. Ἀνασκαφὲς καὶ εὐρήματα τοῦ Έρρικού Σλήμαν* (σ. 10) (ἡ ὁποία μετεφέρθη ἐκ Βερολίνου κατόπιν προτάσεως τοῦ ὑπογραφομένου καὶ ἡ ἔκθεσις τῶν νομισμάτων τῆς Συλλογῆς τοῦ Σλήμαν ὁμοίως) ἀναγράφεται ὅτι «ὁ Σλήμαν προσέφερε τὴν τεράστια κάποτε συλλογὴ τῶν τρωικῶν ἀρχαιοτήτων στὸ γερμανικὸ ἔθνος στὰ 1881», εἶναι γνωστὸν ὅτι προσέφερε καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ἐνδιαμέσῳ καὶ διὰ τῆς διαθήκης του (1891, 2) ὅτι «τὰ τρωικὰ εὐρήματα τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἐδωρήθησαν στὰ 1892-93 ἀπὸ τὴ Σοφία Σλήμαν», ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐδωρήθησαν καὶ ἀπὸ τὸ Ἐθνολογικὸν Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου τὸ ἔτος 1904 καὶ 3) ὅτι «ἡ συλλογὴ νομισμάτων τοῦ Σλήμαν ἐδωρήθηκε ἐπίσης ἀπὸ τὴ Σοφία Σλήμαν στὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο τὸ 1923», ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀφέθησαν ἀπὸ τὴ Σοφία

συνέβη δια την βασίλισσα τῆς Ὀλλανδίας¹³³ καὶ ἄλλους Γερμανοὺς ἡγεμόνες, ἐνῶ, ταυτοχρόνως, ἔσπευσε νὰ ἀποστέλλῃ ἱκανὸν ἀριθμὸν ἐκάστοτε τρωικῶν ἀρχαιοτήτων εἰς διάφορα Εὐρωπαϊκὰ Μουσεῖα (Museo Pigorini, Roma¹³⁴ - Museo Civico, Bologna¹³⁵ - Nationalmuseet, Kopenhagen-1885¹³⁶), ὡς καὶ εἰς τὸν φίλον του καθηγητὴν Max Müller εἰς Ὁξφόρδην,¹³⁷ ἀλλὰ ἴσως καὶ διὰ ἓνα ἀκόμην λόγον, νὰ ὑπάρχουν ὡς συγκριτικὸ ὕλικὸ εὐρήματα ἀπὸ τὴν Τροίαν καί, βεβαίως, διὰ νὰ ἐκπροσωπῆται ἐκθεματικῶς ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τῆς Τροίας καὶ ὁ ἴδιος.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ ὑπῆρχον ἀκόμην εἰς τὸ Ἴλιον Μέλαθρον (1890) 2.650 πύλινα ἀγγεῖα, ἀπειράριθμα ὄστρακα, 2.205 πύλινα σφονδύλια, 150 λίθινοι τριπτῆρες, 2.179 λίθινα ἀντικείμενα προϊστορικῶν χρόνων, λίθινα βάρη, λίθινα ἐργαλεῖα, μῆτραι, ἀκόνοι, πέντε πίθοι καὶ εἰς τὸν διάδρομον 350 χάλκινα ἀντικείμενα, πόρπαι, λόγχαι, λίθινα καὶ ὀστεῖνα ἀντικείμενα, ὡς καὶ πύλινα καὶ λίθινα εἰδῶλια, ἅπαντα, συνολικῶς,

περὶ τὶς 7.500 ἀντικείμενα μόνον ἐκ Τροίας.¹³⁸ Ἐπρόκειτο, δηλαδὴ, περὶ μιᾶς τεραστίας συλλογῆς, ποῦ ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ Σλῆμαν καὶ ἐξήχθη μὲ κανονικὴν ἄδειαν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαθήκης τοῦ (παράγραφος Θ') εἰς τὸ Ἐθνολογικὸν Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ λοιπὰ ἐξ Ἰθάκης, Θηρασίας, Μυκηνῶν, Ὀρχομενοῦ, Πύλου, Ἀσίνας, Μαραθῶνος, Θερμοπυλῶν, Μοτύνης, Στυμφάλου, Κρήτης, Κνωσοῦ, Ἡραίου Ἄργους, Ἀθηνῶν (ΕΑΜ), Ἐλευσίνος, Ναυπλίας κ.τ.λ.¹³⁹

Εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ἔχουν δωρηθῆ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1904 ὠρισμένα ἐκ τῶν παλαιῶν εὐρημάτων τοῦ Ἐρρ. Σλῆμαν εἰς Τροίαν,¹⁴⁰ τὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται εἰς τὸν κατάλογον τῶν διπλῶν καὶ πολλαπλῶν ἀντικειμένων ποῦ ἀπεστάλσαν ἐκ Βερολίνου (1902) εἰς διαφόρους Ἀρχαιολογικὰς Συλλογὰς Γερμανικῶν Πανεπιστημίων καὶ Ἀκαδημιῶν ὡς καὶ εἰς διάφορα Γερμανικὰ Μουσεῖα, περιλαμβανομένων ἐνίων σήμερον εἰς Γαλλίαν, Πολωνίαν καὶ Σοβιετικὴν Ἐνωσην.

Σλῆμαν εἰς τὸν δεῦτερον ὄροφον τοῦ Ἴλιου Μέλαθρου, ὅτε ἐπώλησε τὸ Ἴλιον Μέλαθρον, καὶ τὰ νομίσματα παρελήφθησαν ἐπισίμως ἀπὸ τὸν ἀείμνηστον Γεώργιον Π. Οἰκονόμου τὸ ἔτος 1928. Πρβ. ἐπίσης, Γαλάνη-Κρίκου 1988, 81-82, 88-89. Εἰς τὸν κατάλογον ἔχει σημειωθῆ καὶ λάθος ποῦ ἀναφέρεται εἰς τὰ νομίσματα τοῦ Σλῆμαν (σ. 81). Συγκεκριμένα μνημονεύεται πρόσκλησις τοῦ Σλῆμαν πρὸς τὸν Πιοστολάκκιν νὰ προσέλθῃ εἰς γεῦμα ἐργασίας, ὥστε νὰ μελετήσουν καὶ νὰ περιγράψουν τὰ ἰταλικά (οὕτω) νομίσματα πλὴν, ὅμως, εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Σλῆμαν ἀναγράφεται «ἰλιτικά», ἦτοι τῆς Ἴλιου (Τροία), δηλ. τὰ τρωικὰ καὶ ὄχι τὰ ἰταλικά.

133. Meyer 1958, 36 ἀριθ. 8· Bastet 1985a, 200-207· Calder III 1986a, 36 (=ἐπανάληψις τῶν ἐν *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 13: 349 καὶ σημείωσις 71).
134. Pigorini 1925. Πρβ. καὶ τὴν ἀλληλογραφία μεταξὺ L. Pigorini καὶ H. Schliemann (μεταξὺ 28ης καὶ 21ης Ἰουνίου 1889).
135. Morigi Govi and Vitali 1982· Morigi Govi and Sasseti 1984, 223-225. Ἡ παλαιότερα μνεῖα τῶν δωρηθέντων εὐρημάτων τῆς Τροίας εὐρήται παρὰ Whitaker 1921, 112, 262.
136. Riis 1970, 41-58.
137. Meyer 1962, ἰδία, 81, 96 (ἀριθ. 21), 101 (ἀριθ. 29).
138. Korres 1986a, 160-161. Ἡ καταγραφή καὶ καταμέτρησις τῶν τρωικῶν εὐρημάτων περιελήφθη εἰς τὴν ἀπογραφὴν-συμβολαιογραφικὸν ἔγγραφο ἀριθ. 2721 τῆς 21ης Δεκεμβρίου 1890 (συμβολαιογράφος Ἀθηνῶν Ἡλίας Δ. Τσοκᾶς). Πρβ. καὶ Meyer 1958, 368-391 (σποράδην).
139. Πρωτόκολλον τῆς Γεν. Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ Μουσείων τοῦ ἔτους 1891: ἀριθ. ἐγγράφου 9166 τῆς 26ης Αὐγούστου 1891 πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐκκλησιαστικῶν, ὅπου ἀναφέρεται ἡ «ἐκτέλεσις τῆς ἀπὸ 8ης Αὐγούστου 1891 διαταγῆς τοῦ περὶ ἐξαγωγῆς ἀρχαίων Σχλῆμαν δωρηθέντων τῇ Γερμανικῇ Κυβερνήσει» καὶ περιγράφει τὰς δηλώσεις εἰσαγωγῆς ὅτι ἐσφραγίσθησαν καὶ ὅτι εἶναι ἔτοιμα πρὸς ἀποστολὴν. Ἡ Συλλογὴ Σλῆμαν μνημονεύεται εἰς σειρὰν ὁδηγῶν τοῦ Ἐθνολογικοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου, ὡς εἰς:

Übersicht über die Amerikanischen Sammlungen des K. Museum für Völkerkunde, Berlin 1888, Inhalt· Führer durch die Sammlungen des Museums für Völkerkunde. Herausgegeben von der Generalverwaltung, vierte Auflage, Berlin 1890, Plan des Erdgeschosses, 39-56 (sechste Auflage, Berlin 1895, 45-63)· Königliches Museum für Völkerkunde, Führer durch die Sonderausstellung der Prähistorischen Abteilung, Berlin 1908, 18-19· Das Museum für Völkerkunde in: Berliner Museums- und Führer von Otto Hach, Berlin 1908, J. Spiro Verag, 200-201· Königliche Museen zu Berlin, Führer durch die Vorgeschichtliche Abteilung, Berlin 1913, Verlag Georg Reimer, Vorwort (Schuchhardt), Pläne der Saale, 100-116· Führer durch die Staatlichen Museen in Berlin, Vorgeschichtliche Abteilung, Böhm, 18-24· Führer durch die Kunst- und Kulturgeschichtlichen Museen Berlins, Berlin: Würsel Verlag 1934, 54-55· Berliner Blätter für Vor- und Frühgeschichte herausgegeben von Herbert Lehmann, III. Jg 1954, 89-96 (G. D.)· Jahrbuch Preussischer Kulturbesitz, Sonderband 2, Bergung-Evakuierung-Rückführung. Die Berliner Museen in den Jahren 1939-1959. Ein Bericht von Irene Kühnel-Kunze, Gebr. Mainz Verlag 1984, σποράδην. Ἐπὶ τοῦ θέματος πρβ. τὸν κατάλογον Smidt 1902, τὴν συνοπτικὴν παράθεσιν λεπτῶν πρὸς λεπτῶν τῆς Unverzagt 1988. Περὶ τῆς τύχης τῆς Συλλογῆς Σλῆμαν πρβ. καὶ Geupel 1982 καὶ τὸ Χρονικὸν τῆς Unverzagt 1988, 313-384.

140. Πρβ. Schmidt 1902, 331-333 (Verzeichnis der an andere Sammlungen abgegebenen Dubletten). Πρβ. Museum für Vor- und Frühgeschichte, Acta: "Sammlung trojanischer Altertümer", Vol. VII E No 944/1904, zu E No 944/16. Juli, 19. Juli 1904, 27. Juli 1904, 24 Sept. 1904 καὶ Döhl 1981, 72. Εἰς τὸν κατάλογον τῆς ἐκθέσεως *Τροία-Μυκῆνες-Τίρυνς-Ὀρχομενός. Ἐκατὸ χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἐρρίκου Σλῆμαν* τοῦ Museum für Ur- und Frühgeschichte- Ἀθῆνα 1990, τὰ ἐκθέματα τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν περιελήφθησαν ὡς προερχόμενα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ W. Dörpfeld (1893).

Τὰ διπλὰ αὐτὰ εὐρήματα ἔχουν ἐκτεθῆ εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν Προϊστορικῶν Συλλογῶν τοῦ ΕΑΜ Ἀθηνῶν μὲ ἄλλα τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ὅτι ἔχουν δωρηθῆ ὑπὸ τῆς Σοφίας Σλήμαν καὶ τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ W. Dörpfeld τῷ 1893 εἰς Τροίαν¹⁴¹ ἐκ συνόλων κοσμημάτων ποῦ ἀνευρέθησαν κατὰ παλαιότερας ἀνασκαφάς του καὶ ἐκ τῶν διπλῶν πολλαπλῶν εὐρημάτων του τὰ ὁποῖα ἐστάλησαν τῷ 1904 ἐκ Βερολίνου. Ἐν περαιτέρω σύνολον αὐτῆς τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου ἐδωρήθη ὑπὸ τῆς Σοφίας Σλήμαν εἰς τὴν Smithsonian Institution, Washington D.C. Τέλος, τὰ ἐκ Βερολίνου εἰς τὸ Γερμανικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτούτον Ἀθηνῶν ἀποσταλέντα διπλὰ ἐκ Τροίας εὐρήματα ἀπωλέσθησαν πλὴν ἑνὸς κατὰ τὰ τέλη τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ὅμοιος, ἀπωλέσθησαν ὅλοσχερῶς, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πολέμου, καὶ ἄλλαι συλλογαί, εἰς τὰς ὁποίας περιλαμβάνοντο τρωικὰ διπλὰ εὐρήματα, ὡς εἰς Münster, Dermstadt, Hildesheim (?), Freiburg.

Κατὰ τὶς διαβεβαιώσεις τοῦ καθηγητοῦ Wilhem Unverzagt, πρῶν Διευθυντοῦ τοῦ Saatligen Museums für Vor und Frühgeschichte zu Berlin: "Am 3. Februar 1945 wurde in Berbei dem bisher schwersten amerikanischen Tagesangriff das Museum in Stücke zerisse Die Trümmer gingen anschliessend in Flammen auf. Dabei wurden 800 fertig gepackte Kisten mit Sammlungsgegenständen vernichtet, die des Frostes wegen per Kahn nicht weggeschafft werden konnten. Wir sassen während des Angriffs unter der Hauptstreppe und sind nur durch ein Wunder am Leben geblieben... Nach Beendigung des Kraffes um Berlin, bei dem die Stadt erneut furcherlich zugerichtet wurde, wurden die gebracht, darunter meine Goldfunde, die Hauserschen Schadel, die Museumskataloge, Pergamonaltar, die Skulpturensammlung des Alten Museums usw."¹⁴²

Ἦδῃ, ὁ κύριος ὄγκος τῶν τρωικῶν ἀντικειμένων εὐρπται εἰς Βερολῖνον. Μέχρι τὸ 1990, εἰς τὸ Μουσεῖον

Πρωτοϊστορίας τοῦ Ἀνατολικοῦ τομέως εὐρπνται, συνολικῶς, 4.434 ἀντικείμενα, 295 λίθινα ἐργαλεῖα καὶ 744 πῆλινα σφονδύλια.¹⁴³ Ἄλλα ἀντικείμενα εὐρπνται εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Δυτικοῦ τομέως, ἐν οἷς καὶ αἰγυπτιακαὶ ἀρχαιότητες, ἐπιγραφαὶ εἰς τὰς συλλογὰς ἀρχαίας τέχνης εἰς τὸν Δυτικὸν τομέα καὶ ποικίλα κοπτικὰ ὑφάσματα εἰς τὰ ἀντίστοιχα Μουσεία τῶν δυῶν τομέων, ἐνῶ εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Περγάμου εὐρπνται οἱ μυκηναϊκῆς ἐποχῆς σφραγιδόλιθοι καὶ τὰ γλυπτά.

Πέρα τοῦ παρασήμου, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ Κάιζερ καὶ τῆς ἀπονομῆς εἰς αὐτὸν τοῦ τίτλου τοῦ ἐπιτίμου δημότου τῆς πόλεως τοῦ Βερολίνου (1881), ὁ Σλήμαν ἐτιμήθη διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν του καθόλου προσφορὰν διὰ τῆς Deutschen Anthropologische Gesellschaft (1877-78),¹⁴⁴ Academia Literarum et Scientiarum (Munchen), Verein für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde (Schwerin), Institutum Archaeologicum Germanicum, Verein für Erdkunde (Lepizig), Verein für Oberpfalz, Physikalisch-oekonomische Gesellschaft (Konigsberg),¹⁴⁵ πλὴν ὅμως, δὲν ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ ἐπιτίμου διδάκτορος ὑφ' οἰουδήποτε Γερμανικοῦ Πανεπιστημίου. Λόγω ἐξ' ἄλλου τῆς προσφορᾶς ἐκ μέρους του διαφόρων ἀρχαιοτήτων χάριν τοπικῶν Μουσείων ἢ Συλλογῶν διαφόρων Γερμανῶν ἡγεμόνων, ἀπενεμήθησαν εἰς αὐτὸν καὶ ὠρισμένα παράσημα τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς πυξίδας ἑνδον τοῦ σιδηροῦ χρηματοκιβωτίου του εἰς τὸ γραφεῖον του εἰς τὸ Ἴλιου Μέλαθρον μετὰ τὸν θάνατόν του (1890), ἦσαν δὲ αὐτὰ μετάλλιον τοῦ μεγάλου Δουκὸς τοῦ Μεκλεμβούργου-Schwerin, παράσημον τοῦ Γεωργίου, Δουκὸς von Sachsen-Meinigen, παράσημον Πρωσικὸν (νοεῖται τοῦ αὐτοκράτορος τῷ 1881), παράσημον τοῦ Alexander von Sachsen-Meinigen, παράσημον τοῦ Mecklenburg, ἔτι δὲ τὸ βασιλικὸν χρυσοῦν μετάλλιον τοῦ Βασιλικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Βρεττανῶν Ἀρχιτεκτόνων.¹⁴⁶

Διπλώματα ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας (ὡς συνοδευ-

141. Πρβ. Easton 1982, 109 ἀριθ. 295.

142. Unverzagt 1988, 313-384, ἰδίᾳ 351-352.

143. Κατὰ πρόσφατον καταμέτρησην (ἐγγραφοῦ τῆς 8ης Μαρτίου 1989 τῆς διευθύντριας κ. Eva Zengel).

144. Die IX allgemeine Versammlung der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte zu Kiel am 12. bis 14. August 1878, *Correspondenz-Blatt* Nr. 9, 10 und 11. 1878, 116. Meyer 1958, 71-72, Nr. 40; Mahr (Hrsg.) 1981. Arenhövel 1979, 455 ἀριθ. 1181 (λανθασμένη ἀπόδοσις εἰς τὴν Βερολιναίαν) 56. *Τροία-Ἀνασκαφὴ καὶ Εὐρήματα τοῦ Ἐρρικοῦ Σλήμαν*, Ἀθῆνα Πολιτιστικὴ Πρωτεύουσα τῆς Εὐρώπης 1985, σ. 96 καὶ εἰκῶν-ἀριθ. 76, σ. 98 ἀναγράφεται: Δίπλωμα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας στὸν Ἐρρικό Σλήμαν!!! Ἀγγλικὴ ἔκδοσις: *Troja. Heinrich Schliemann. Excavation and Finds*, Athens Cultural Capital of Europe 1985, 96 No. 76, fig. 76, p. 98 No. 76 (Diploma of the Archaeological Society of

Berlin). Γερμανικὴ ἔκδοσις: *Troja: Heinrich Schliemann's Ausgrabungen und Funde*, Athen Kulturelle Hauptstadt von Europa 1985, 96 Nr. 76 Abb., S. 98 Nr. 76. (Diplom der Anthropologischen Gesellschaft an Heinrich Schliemann).

145. Easton 1982, 108, Nos 243-271 (249 καὶ 265 ὅμοια). Τὸ ὑπ' ἀριθ. 255 δίπλωμα μνημονεύεται ἀνωτέρω (σημ. 141). Τὰ ὡς ἄνω διπλώματα φέρονται ὡς ἀπολεσθέντα τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης. Τὰ τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ τοῦ Παρνασσοῦ δὲν ὑπῆρχον.

146. Ἐκθεσις ἀπογραφῆς Ἀριθ. 2.721, Ἀθῆνα 21 Δεκεμβρίου 1890 ἐνώπιον τοῦ συμβολαιογράφου Ἡλία Δ. Τσοκά. «Περιχόμενον χρηματοκιβωτίου Ἐρρ. Σλήμαν εἰς τὸ ἰδιαιτερον γραφεῖον αὐτοῦ: ἐξ πυξίδες περιέχουσαι ἢ μὲν τὸ βασιλικὸν χρυσοῦν μετάλλιον τοῦ Βασιλικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Βρεττανῶν Ἀρχιτεκτόνων, ἢ δὲ μετάλλιον τοῦ μεγάλου Δουκὸς

τικά τῶν ὡς ἄνω παρασήμων)¹⁴⁷ εἶχον ἀποσταλῆ εἰς αὐτὸν ἐκ μέρους τοῦ Φρειδερίκου-Φραγκίσκου, Ἀρχιδουκὸς εἰς Mecklemburg Schwerin, ἐκ μέρους τοῦ Ἀρχιδουκὸς εἰς Coburg καὶ Gotha καὶ ἐκ μέρους τοῦ Φρειδερίκου, Ἀρχιδουκὸς τῆς Γάδης.¹⁴⁸

Πάντως, ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως δὲν ἀπενεμήθη, τελικῶς, εἰς αὐτὸν οἰοδῆποτε παράσημον,¹⁴⁹ ἂν καὶ ἐγένετο πρότασις τοῦ Ὑπουργείου Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐτάφη ἔχων παρὰ «τὸ προσκεφάλαιόν του» τὰς ἐκδόσεις τοῦ Ὀμήρου ἐκ Λειψίας.

XX. Ὁ Ἑρρικός Σλῆμαν καὶ τὸ περιβάλλον του εἰς Ἀθήνας

Ὁ Ἑρρ. Σλῆμαν ἐγκατεστάθη εἰς οἰκίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μουσῶν καὶ ταχέως ἐγένετο εὐρέως γνωστὸς εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν χάρις εἰς τὶς ἀνασκαφές του εἰς Τροίαν. Ἦδη, κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1872 ἐξελέγη τιμῆς ἔνεκεν μέλος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός»¹⁵⁰ καὶ ἐπικολούθησε ἡ ἐκλογή του εἰς μέλος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.¹⁵¹

Ἡ μεθόδευσις ἐκ μέρους του τῶν ἐνεργειῶν ποῦ θὰ τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ διενεργήσῃ τὶς ἀνασκαφές εἰς Μυκῆνες καὶ Ὀλυμπίαν, τὸν ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ δωρήσῃ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν τὸ ποσὸν τὸ ἀναγκασιῶν διὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ εἰς τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχοντος φραγκικοῦ-τουρκικοῦ πύργου καὶ αὐτὸ διότι ἡ Κυβέρνησις δὲν ἀπεδέχετο τὴν προσφορὰν του.¹⁵² Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, περιελήφθη εἰς τὸν κατάλογον τῶν Εὐεργετῶν τῆς Ἑταιρείας.¹⁵³ Πάντως, μεταξὺ τῶν καταλοίπων του, δὲν ὑπάρχοντα τὰ ἀντίστοιχα διπλώματα τῆς Ἑταιρείας ὡς καὶ ἄλλων Ἑταιρειῶν.

Ἡ ὑπ' αὐτοῦ φυγάδευσις τῶν τρωικῶν συλλογῶν (1873) εἰς Ἀθήνας ἐδημιούργησε μακροπρόθεσμα

διάφορα προβλήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων, καὶ τὸ βασικόν, τὴν φιλυποψίαν καὶ τὴν ἀρνητικὴν διάθεσιν τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν ἔναντι πάσης πρωτοβουλίας του πρὸς διενέργειαν ἀνασκαφῶν. Κατὰ τὴν περίοδον, ἐξ ἄλλου, τῆς διαμάχης του μετὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, τὰ ἐκ Τροίας εὐρήματά του εἶχαν μεταφερθῆ εἰς Ἀθήνας καί, εἰδικώτερα, εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ τὸν κῆπον του εἰς τὴν ὁδὸν Μουσῶν, ἀλλὰ παρεπονείτο (με ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν ἐκδότην του εἰς Λειψίαν ἐξ Ἀθηνῶν τὴν 5ην Ἰουλίου καὶ 2αν Αὐγούστου 1873) ὅτι τὰ πλήθη, ποῦ ἐπιθυμοῦσαν νὰ ἴδουν τὸν Θησαυρὸν του Προιάμου, τὸν ἐμπόδιζαν εἰς τὴν μελέτην του.¹⁵⁴

Ἐκάστην Πέμπτην, καὶ ἐφ' ὅσον ὁ Ἑρρικός Σλῆμαν εὐρίσκετο εἰς Ἀθήνας, ἡ οἰκία αὐτοῦ ἦτο ἀνοικτὴ εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τοὺς ξένους ἐπισκέπτες οἱ ὅποιοι προσεκαλοῦντο πάραυτα μετὰ τὴν δυνατότητα νὰ εἰσαχθοῦν καὶ εἰς τὸν φιλολογικὸν κύκλον τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ συνήθεια αὕτη ἐτηρήθη καὶ κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τῆς διαμονῆς του εἰς Ἀθήνας εἰς τὴν ὁδὸν Μουσῶν καὶ κατὰ τὴν δεκαετίαν τοῦ 1880 εἰς τὸ Ἴλιου Μέλαιθρον.

Εἰς τὸ Ἴλιου Μέλαιθρον ἐδόθησαν λαμπραὶ δεξιώσεις καί, πρωτίστως, κατὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς ἀνακτορικῆς του κατοικίας τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1881. Ἡ ἀναγγελία εἶχε γίνει ἤδη μέσω τῶν ἐφημερίδων, δηλαδὴ, «Ἀπόψε δίδει λαμπρᾶν ἐσπερίδα ἐν τῷ «Ἴλιου Μέλαιθρῳ» ὁ κ. Σλῆμαν καὶ ἡ Κυρία. Κόσμος ἄριστος καὶ πολὺς εἶναι κεκλημένους καὶ πρῶτον νῦν νὰ ἀποθαυμάσῃ τὴν καλλιτεχνικὴν λαμπρότητα τῶν καταφώτων ἐκείνων αἰθουσῶν τοῦ Μέλαιθρου ἃς εἶχεν ὄνειρευθῆ ὁ Ὀμηρος».¹⁵⁵ Κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς ἰδίας ἐφημερίδος, «περιχαρεῖς καὶ φιλόφρονες λίαν ἐδέχοντο εἰς χορὸν ὁ κ. καὶ ἡ κ. Σλῆμαν κόσμον πολὺν καὶ ἐκλεκτὸν ἐν τῷ «Ἴλιου Μέλαιθρῳ», ὅπερ προσελκύει τὴν περιέργειαν ἀπάντων διὰ τὸ εὐρυθμον αὐτοῦ καὶ τὴν πλουσιοτάτην διακό-

τοῦ Μεκλεμβούργου Σβέριν, ἡ δὲ παράσημον τοῦ Σάξ Βένμαρ, ἡ δὲ παράσημον τοῦ Σάξ Μάνινγκεν, ἡ δὲ παράσημον πρῶσσικόν, ἡ δὲ παράσημον τοῦ Μακλεμβούργου, ἅπαντα τὰ παράσημα ταῦτα ἄνευ ἀγοραίας ἀξίας».

147. Εἰς τὸ ἐν Potsdam ἀρχεῖον Σλῆμαν ὑπάρχοντα δυό, τουλάχιστον, ἔγγραφα περὶ διακρίσεων τοῦ Σλῆμαν: α) das vom Grossherzog. Hausordens καὶ β) das verliene deurekruz II. Klasse mit Eichenlaub des Badischen Ordens vom Zahringier Lowe. Διὰ τὸ πρῶτον ἰδὲ Niederland 1966/67, 12 (εἰκόν).

148. Easton 1982, 108 ἀριθ. 248, 253.

149. Hampe 1961, 14.

150. *Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός*. Λογοδοσία ὑπὸ Ἐλευθ. Ρ. Ραφαήλ, Ἀθήνησιν 1873, 8, 56, 112, 163.

151. *Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας* 1872/73, 15, 46, 1873/74, 59, 1874/75, 23-24, Ἴσολογισμὸς, 50, 1876, 43, 52, Ἴσολογισμὸς.

152. Ἐπιστολὴ τοῦ Σλῆμαν πρὸς τὸν Βασιλέα Γεώργιον Α' (μέσα Ἰουλίου 1874), δημοσιευθεῖσα ὑπὸ Meyer 1953, 268-270 ἀριθ. 247 καὶ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἐκδότην τῆς ἀγγλικῆς ἐπιθεωρήσεως *The Academy*, Appleton (ἐξ Ἀθηνῶν τῆς 2ας Ἰουλίου 1874 δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐπιθεωρησιν (*The Academy* 6, July 18, 1874, Nῦ 115, 66-67). Πρβ καὶ Καστόρχης 1879, 77, 104. Πρβ. καὶ Κορρές 1974α, ἀριθ. 422α-β, καὶ Döhl 1981, 92.

153. *ΠΑΕ* 1881, 3. Πάντως ὁ Σλῆμαν δὲν ἐδώρησε ἔργα του εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας μέχρι τοῦ ἔτους 1884, ὅπως οὐδέποτε ἐδώρησε ἀρχαιοῦτες εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν εικοσαετίαν τῆς ἐν Ἀθήναις παραμονῆς του (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἑρνεστο Τσίλλερ).

154. Meyer 1936, 132-133, ἀριθ. 36, 137 ἀριθ. 39.

155. *Ἐφημερίς*, Παρασκευή, 30 Ἰανουαρίου 1881, Ἀριθ. 30, 1.

σμπισιν καὶ ὅπερ ἐν τῷ πρώτῳ δοθέντι ἐν αὐτῷ χορῷ ἦν κατάφωτον καὶ περιλαμπῆς παριστάμενον ἔτι μᾶλλον θέας ἄξιον. Ἡ τῶν αἰθουσῶν διακόσμησις ἦν μετ' ἐπιτυχίας πολλῆς, καίτοι εἰσέτι δὲν συνεπληρώθη ὅλη. Οἱ κεκλημένοι ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωσι τὸ ἐν τῷ Μελάθρῳ μουσεῖον τοῦ κ. Σλήμαν, ὅπερ ἦν κατάφωτον καὶ ἐκτεθειμένον πρὸς πᾶσι τοῖς κληθεῖσι.»¹⁵⁶

Ὁ Σλήμαν συνήθιζε νὰ φιλοξενῇ καὶ ξένους εἰς τὸ Ἰλίου Μέλαθρον, μεταξύ τῶν ὁποίων δὲ καὶ τὸν διάδοχον Bernhard von Sachsen-Meiningen, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποῦ παραέθεσε μέγα γεῦμα εἰς τὸ Ἰλίου Μέλαθρον καὶ εἰς τὸ Φάληρον. Πρὸς τοῦτο, ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὴν εἰς Τίρυνθα ἀνασκαφὴν του, ἀλλὰ ὤφειλεν εἰς αὐτὸν πολλὰ, διότι τὸν ἐβόηθει ἀθουρῶς ἐκ Βερολίνου.¹⁵⁷

Ἄλλη ἐπίσκεψι Γερμανοῦ πρίγκιπος εἰς Ἀθήνας ἦτο ἡ τοῦ Καρόλου τῆς Πρωσσίας.¹⁵⁸ Ἀπὸ ἐπιστολῆν του πρὸς τὸν Γενικὸν Διευθυντὴν τῶν Μουσείων τοῦ Βερολίνου δρ R. Schöne, τῆς 23ης Ἰανουαρίου 1883 προκύπτει ὅτι παράθεσε καὶ μεγάλην δεξίωσι 600 ἀτόμων εἰς τὸ Ἰλίου Μέλαθρον μετὰ τὴν εὐκαιρίαν «τῶν ὡς λέγεται ἀργυρῶν γάμων τοῦ σεβαστοῦ πρίγκιπος διαδόχου τῆς Γερμανίας καὶ τῆς σεβαστῆς αὐτοῦ γυναικός». Μεταξὺ τῶν προσκεκλημένων περιλαμβάνετο καὶ ὁ μέγας Δοῦξ τῆς Ρωσσίας Κωνσταντῖνος, ἀδελφὸς τῆς βασιλίσσης τῆς Ἑλλάδος, εἰς Ἀθηνῶν παρεπιδήμων.¹⁵⁹

Ὁ Ἑρρ. Σλήμαν εἶχε, ἐπίσης, συνεισφέρει μετὰ τῆς συζύγου του ποσὸν τι ὑπὲρ τοῦ Γερμανικοῦ Συλλόγου διὰ πτωχοῦς καὶ ἔχοντας ἀνάγκην προστασίας εἰς Ἀθήνας καὶ Πειραιᾶ (κατὰ τὸ ἔτος 1884).¹⁶⁰

Διὰ τὸν Ἑρρ. Σλήμαν ὑπάρχουν καὶ ἄλλων διηγήσεις καὶ ἀπομνημονεύματα, ὡς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρ. Ραγκαβῆ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πρίγκιπος Νικολάου τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἀναγράφονται τὰ ἀκόλουθα περὶ τῆς συνθηθείας τοῦ Σλήμαν νὰ μεταβαίη λίαν ἐνωρὶς εἰς Φάληρον διὰ τὸ πρῶτον τοῦ λουτροῦ: «Παιδιὰ καθὼς εἴμεθα, τὴν περιέργειάν μας ἤγειρε εἰς μέγιστον βαθμὸν ὁ γέρων δρ. Σλήμαν, ὁ φημισμένος ἀρχαιολόγος, ὃχι μόνον διότι ὁ πατέρας μου ἐθαύμαζε τόσον πολὺ τὸ ἔργον

του, τὸ ὁποῖον τότε εἴλκυε τὸ παγκόσμιον ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ διὰ τὴν παράδοξον ἐμφάνισίν του, ὅταν διήρχετο ἔφιππος ἔξωθεν τῶν Ἀνακτόρων διὰ τὸ πρῶτον θαλάσσιον λουτρόν του εἰς τὸ Φάληρον. Ἴππευεν ἕνα πανάθλιον παλιάλογον καὶ οὐδέποτε ἐνεφανίζετο χωρὶς μίαν τροπικὴν περικεφαλαίαν καὶ γκέττες τοῦ περιεργότερου σχήματος. Ἐνῶ ὁ ἵππος ἐπροχώρει μετὰ νωθρὸν τριποδισμόν, τὰ πόδια τοῦ ἵππεως ἐκινουῦτο διπνεκῶς ἐμπρὸς καὶ πίσω σὰν ξαχασαρθαλωμένα ἐκκρεμῆ. Ἦτο θαυμάσιος ἀρχαιολόγος, ἀλλ' ἄθλιος ἵππεὺς καὶ - γιὰ τὰ παιδικὰ μάτια μας - οὔτε κὰν ἀνθρώπινον ὄν. Ὅπως ἔλεγεν ὁ πατέρας μου, ἂν καὶ ὄχι ἐντελῶς ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐννοίαν, κανεὶς δὲν ἤξευρε τί ἠμποροῦσε νὰ κατορθώσῃ.¹⁶¹

Ὁ Ἑρρ. Σλήμαν εἶχε καλὰς σχέσεις πρὸς διαφόρους Ἀθηναίους, ὅπως μετὰ τὸν Μ. Δέφνερ, μετὰ Ἑλλήνας ἀρχαιολόγους, ὅπως μετὰ τὸν Στέφανον Κουμανοῦδην, τὸν Γενικὸν Γραμματέα τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, μετὰ τὸν Ἀχιλλέα Ποστολάκκαν, τὸν νομισματογνώμονα τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου, τὸν Ἀθανάσιον Ρουσσόπουλον, Καθηγητὴν τῆς Ἀρχαιολογίας μετὰ τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀρχικῶς διένεξιν λόγῳ τῆς τρωικῆς συλλογῆς του, ἀλλὰ, μετὰ ταῦτα, εἶχε πολὺ καλὰς σχέσεις καὶ τὸν συνεβουλεύετο, ὅπως διὰ τὸ τι ἔπρεπε νὰ ἀναγραφῇ ἐπὶ τοῦ θεμελίου λίθου τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου:

«Μέλλων καταθῆσθεσθαι τὸν θεμέλιον λίθον τοῦ ὡς λέγεται Kaiserl. Deutsche Arc. Schule πάνυ δέομαι Σου εἰπεῖν μοι τί ἄρα γράψεις ἂν ἐπ' αὐτοῦ. Ἀρχιτέκτον Ἑρνέστος Τσιλλερ ἔρωσσο». Καὶ ἡ ἀπάντησις:

«Σχλιεμάννω χαίρειν Ρουσσόπουλος. Τάδε ἂν γράψω: ΘΕΜΕΛΙΟΣ ΛΙΘΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΟΜΑΚΟΪΟΥ ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΧΛΙΕΜΑΝΝΟΥ ΑΘΗΝΗΣΙ ΤΗΙ ΙΒ ΤΟΥ Η ΜΗΝΟΣ ΑΩΠ ΕΤΟΣ».¹⁶²

Ὁ Ἀθαν. Ρουσσόπουλος ἦτο ὁ ἐκτιμητῆς τῆς Συλλογῆς τοῦ Ἑρρ. Σλήμαν εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατόν του (ἐκθεσι ἀπογραφῆς ἐν Ἀθήναις 21 Δεκεμβρίου 1890, ἀριθ. 2721 τοῦ Συμβολαιογράφου Ἀθηνῶν Ἡλ. Δ. Τσοκᾶ).

156. *Ἐφημερίς*, Κυριακὴ 1 Φεβρουαρίου 1881, 1-2, ἀριθ. 32.

157. *Νέα Ἐφημερίς*, ἔτος Γ, Πέμπτη 12 Ἀπριλίου 1884, ἀριθ. 103, 2' αὐτόθι, Σάββατον 14 Ἀπριλίου 1884, ἀριθ. 105, 3' Κυριακὴ 15 Ἀπριλίου 1884, ἀριθ. 106, 2' αὐτόθι, σ. 3' Κυριακὴ 22 Ἀπριλίου 1884, ἀριθ. 113, σ. 4' Δευτέρα 23 Ἀπριλίου 1884, ἀριθ. 114, σ. 3' Τετάρτη 25 Ἀπριλίου 1884, ἀριθ. 116, 1' Πέμπτη 26 Ἀπριλίου 1884, ἀριθ. 117, σ. 3. Πρβ. καὶ Meyer 1936, 238 ἀριθ. 146 (ἐπιστολὴ τῆς 22ας Ἀπριλίου 1884 ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς Brockhaus).

158. *Der Besuch des Prinzen Karl von Preussen in Athen*, *Saale Zeitung*, Halle, 2 November 1884, Nr. 275, 4.

159. Ἐπιστολὴ τοῦ Ἑρρ. Σλήμαν πρὸς τὸν R. Schöne τῆς 23ης Ἰανουαρίου 1883 ἐξ Ἀθηνῶν (Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte, Acta: "Sammlung trojanischer Alterthumer", Vol. 2 ad 943/83).

160. *Jahresbericht des Deutschen Armen- und Hilfsvereins zu Athen-Piraeus pro 1884*, Athen 1885, 14 (ὁ Ἑρρικός Σλήμαν 100 δρχ. καὶ ἡ Σοφία Σλήμαν 50 δρχ.).

161. Πρίγκιψ Νικόλαος τῆς Ἑλλάδος 1926, 18-19.

162. Ἀρχεῖον Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν (ἔτος 1887).

Ὁ Ἑρρ. Σλῆμαν ἀπνυθνήθη, ἐπίσης, εἰς τὸν Μάρκον Ρενιέρν, Διοικητὴν τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, Παῦλον Καλλιγᾶν, ὑποδιοικητὴν καὶ Στέφανον Στρέιτ, καθηγητὴν, καὶ τοὺς ἐζήτησε νὰ εἶναι ἐκτελεστοὶ τῆς διαθήκης του μέσῳ τῆς ΕΤΕ, πρᾶγμα ποὺ ἀπεδέχθησαν εὐχαρίστως.

Ἡ συμμετοχὴ τοῦ Σλῆμαν εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν Ἀθηνῶν δὲν μετουσιώθη ὡς προσφορά καὶ αὐτὸ ἐπισημαίνεται, διότι, πέρα τριῶν διαλέξεων ποὺ ἔδωκε εἰς τὴν Γερμανικὴ Ἀρχαιολογικὴν Σχολήν, δὲν ἔδωκε καθ' ὅλην τὴν εικοσαετίαν τῆς ἐν Ἀθήναις διαμονῆς του οἰανδήποτε διάλεξιν περὶ τῶν ἀνασκαφῶν του, εἰμὴ μίαν μόνον εἰς τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον «Παρνασσός» (25-6 Φεβρουαρίου 1875).

Τέλος, σημειωτέον, οἱ ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ περίπτωσιν, ὡς ἡ Ἐκλεκτικὴ, διεξήγαγον λυσσώδη πόλεμον ἐναντίον του, ὅτε ἐπιστεύετο ὅτι οὗτος ἀντιστρατεύεται τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους μὲ τὶς προθέσεις του νὰ πωλήσῃ ἢ νὰ δωρήσῃ εἰς ξένα Μουσεῖα τὰ συλλογὰς του.¹⁶³

XXI. Οἱ οικονομικὲς του δραστηριότητες

Κατὰ τὴν τελευταία εικοσαετία τοῦ βίου του, τὸ ἐμπορικὸ του πνεῦμα δὲν τὸν ἐγκατέλιπε καί, ἀνεξαρτήτως τῶν τεραστίων δαπανῶν εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβάλλετο διὰ διεξαγωγῆν τῶν ἀνασκαφῶν του, δὲν ἔπαυε νὰ ἀντιμετωπίξῃ ὅλην αὐτὴν τὴν ὑπερεκχυλίζουσα δραστηριότητά του καὶ ἐνασχόλησι συγχρόνως ὡς ἱκανοποίησι τῆς ἐπιστημονικῆς του προδιαθέσεως, καὶ ὡς ἐμπορικὴ ἐπικερδῆ ἐπιχείρησι. Ἔτσι, δὲν ἐδίστασε νὰ προέλθῃ εἰς συνεννοήσεις μὲ ξένα εὐρωπαϊκὰ Μουσεῖα διὰ τὴν πώλησιν τῶν εὐρημάτων του εἰς Τροία, ὅπως ἀλλὰ καί, συγχρόνως, νὰ ἐπιδιώξῃ νὰ ὀρισθῇ κατόπιν δωρεᾶς τῶν τρωικῶν του καὶ λοιπῶν συλλογῶν εἰς τὸ Μουσεῖο τοῦ Ἰδρύματος Σμιθσόνιαν, πρόξενος τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν εἰς Ἀθήνας.¹⁶⁴

Ἐξ ἄλλου, δὲν ἐδίστασε νὰ προέλθῃ εἰς συνεννοήσεις καὶ νὰ ἀποδεχθῇ προτάσεις ἄλλων ἐκδοτικῶν οἴκων, ποὺ ἔσπευσαν νὰ ἀναλάβουν τὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων του μὲ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν του, ἀνεξαρτήτως πρὸς τὴν ἀποδεδειγμένη παντοία συμπαράστασι καὶ βοήθεια ποὺ τοῦ ἐπέδειξε καί, ἀντιστοίχως, προσέφερε, ὁ φίλτατος πρὸς αὐτὸν προσκείμενος ἐκδοτικὸς οἶκος Φ. Α. Μπροκχάους τῆς Λειψίας μετὰ

τὴν μεγάλην ἐκδοτικὴν ἐπιτυχία ἀπὸ τὴν δημοσίευσιν τῶν πρώτων του ἔργων διὰ τὴν Τροία.

Αὐτὴν τὴν τάσιν ἐπιτεύξως κέρδους ἀπεδείκνυε μὲ τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ 1) νὰ ἐξασφαλίζῃ καὶ πρόλογον εἰς τὰ ἔργα του ἀπὸ προσωπικότητος τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιστήμης (ἐπὶ παραδείγματι, μὲ τὴν περιώνυμο εἰσαγωγὴν τοῦ Πρωθυπουργοῦ τῆς Μεγ. Βρετανίας καὶ δεινοῦ ὀμπριστοῦ W. E. Gladstone εἰς τὸ ἔργον του «Μυκῆναι») καὶ 2) μὲ τὴν φροντίδα του νὰ δημοσιεύωνται εὐνοϊκὰ διὰ τὰ ἔργα του βιβλιοκριτικὰ, ἐνῶ παραλλήλως, ἀγόραζε ἑκατοντάδες ἀντιτύπων διὰ νὰ τὰ προσφέρῃ εἰς γνωστούς του ἐπιστήμονας ἀνὰ τὸν κόσμον. Πάντως, ὅποτε ἐκυκλοφορεῖτο νέον ἔργον τοῦ Ἑρρ. Σλῆμαν, ἀπέβαινε best-seller, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πωλεῖται μέγας ἀριθμὸς ἀντιτύπων ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέρα κυκλοφορίας.

Δὲν πρέπει, ἐξ' ἄλλου, νὰ διαφύγῃ τὸ γεγονός ὅτι ἐσκέφθη ἀκόμη καὶ τὸν σιδηρὸν καγκελάριον τοῦ Βερολίνου Otto von Bismarck διὰ τὸν πρόλογον τοῦ ἔργου του *Τροία*,¹⁶⁵ ἐνῶ προέβλεπε νὰ ἀναθέτῃ τὰ ἔργα του εἰς προσωπικότητας καὶ φίλους του ἐπιστήμονας, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, εἰς τὸν Βρεττανὸν πρωθυπουργὸν Γ. Γλάδσωνα καὶ τὸν Dom Pedro II, Emperor of Brazil, τὴν ἀγγλικὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου του *Μυκῆναι*, *Seiner Majestat Georg I. König der Hellenen*, τὴν γερμανικὴν ἔκδοσιν καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του Σοφίαν τὴν γαλλικὴν ἔκδοσιν, εἰς τὸν Βρεττανὸν πρεσβευτὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν: Sir Austen Henry Layard τὴν ἀγγλικὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου του *Ἰλιος*, τὸν Rudolf Virchow τὴν γερμανικὴν ἔκδοσιν καὶ εἰς τὸν Emile Egger τὴν γαλλικὴν ἔκδοσιν *Ihrer kaiserlichen und königlichen Hochein Victoria Kronprinzessin des Deutschen Reiches* τὴν γερμανικὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου του *Τροία*, ὡς καὶ τὴν ἀγγλικὴν ἔκδοσιν, ἐνῶ τὴν ἀμερικανικὴν ἔκδοσιν τοῦ αὐτοῦ ἔργου “to all who love the poetry of Homer and to all who are searching for the light thrown on Him by the Science of Archaeology” εἰς τοὺς James Fergusson, Georges Perrot καὶ Wolfgang Helbig τὴν ἀγγλικὴν, τὴν γαλλικὴν καὶ τὴν γερμανικὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου του *Τίρυνς*, ἀντιστοίχως, ἐνῶ τὸ ὑστατον ἔργον του *Troja* 1890, ἐκδοθὲν μετὰ τὸν θάνατόν του, δὲν ἔφερε ἀφιέρωσιν. Τὸ ἔργον τοῦ W. Dörpfeld περὶ τῆς ἀνασκαφῆς εἰς Τροίαν τῷ 1890 ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὴν Σοφίαν Σλῆμαν, ἐνῶ ὁ ἕκτος τόμος τῆς σειρᾶς *Tiryns* (1973) ἀφιερώθη εἰς τὸν

163. Κορρές 1974α, 167-170 ἀριθ. 318α, 372α, 382α, 385α, 391α, 401α, 410α, 430α-β, 433α, 436α-β, 439α-β, ὡς καὶ 88 ἀριθ. 9. (*Εφημερίς*, Τρίτη 29 Ὀκτωβρίου 1885, Ἔτος IB Ἀριθ. 302, σσ. 2-3).

164. Arndt 1981.

165. Πρὸς ἐπιστολὴν τοῦ Ἑρρ. Σλῆμαν πρὸς τὸν F. E. Brockhaus τῆς 22ας Φεβρουαρίου 1883 ἐξ Ἀθηνῶν (Staatsarchiv Leipzig).

Έρρ. Σλήμαν ἐπὶ τῇ 150ῃ ἐπετείῳ τῆς γεννήσεώς του.

Κατὰ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου του ἐτράπη καὶ εἰς ἄλλον τομέα, συγκεκριμένως, ἀνήγειρε ἐπὶ σχεδίων τοῦ W. Dörpfeld καὶ Ernst Ziller τὸ κτήριο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φειδίου 1, γιὰ νὰ τὸ ἐνοικιάσῃ ὡς ἔδραν τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου,¹⁶⁶ καὶ ἐπὶ σχεδίων τοῦ Ziller τὸ τριμερὲς κτίσμα εἰς τὴν γωνίαν Πανεπιστημίου καὶ Πινακωτῶν (Χαριλάου Τρικούπη), ὁμοίως πρὸς ἐκμετάλλευσιν.¹⁶⁷

XXII. Ἡ διαθήκη του

Ἡ δευτέρα, τελικὴ, διαθήκη του συντάγη τὴν 30ῆν Ἰανουαρίου 1889 καὶ δι' αὐτῆς προεβλέπετο ὁ πλήρης διακανονισμὸς τῶν πάσης φύσεως περιουσιακῶν του στοιχείων μεταξὺ τῶν κληρονόμων του, τῆς πρώην συζύγου του, τῶν ἀδελφῶν του, φίλων του, χάριν διαφόρων κοινωφελῶν σκοπῶν, ἢ ἐναπόθεσις τῶν ὀστέων του καὶ τῶν οἰκείων του εἰς τὸ μαυσωλεῖον του, αἱ πρόσοδοι καὶ ἡ διάθεσις τῶν ἀκινήτων του εἰς τὰ τέκνα του καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του, οἱ ἐκτελεστὰί τῆς διαθήκης του, ἡ περαιτέρω πώλησις τῶν ἔργων του καὶ ἡ ἐνήμερωσις τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης μέσῳ τῶν διαφόρων τραπεζικῶν οἰκῶν τῆς Πετροποπόλεως, τῶν Παρισίων, τοῦ Λονδίνου, τοῦ Βερολίνου, τῶν Ἀθηνῶν.¹⁶⁸

Δι' ἰδιαιτέρων κωδικέλλων ἐκληροδότησε: 1) εἰς τὸ Ἐθνολογικὸν Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου τὴν μαρμαρίνην κεφαλὴν τῆς λεγομένης Κλεοπάτρας ἐξ Ἀλεξανδρείας καὶ 2) ποσὸν εἰς τὸν Γεώργιον Στρέιτ, ἐνῶ ἀνήρесе τὸ ποσὸν διὰ τὸν A. H. Sayce, λόγῳ ἀρνήσεως αὐτοῦ νὰ τὸ ἀποδεχθῆ.¹⁶⁹

Ἡ διαθήκη του ἐκπρῆχθη κυρία κατὰ τὴν συνεδρίασιν τοῦ Δικαστηρίου τῶν ἐν Ἀθήναις Πρωτοδικῶν τῆς 18ης Δεκεμβρίου 1890.¹⁷⁰

Ἡ ἐκτέλεσις τῆς διαθήκης του διήρκεσε τετραετίαν ὅλην καὶ ἡ ὅλη διακίνησις ἐξετελέσθη μέσῳ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος (Κληροδοτήματα, Φάκελλοις 62) διεφυλάχθη (εἰς τρία τμήματα), μεταξὺ ἄλλων, τὸ πιστοποιητικὸν τοῦ θανάτου του ἐκ μέρους τῆς Ἀστυνομίας τῆς Νεαπόλεως καὶ ἡ βεβαίωσις τοῦ ἐν Νεαπόλει Αὐτοκρατορικοῦ Γερμανικοῦ Γενικοῦ Προξενείου, ἔτι δὲ τὰ ἰδιόχειρα τῶν εἰς διαφόρους γλώσσας

διαθηκῶν του (ἐλληνιστί, ἀγγλιστί καὶ ὑφίσταται καὶ γαλλιστί).

Εἰς αὐτὸ εὔρηται, ἐπίσης, πλῆθος συμβολαίων, ὡς 1) διὰ τὴν ἀνέγερσιν ὑπὸ τοῦ Ἑρνέστου Τσίλλερ τῆς τριπλῆς οἰκοδομῆς εἰς τὴν γωνίαν Λεωφ. Πανεπιστημίου καὶ Πινακωτῶν (νῦν Χαρ. Τρικούπη) τῶν Ἀθηνῶν, 2) διὰ τὴν ἀνέγερσιν ὑπὸ τοῦ Ἑρνέστου Τσίλλερ κατ' Ἐπιστασίαν Βασ. Δροσινου τοῦ μαυσωλείου, 3) εὔρηται, περαιτέρω, τὰ οἰκογενειακὰ ἐπιτροπικὰ συμβούλια ὡς καὶ 4) ἡ ἀπογραφὴ τῶν εἰς τὸ ἰσόγειον-Μουσεῖον καὶ εἰς τοὺς διαδρόμους ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν δεῦτερον ὄροφον εὑρισκομένων 7.500, ὡς ἔγγιστα, ἀντικειμένων ἐκ Τροίας καὶ τῆς μαρμαρίνης κεφαλῆς τῆς λεγομένης Κλεοπάτρας ἐξ Ἀλεξανδρείας.

Ἡ διάρθρωσις τοῦ ὕλικου (κατὰ τὴν Εὐτ. Δ. Λιάτα, *Γενικὸν Εὐρετήριο τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς*, ἔκδοσις τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Ἀθῆναι 1980, σ. 176 καὶ 202) ἔχει ὡς ἑξῆς:

Φάκελλοι

- (958): ἔκθεσις ἀπογραφῆς τῆς κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν (ἔτος 1890),
- (954, 957): πιστοποιητικὸν θανάτου-ἀντίγραφον διαθήκης-συμβόλαια-κατασχετήρια-μισθωτήρια οἰκιῶν καὶ λοιπὰ διαχειριστικὰ ἔγγραφα (1889-1893),
- (961-964): Ἐπίτροποι-παραεπίτροποι-πληρεξούσιος δικηγόρος Ἑρρίκου Σλήμαν καὶ κληρονόμος (1887, 1890-1893),
- (959, 960, 965, 966): ἀποδοχὴ κληρονομίας-νομιμοποιήσις κληρονόμων καὶ Ἐπιτρόπου (1891-1893),
- (952, 956): μικρὸ ἐσταχωμένον κατάστιχο καὶ λυτὰ ἔγγραφα ἀντιγραφῆς λογαριασμῶν Ἑρρίκου καὶ Ἀγαμέμνονος Σλήμαν (1890-1893)
- (967): διαχείρησις κληρονομίας: ἀλληλογραφία P. Beaurain (Paris), J. Henry Schroder (London) καὶ Robert Warschauer (Berlin) μὲ τοὺς ἐκτελεστὰς τῆς διαθήκης (1891-1893)
- (955): διαχείρησις κληρονομίας: ἀλληλογραφία Serge Schliemann, Nadeschda Andrussof, Catherine Lyschin, John Murray, Ernst Ziller, T. Brockhaus, G. Βουτζινᾶ, W. Schliemann, J. Günsburg, Em. Erlanger καὶ ἄλλων μὲ τοὺς ἐκτελεστὰς τῆς διαθήκης (1891-1892) καὶ

166. Meyer 1936, 280-281 ἀριθ. 194· Meyer 1958, 288 ἀριθ. 271, 290 ἀριθ. 273· Ἡ 100ετηρίς τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, *Ἑστία* 4 Ὀκτωβρίου 1974, 4· Κορρὲς 1976β, 253-264· Döhl 1981, 38 (εἰκ.).

167. Ἴδὲ ἄνωτ., σμ. 112 καὶ παρὰ Meyer 1958, 320 ἀριθ. 296.

168. Κορρὲς 1974-1975β.

169. Πρὸβ. Scott 1922, 406· Flickinger 1931/32, 23-25· Κορρὲς 1974-1975β, 53 (IH), 59.

170. Αὐτόθι, 45-49.

8. (953): Copie des Lettres 1890-1894, με τετρακοσίας ως ἑγξιστα, σελίδας, εἰς τὰς ὁποίας ἔχουν διατηρηθῆ τὰ ἀντίγραφα τῆς ἀλληλογραφίας τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος με τοὺς τραπεζίτας, ἐνοικιαστὰς, κληρονόμους καὶ λοιποὺς ἐμπλεκομένους κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαθήκης.

Ἡ προσωπικότης τοῦ Ἑρρίκου Σλῆμαν ἀναδεικνύεται καὶ διὰ τῆς διαθήκης του καὶ διὰ τῆς ἐκτελέσεως τῆς διαθήκης του, διότι εἶχε μεριμνήσει νὰ ἐξασφαλίῃ ἢ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰ παιδιὰ του, πρωτίστως, ὅλους τοὺς συγγενεῖς του, ἀκόμη καὶ τὴν πρῶην σύζυγό του, τοὺς συνεργάτας του καὶ τοὺς φίλους του, μίαν ἀναδεξιμῖάν του καί, περαιτέρω, ἀγαθοεργὰ ἰδρύματα τῶν Ἀθηνῶν (τέσσαρα τὸν ἀριθμὸν), τὸν Εὐαγγελισμὸν Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν, δεῖγμα καὶ αὐτὸ τοῦ διὰ τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν ἐνδιαφέροντός του.

Πάντως, εἰς τὸ δεύτερον τμήμα τοῦ ἀρχείου Σλῆμαν (τὸ πρῶτον περιλαμβάνει τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ἑρρίκου Σλῆμαν πρὸς τὸν ἐκδοτικὸν οἶκον F. A. Brockhaus) εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Λειψίας, ὅπου ὑπάρχει καὶ ἰδιόχειρος ἐπιστολὴ τῆς Σοφίας Σλῆμαν με λίστα εἴκοσι ὀνομάτων ἐπιστημόνων καὶ φίλων τοῦ μακαρίτου Ἑρρίκου Σλῆμαν, διὰ νὰ ἀποσταλῇ εἰς αὐτοὺς ἡ Αὐτοβιογραφία του (Selbstbiographie. Bis zu seinem Tode vor vollstaandigt (von Alfred Bruckner) und herausgegeben von Sophie Schliemann, Leipzig 1892), δὲν περιλαμβάνεται τὸ ὄνομα οἰουδήποτε Ἑλλήνου ἐπιστήμονος ἢ φίλου του ἢ οἰουδήποτε μέλους τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Οὕτε ἔχει διασωθῆ τὸ ἀντίτυπον τῆς Σοφίας Σλῆμαν, πού, ἀσφαλῶς, τῆς ἀπεστάλη.

XXIII. Ὁ Ἑρρίκος Σλῆμαν ὡς ἐπιστήμων

Ὁ Ἑρρίκος Σλῆμαν ὑπῆρξε διαπρύσιος κῆρυξ τῆς ἀξίας τῆς ἀνασκαφικῆς σκαπάνης τῆς ὁποίας τὴν χρῆσιν ἀνεγνώρισε σὲ ποικίλα δημοσιεύματά του εἰς τὸ πλαίσιον τῆς προσπάθειάς του νὰ φέρῃ εἰς φῶς τὰ σημαντικώτερα πτολίεθρα τῆς ἐποχῆς πού περιγράφουν τὰ ὀμηρικὰ ἔπη καὶ τὰ ὁποῖα πτολίεθρα χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, ὡς «πολύχρυσαι Μυκῆναι», καὶ ἀπὸ τὸν Πausanία «πλούσιος Ὀρχομενός».

Σὲ αὐτὴ του τὴν προσπάθεια συνετέλεσαν ποικίλοι λόγοι καὶ ἐιδικώτερα, ἡ ἐπιθυμία του νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τοὺς πολιτισμοὺς πού περιγράφει ὁ Ὅμηρος ὅπως ἀποδεικνύεται: 1) ἀπὸ τὴν ἀπεικόνισί του ὡς Ἥλιου εἰς νόμισμα πού ἐπανελήφθη εἰς τὴν Δυτ.

Γωνία τοῦ τοίχου τῆς αἰθούσης χοροῦ (ἐσπερίδων) τοῦ Ἥλιου Μελάθρου καὶ 2) πομπῆς τῶν μεταφερομένων τρωικῶν εὐρημάτων εἰς τὸ Δυτικὸν ἄκρο τῆς βορείας ζωφόρου τοῦ Μουσῶλειου του.

Γιὰ νὰ ἔχωμε πλήρη εἰκόνα τῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας καὶ τῆς πίστεως τοῦ Ἑρρ. Σλῆμαν εἰς τὴν ἐπιστήμην του, ἀρκεῖ νὰ σημειωθοῦν τὰ ἀκόλουθα:

1) προσεπάθησε νὰ δημοσιεύσῃ πλήρη κατὰ τὰ εὐρήματα καὶ τὴν γραπτὴ παράδοσι συγγράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὶς ἀνασκαφές του. Πρὸς τοῦτο, περιελάμβανε, πάντοτε, ἀρχαία γραπτὴ παράδοσι, πλήρη τὴν τοπογραφία τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχῆς, ἐκτενῆ παράθεσι τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων καὶ τῶν συναφῶν παρατηρήσεων, περιγραφή τῶν εὐρημάτων με σύγκρισιν πρὸς τὶς ἀντίστοιχες πληροφορίες ἀρχαίων συγγραφέων, ἱστορικὴ ἀνασύνθεσι τῆς ἀνασκαφῆς με ἀναγωγή εἰς τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραπτὴ παράδοσι, συμπεράσματα καὶ ιδιαίτερες ἐνόητες πού ἐγράφοντο ἀπὸ εἰδικούς (νομισματολόγος, ἐπιγραφικὸς, ἀνθρωπολόγος, χημικός, κ.ο.κ.), ἐνῶ δὲν παρέλειπε νὰ ἀναθέτῃ σὲ προσωπικότητες νὰ συγγράψουν τὴν εἰσαγωγή εἰς τὰ ἔργα του καὶ αὐτὲς ἦσαν κορυφές τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπως ὁ πολὺς Gladstone. Βεβαίως, εἶχε σκεφθῆ νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ τὸν σιδηροῦν καγκελάριον Otto von Bismarck διὰ νὰ ἐπιτύχῃ μεγαλυτέραν κυκλοφορίαν τοῦ ἔργου τοῦ *Troja*, πρᾶγμα πού, τελικῶς δὲν ἐπραγματοποίησε. Δικαίως, λοιπόν, θεωρεῖται ἰδρυτῆς τῆς Νεωτέρας Ἀρχαιολογίας (Glyn Daniel),¹⁷¹ ἐὰν λάβωμε ὑπόψιν ὅτι καὶ σύγχρονά μας συγγράμματα διαθέτουν τὴν αὐτὴ διάρθρωσιν με τμήμα προερχόμενον ἐκ συνεργασίας με ἄλλους ὁμολόγους, ὁμοτέχνους καὶ ἐκπροσώπους τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ὅπως καὶ τὰ πρωτοποριακὰ ἰδικά του, ἔτι δὲ ὅτι περιλαμβάνοντο καὶ τὰ ἀποτελέσματα χημικῶν ἀναλύσεων τῶν εὐρημάτων του ὑπὸ εἰδικῶν.

2) Ἡ σημαντικώτερα προσφορά του ὑπῆρξε ὅτι ἔσπευδε νὰ δημοσιεύσῃ, χωρὶς καθυστέρησι, τὶς ἀνασκαφές του. Βεβαίως, καὶ τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς του τοῦ 1874 εἰς Μυκῆνας, τὰ ἀγγεῖα καὶ τὰ λοιπὰ ὄστρακα ἐξ Ὀρχομενοῦ, τὰ εὐρήματα τῆς Μοτύνης, τοῦ Σπυλαίου τοῦ Νέστορος καὶ ἄλλα εὐρήματα ἐκ συντόμων ἀνασκαφῶν του (Θερμοπύλαι, Μαραθῶν, Ἀσίνη κ.ο.κ.) παρέμειναν ἀδημοσίευστα, ὅπως ἀδημοσίευστα παρέμειναν, οὐσιαστικῶς, πολλὰ ἄλλα εὐρήματά του ἐκ Μυκηνῶν καὶ ἐκ

171. Daniel 1976, 167.

Τίρυνθος, ἐπειδὴ δὲν ἐκαθαρίσθησαν ἢ δὲν συνεκολλήθησαν ἐγκαίρως, ὥστε νὰ περιληφθοῦν εἰς τὸν κατάλογόν του, ἔστω, τοῦ ἔτους 1882.

- 3) Ἐφήρμοσε τὴν συγκριτικὴ μέθοδο καί, δι' αὐτό, ἐπέλεξε τὶς Μυκῆνες μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν του εἰς Τροίαν: διὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ἀκρόπολις τῶν Ἀτρείδων ἦτο, κατ' ἀρχὴν, σύγχρονος τῆς ὀφρυόεσσης Ἰλίου.
- 4) Ἐπίστευε εἰς τὶς ἰκανότητές του καὶ τὶς δυνατότητές του καὶ δὲν ἠνείχετο νὰ ὑπακούῃ εἰς τὶς σφύρονες ὑποδείξεις τοῦ ἐκπροσώπου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἰς Μυκῆνες Παν. Σταματάκη (1876). Εἰς τὸν W. Dörpfeld ἐπέτυχε νὰ ἀποκτήσῃ τὸν ἰδανικὸν συνεργάτην καὶ ἐπωφελήθη τὰ μέγιστα ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Τροίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Ὀρχομενὸν μετὰ τὰ θαυμάσια σχέδιά του. Ὁ Ἐρρ. Σλήμαν ἐπεζήτησε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν συμπαράστασιν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ ἔργον του καὶ κατέθεσε πρὸς τοῦτο τὸ ποσὸν τῶν 9000 δρχ. διὰ τὴν καθαιρέσιν τοῦ φραγκικοῦ πύργου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ πράξις αὐτὴ ἐγένετο καὶ λόγῳ τοῦ στενοῦ φιλικοῦ του δεσμοῦ μετὰ τὸν Στέφανο Κουμανούδην, τὸν Γενικὸν Γραμματέα τῆς Ἑταιρείας.
- 5) Ὁ Ἐρρ. Σλήμαν ἀποδεικνύεται καὶ πρόδρομος τοῦ Κάιζερ Γουλιέλμου Β' μετὰ τὶς χορηγίες του πρὸς ὑποβοήθησιν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας, ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τὴν πρότασίν του νὰ ἀναλάβῃ οὗτος τὴν χρηματοδότησιν τῆς ἔρευνας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Σπυλαίου τοῦ Νέστορος (ἢ Ἐρμού) εἰς Βοϊδοκοιλίαν Πύλου καὶ εἰς τὸν Ἱθσαυρὸν τοῦ Μινύου χάριν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Βεβαίως, εἰς τὴν πρότασιν ταύτην περὶ οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς διεξαγωγὴν τῶν ἀνασκαφῶν προέβη καὶ ἐκ λόγων σκοπιμότητος, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πολυπόθητον ἄδειαν ἀνασκαφῆς εἰς Μυκῆνας λόγῳ τῆς ἐκεῖ ἐπιχειρηθείσης τῇ 1874 ἄνευ ἀδείας ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης.
- 6) Ὅτι βασικὴ ἀντιμετώπιση ποικίλων προβλημάτων τῶν ἀνασκαφῶν του συνετελέσθη μετὰ ἐπιφανειακὴν ἔρευνα, ποὺ διενεργοῦσε καὶ στὴν μεῖζονα περιοχὴ κάθε θέσεως, καὶ ποὺ ἐρευνοῦσε ἢ ἐσκόπευε νὰ ἐρευνήσῃ καὶ αὐτὸ ἀφορᾷ πρωτίστως εἰς τὶς Μυκῆνες (1874) καὶ εἰς τὴν Τροία - Τρωάδα, τὴν ὁποίαν ἐπεριηγήθη εἰς ἰκανὴν ἔκτασιν.

Τὴν προετοιμασίαν ἐπιτελοῦσε καὶ μόνος ἀλλὰ καὶ μετὰ συνοδείαν ἄλλων ἐπιστημόνων ὅπως βεβαιώνεται

ἀπὸ τὴν μαρτυρία γιὰ τὴν περιήγησιν τῆς Τρωάδος μετὰ τὸν R. Virchow ἢ ἀπὸ τὴν περιήγησιν μετὰ τὸν Π. Εὐστρατιάδην εἰς τὸν Ὀρχομενόν.

Εἰς τὶς Μυκῆνες ἐρεύνησε σὲ πλῆθος σημεῖων καὶ διήνοιξε καὶ 34 τάφους εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὸ πλαίσιον αὐτῆς τῆς ἔρευνας, ὥστε νὰ ἠμπορῇ νὰ ἀνασκάψῃ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ἀκριβῶς, ποὺ θὰ ἠμποροῦσαν νὰ παράσχουν ἰκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Πάντως, δὲν ἐδίστασε καὶ νὰ ἐξωτερικεύσῃ καὶ τὶς σκέψεις του σχετικὰ μετὰ τὴν ἀρχικὴν του ἔρευνα εἰς Μυκῆνες (1874), ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔρευνα δὲν ἐδίστασε νὰ ἀπουσιάσῃ καὶ νὰ μεταβῇ δι' ὀλίγας ἡμέρας εἰς Ἀθήνας λόγῳ τῆς γνωστῆς δικαστικῆς του ἀντιπαράθεσεως μετὰ τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν διὰ τὸν θησαυρὸν τοῦ Προιάμου.

Ἐρεύνησε τὴν γῆν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς συγχρόνους του φιλολόγους καὶ ἱστορικούς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς συγχρόνους μας φιλολόγους, οἱ ὅποιοι, ὁμοίως, ἐρευνοῦν τὰ γραφόμενά του καὶ ὄχι αὐτὰ ταῦτα τὰ εὐρήματα καὶ τὴν γῆν- καὶ ἐσυστηματοποίησε τὶς ἐπισκέψεις του εἰς διάφορα Ἀρχαιολογικὰ Μουσεία τῆς Εὐρώπης, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ ἐσημεῖωνε, πάντοτε, ὅτι τὸν ἐνδιέφερε γιὰ νὰ τὸ χρησιμοποίησῃ ὡς συγκριτικὸ ὕλικόν.

Τὸ σημαντικότερον, ὅμως, γεγονός ἐστὶν ὅτι δὲν ἐσταματοῦσε νὰ χρησιμοποίησῃ τὴν μελάνην. Ἐγραφεν ἀκαταπαύστως καὶ δὲν ἐδίσταζε μετὰ ἐμπορικόν, πάντοτε, πνεῦμα, νὰ ἐξετάζῃ καὶ νὰ προετοιμάζῃ κάθε περίπτωσιν ποὺ θὰ ἐξησφάλιζε τὴν ἀνετο πώλησιν τῶν ἔργων του. Ἐξησφάλισε καὶ ἐχρησιμοποίησε μεγάλα ὄνόματα διὰ νὰ τοῦ γράφουν τὴν εἰσαγωγὴν καὶ νὰ ἐπιτυγχάνῃ τὴν πώλησιν σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἀντιτύπων ἅμα τῇ ἐκτυπώσει ἐκάστου ἔργου του.

Ἡ ἀναγνώρισίς τῆς προσφορᾶς τοῦ Ἐρρ. Σλήμαν, ἢ ἐπιβεβαίωσις τῆς ταυτίσεως ἀπὸ αὐτὸν τοῦ λόφου Χισσαρλίκ πρὸς τὴν ὀφρυόεσσαν Τροίαν¹⁷² ἐπῆλθε κατὰ τὶς ἡμέρας μας ἀκόμη περισσότερον, ὁπότε ἡ ἀνασκαφικὴ σκαπάνη τοῦ καθηγητοῦ δρ Μ. Korfmann μετὰ τὸ ἐπιστημονικὸν του ἐπιτελεῖο τῶν Πανεπιστημίων Τυβίγγης καὶ Σινσινάτι, ὡς καὶ ἄλλων Γερμανικῶν Πανεπιστημίων, ἐτίμησε τὸν Ἐρρικό Σλήμαν, κατὰ τὸν ἐνδειγμένο τρόπο, συνεχίζοντας τὸν προγραμματισμὸν του κατὰ τὸ ἔτος 1890 διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀλλὰ καὶ ἀποδεικνύοντας καὶ ἐπιβεβαιώνοντας τὴν ἀρχικὴν ταύτισιν Χισσαρλίκ = Τροία μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ συνόλου τῆς ἐκτάσεως τοῦ οἰκισμοῦ καὶ τοῦ νεκροταφείου, ποὺ

172. Ὅπως ἔγραψε στὶς 18 Νοεμβρίου 1871 εἰς τὴν Τροίαν.

ἀποτελοῦν, ὡς ἀνεγνώρισεν ὁ Ἑρρῖκος Σλῆμαν τῷ 1890, μίαν σεβαστῶν διαστάσεων μονάδα, ἱκανὴ νὰ ἔχη ὑμνηθῆ ὡς Τροία ἀπὸ τὸν Ὅμηρο.

Μειονέκτημα, ἐξ ἄλλου, τοῦ Ἑρρῖκου Σλῆμαν κρίνεται τὸ γεγονός ὅτι αὐτὸς ὁ περιηγηθεὶς τὴν ὑψίλιον ὄλην, δὲν διέθετε φωτογραφικὴν μηχανήν, ὥστε νὰ ἀπαθανατίζει τὰ μνημεῖα τῶν χωρῶν τὰς ὁποίας ἐπεσκέπτετο. Ἐμφανίζεται, κατὰ ταῦτα, τὸ ὀξύμωρον νὰ περιορίζεται εἰς τὴν ἀπλὴν λῆψιν τῶν εὐρημάτων εἰς τὸ Μουσεῖον (ἢ εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς οἰκίας του) καὶ νὰ μὴν ἔχη υἰοθετήσει τὴν λῆψιν τῶν ἀνασκαφικῶν φάσεων, ποῦ δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποβῆ ἀναγκαία διὰ τὴν ἔρευναν καὶ διὰ τὰς δημοσιεύσεις - τῶν ἀνὰ τὴν Μεσόγειον ἀνασκαφῶν.

Πρέπει, ἐπίσης, νὰ τονισθῆ ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν συνηθίζετο εὐρέως ἡ ἀνταλλαγὴ φωτογραφιῶν μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν καὶ ὁ Ἑρρῖκος Σλῆμαν διέθετε ἐν πλῆρες λεύκωμα μὲ φωτογραφίας συγγενῶν του ἐκ Γερμανίας, τῶν τέκνων του ἐκ τῆς Ἀγ. Πετρούπολεως, φίλων του ἐκ τῶν διαφόρων ἀνὰ τὴν ὑψίλιον ταξιδιῶν του, ἔτι δὲ φωτογραφίας ἐπιφανῶν προσωπικοτήτων, τὰς ὁποίας, βεβαίως, θὰ εἶχεν ἀγοράσει κατὰ τὰ ταξίδια του εἴτε εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας εἴτε ἀνὰ τὴν Εὐρώπην. Τέλος, δὲν ἦσαν ὀλίγαι αἱ φωτογραφίαι ἐκ θεάτρων, εἰς τὰ ὁποία εἶχε παρακολουθήσει κάποιαν θεατρικὴν παράστασιν.

Πάντως, λεύκωμα μὲ φωτογραφίες ἐκ τῆς εἰς Ἀθήνας εἰκοσαετοῦς τοῦ διαβιώσεως δὲν ἔχει εἰσέτι ἐπισημανθῆ καί, ἰδίᾳ, ἐκ τοῦ Ἰλίου Μελάθρου καὶ τῶν ἀνασκαφῶν του. Ἐπίσης, ὅπως περιορισμέναι κατὰ τὸν ἀριθμὸν εἶναι καὶ αἱ φωτογραφίαι τῆς οἰκογενείας του ἐκ τῶν διαφόρων θερέτρων τῆς Εὐρώπης, τὰ ὁποία κατ' ἔτος ἐπεσκέπτετο. Ἄρκει νὰ μνημονευθῆ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἑρρῖκου Σλῆμαν προμήθεια φωτογραφίας του ἐκ τοῦ φωτογραφικοῦ ἀτελιῆ τῆς πόλεως Breslau (κατὰ τὴν ἐκεῖ παραμονὴν του κατὰ τὸν μῆνα Αὐγούστου τοῦ 1884) εἰς ἑκατὸν ἀντίτυπα, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου τιμολογίου, ποῦ διαφυλάσσεται εἰς τὸ προσωπικὸν του ἀρχεῖον εἰς τὴν Γεννάδειον Βιβλιοθήκην τῶν Ἀθηνῶν.

Εἶναι, πράγματι, ἀκατανόητον τὸ γεγονός νὰ μὴν ὑπάρχη εἰς Ἀθήνας σχετικὸν λεύκωμα καὶ τὸ ἀκόμη τραγικώτερον νὰ μὴν ὑπάρχη, ἔστω μία, φωτογραφία τοῦ Ἰλίου Μελάθρου ἐπὶ Σλῆμαν (ζώντος τοῦ Σλῆμαν), πλὴν μιᾶς φωτογραφίας, εἰλημμένης ἐκ Δυσμῶν, τὴν ὁποίαν, ἀσφαλῶς, θὰ εἶχεν ἀποστείλει εἰς οὐκ ὀλίγους γνωστούς του καὶ συγγενεῖς του ἀνὰ τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀμερικὴν.

Μέχρις ὠρισμένου σημείου ἡ ἔλλειψις αὐτὴ δυνατὸν νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν κατὰ τὴν δεκαετίαν τοῦ 1950 πώ-

λυσιν ἀπάντων τῶν ὑπαρχόντων τῆς οἰκογενείας Σλῆμαν ἐκ τοῦ ὑπογείου τῆς οἰκογενείας Μελά (ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βαλαωρίτου, ἀκριβῶς ὀπισθεν τοῦ Ἰλίου Μελάθρου, ὅπου καὶ εἶχον ἀποθηκευθῆ κατὰ τὴν ἐποχὴν πωλήσεως τοῦ Ἰλίου Μελάθρου) εἰς διαφόρους παλαιοπώλας καὶ βιβλιοπώλας (Αθανάσιος Καρδαμίτσας, Εὐτ. Βαγιονάκης, ὁ καὶ πωλήσας τὸ τρίτομον Λεύκωμα τῶν Ἀνασκαφῶν τῶν Μυκηνῶν, Χαράλαμπος Σπανός, Νότης Καραβίας καὶ ὁ ἀποβιώσας ὁμοίως Χουρδεδόγλου). Ἀλλά, ἴσως, ὠρισμένα κειμήλια οἰκογενειακὰ εἶχον λάβει ἐνωρίτερον τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, εἰς Οὐάσιγκτων καὶ εἰς Παρισίους, ὅπου καὶ δέον ὅπως ἀναζητηθοῦν. Ὅμοίως, ἡ συσκευὴ καὶ τὰ ἔργα τέχνης διεσπάρησαν μεταγενεστέρως.

Τὰ λοιπὰ πολύτιμα ἔπιπλα, τοῦ γραφείου, εἰς κατοχὴν τοῦ δρ Γεωργίου Κατσίγρα, εἰς Λάρισαν, καὶ τῆς τραπεζαρίας, εἰς κατοχὴν τοῦ πλοιοκτίτου-ναυλομεσίτου κ. Μιχ. Μούνδρου ἴσως διασωθοῦν, ἐφ' ὅσον συγκινηθῆ τὸ ἀνοικτῆριμον Κράτος μας.

Εἰς τὸν μεγάλον καὶ ἐπιφανῆ φίλον του, διάσημον ἀνθρωπολόγον καὶ προϊστοριολόγον Rudolf Virchow ὀφείλονται ὠρισμένα λήψεις κατὰ τὴν διάρκειαν του εἰς Αἴγυπτον κοινῶς ταξιδίου τῷ 1888, ὅπου παρουσιάζεται, μὴ ἀναγνωρισθεὶς εἰσέτι ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν ὁ Ἑρρῖκος Σλῆμαν εἰς διάφορα σημεῖα καὶ εἰς ἱκανὴν ἀπὸ τοῦ φακοῦ ἀπόστασιν. Εἰς τὸν ἴδιον φίλον του ὀφείλονται καὶ αἱ φωτογραφίαι τῆς τεράττας τοῦ Ἰλίου Μελάθρου, αἱ μοναδικαὶ τὰς ὁποίας κατέχομεν καί, αἱ ὁποῖαι εἶναι πολύτιμοι καὶ διδακτικώτατοι τόσον διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν θέσεων τῶν ἀγαλμάτων, ποῦ εἶχαν τοποθετηθῆ ἐπὶ τῆς μπαλουστράδας τῆς τεράττας, ὅσον καὶ διὰ τὰς καπνοδόχους, ποῦ ἐξυπηρετοῦσαν τὰ στερούμενα κεντρικῆς θερμάνσεως ΝΑ καὶ Α δωμάτια τοῦ ἰσογείου του α' ὀρόφου καὶ τοῦ β' ὀρόφου.

Βεβαίως, ὁ Rudolf Virchow ἐνδιεφέρετο, κατ' ἐξοχίην, νὰ ἀποτυπώσῃ εἰς τὸν φακόν του τὸν λόφον τοῦ Λυκαβηττοῦ πρὸς Ἀνατολὰς καὶ τὸν Ἱερὸν Βράχον πρὸς Δυσμᾶς-ΝΔ, ἀλλὰ ἐδιδάχθημεν ἐκ τῆς μιᾶς λήψεως ὅτι εἰς τὰς ὀπισθίας γωνίας τοῦ Ἰλίου Μελάθρου ὑπῆρχον δυὸ μόνον ἀγάλματα (καὶ ὄχι τρία, ὡς εἰς τὰς γωνίας τῆς προσθίας ὀψεως), ἔτι δὲ ὅτι εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν, ἐνδιαμέσως, ὑπῆρχεν ἀνὰ ἓν ἀγαλμα μόνον (καὶ ὄχι δυὸ ὡς εἰς τὴν προσθίαν ὄψιν).

Αἱ λήψεις τοῦ Rudolf Virchow (ἐξ Αἰγύπτου καὶ τοῦ Ἰλίου Μελάθρου) εὐρηνται εἰς τὸ ἀρχεῖον Virchow εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου, ὡς καὶ εἰς τὸ ἀρχεῖον Rudolf Virchow-Rabl εἰς τὴν Stiftung Pamern eἰς Kieler Schloss-Rantzauban. Σημασίαν δυνατὸν νὰ ἔχουν οἱ λόγοι τῶν διαδόχων τοῦ Σλῆμαν εἰς τὴν ἀνα-

σκαφὴν του εἰς Τροίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὶς ἄλλες ἀνασκαφές του.

Ὁ W. Dörpfeld¹⁷³ ἐξέφρασε τὴν ἐκτίμησί του μὲ τὸν ἐπικίδειόν του κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κηδείας του εἰς Ἀθήνας καὶ ἐτόνισε τὴν πρὸς τὸν ἄνδρα εὐγνωμοσύνην του διότι τῷ παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ μετὰσχη τοιούτων ἔργων καὶ κατορθωμάτων, εἰς τὸ ὅποιο μετρίως συνετέλεσε καὶ αὐτός. Τοὺς λόγους του ἐπανέλαβεν ὁ Lissauer μετὰ τινὰς ἑβδομάδας εἰς τὸ Danzig: ὅτι ἐφ' ὅσον ἀναγιγνώσκονται καὶ μελετῶνται ὀμηρικὰ ἔπη, θὰ παραμείνῃ ἀείμνηστον καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἐρρικού Σλήμαν (Dörpfeld).

Ὁ Carl Blegen, ἀξιολογὸν τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἐρρικού Σλήμαν¹⁷⁴ εἰς τὴν βιβλιοκρισίαν του διὰ τὸν (πρῶτον) τόμον τῶν ἐπιστολῶν τοῦ E. Meyer, παρέθεσε ἕνα ἔπαινον μὲ ἀντικειμενικὰς κρίσεις περὶ τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς προσφορᾶς καθόλου τοῦ Ἐρρικού Σλήμαν: "Through his life he combined within himself a curious dual nature, imbued on the one hand with the realism of a successful man of business, on the other with the romantic idealism of his age. Naïve, emotional, easily downed, sensitive, keenly desirous of recognition, but laboring under an inferiority-complex in relations with the gelehrter of his own country, he yet had an extraordinary strength of character, a power of self-discipline, boundless energy, mental alertness, an unshakable conviction in the rightness of his own views, and a remarkable tenacity of purpose and determination in carrying an undertaking through to its end. Good fortune favors those who are vigilant and bold to take advantage of it, and Schliemann's almost invariable success cannot be attributed to chance alone".

Ὁ Manfred Korfmann ἐβασίσθη¹⁷⁵ εἰς τὰ ἀποτελέσματα τῆς πρώτης περιόδου τῆς ἀνασκαφῆς εἰς Τροίαν, ἐτόνισε τὴν ἐργατικότητα τοῦ Σλήμαν καὶ τὸ πάθος του νὰ μὴ «χάνῃ» τὶς Κυριακὰς καὶ τὶς ἑορτὲς (Der Ausgräber Schliemann hatte keine Geduld. Sonntag und griechische Feiertage argerten ihn) τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ δημοσιεῖ ταχύτατα τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν του (Die Geschwindigkeit der Publikation seiner Ergebnisse sollte eher Anerkennung als Kritik hervorrufen) καὶ ἐδικαιολόγησε τὰ λάθη ἐξ αὐτῆς τῆς τάσεώς του! (Schliemanns herausgeberische und inhaltliche Fehler, die ihm dammhelfach angekreidet wurden, werden vor dem Hin-

tergrund der erwünschten baldigen publikation leicht verziehen und ebenso leicht auszusondern sein wie seine Überinterpretationen).

Ein "Goldsucher" war er nicht, wohl aber zeit seines Lebens ein "Schatzgräber". Was Schliemann getan und erreicht hat, wirkte auf das damalige Geistesleben mit ungeheurer Kraft. Aus heutiger Sicht den Archäologen Heinrich Schliemann zu beuilen, ist allerdings nicht leicht. So viel steht fest, dass er nicht zum "Vorbild" der professionellen Ausgräber wurde, wengleich sein Name in der Uffentlichkeit furein Synonym für Archäologie ist. Seine Arbeit mit ihren methodischen Ansätzen ist als einer der wichtigen Ausgangspunkte der "Spatenforschung" hoch zu achten, und seine Leistung wirkt bis heute fort, eigentlich in allen Bereichen der "Archäologien", und natürlich auch in Troja selbst.

Ὁ Ἐρρικός Σλήμαν ὑπῆρξε ὁ ἀνεπανάληπτος ὀργανωτὴς ἐνὸς οἰκοδομήματος, ποὺ δὲν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ὁμοίό του μεταξὺ ὄλων τῶν ἀρχαιολόγων. Τὰ σχέδιά του ὑπῆρξαν ἐκάστοτε μακροπρόθεσμα, ἐρρυθμίσε τὴν σκακιέρα ὁ ἴδιος, ἀκριβῶς λόγῳ τῶν δυσαρέστων ἐντυπώσεων ποὺ εἶχε δημιουργήσει μὲ ἀνασκαφὰς ἄνευ ἀδείας εἰς Τροίαν καὶ Μυκίνας, καὶ ἐχρησιμοποίησε πολλῶν τὴν ἐπιρροὴν πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐκάστοτε ἀναγκαίας ἀδείας διὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς του εἰς Τροίαν.

Ἡτύχησε νὰ ἔχῃ φίλους πιστοὺς (W. Dörpfeld, R. Schöne, Em. Burnouf, W. D. Gladstone, R. Virchow), συμπαραστάτην τὴν διπλωματικὴν καὶ πολιτικὴν ἡγεσίαν τῆς πατρίδος του καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ὀλίγους φίλους (Ἀχ. Ποστολάκκας, Στέφ. Κουμανούδης), ἀλλὰ ἱκανοὺς, διὰ νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐπιδιώξεών του. Ἀλλὰ καὶ τὸ παράδειγμα τῆς ἀδείας μέσῳ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας διὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν Μυκηνῶν εἶναι ἀρκετὰ, διὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ αὐτὴν τὴν τακτικὴν του. Καὶ ὁ Π. Σταματάκης οὐδὲν ἐδημοσίευσεν ἐναντίον του, ἀπλῶς ἐβοήθησε ἐμμέσως τὸν Adolf Furtwängler καὶ τὸν Georg Löschcke νὰ ἐπεξεργαστοῦν συστηματικῶς τὴν κεραμικὴν τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων... (εἰδικὰ τὸν G. Löschcke ποὺ ἀνέτως ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ δεκάδες ὀστράκων ἐκ τῆς εἰς Μυκίνας ἐπισκέψεώς του διὰ τὸ Akademisches Kunstmuseum τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βόννης).

173. Döhl 1981, 80-81. Τὸ θέμα εἶχεν ἦδη, δηλ., ἐπισημανθῆ ὑπὸ τοῦ Döhl, εἶχε ἀπασχολήσει καὶ ἐμένα ἐνῶ τὸ ὄραμα τοῦ Ἐρρ. Σλήμαν (ὄχι αὐτὸ τὸ ψευδές, ποὺ ἀναγράφεται εἰς τὴν σελίδα 99 τοῦ καταλόγου τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκδόσεως «Τροία» τοῦ Μουσείου Προϊστορίας καὶ Πρωτοϊστορίας τοῦ Δντ.

Βερολίνου τῷ 1895) ἐπραγματοποιήθη ὑπὸ τὸν Κόρφμαν τῷ 1989.

174. Blegen 1938, 594.

175. Korfmann (Hrsg.) 1990, XXIV, XXVIII-XIX.

Ἦδη, μετὰ τὸ Συνέδριον τῶν Ἀθηνῶν παραμένει ἀκλόνητος ἢ πεποίησις ὅτι αἱ ἐμπνεόμεναι ὑπὸ ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας συμβολαί του εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐρεῦνης ἀνεγνωρίσθησαν καὶ ἡ πρωτοποριακὴ τοποθέτησις του διὰ συνεργασίαν μὲ ἐκπροσώπους τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ὡς καὶ μὲ ἄλλους συναδέλφους του τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, τοῦ ἐπιδαφίλευσαν τὸν τίτλον τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς νεωτέρας κατὰ τὴν σύλληψιν καὶ ἀντίληψιν ἐπιστήμης τῆς ἀρχαιολογίας· καί, ὅλα αὐτά, διότι ἀπετέλεσε τὴν πρώτην ἰδιοφυίαν εἰς τὸν χώρον τῆς αἰγαιακῆς ἀρχαιολογίας. Ἡ ἐπιλογή του, ἐξ ἄλλου, νὰ ἀνασκάψῃ εἰς τὸ πλαίσιον ἐνὸς εὐρύτερου προγράμματος τὰ κυριώτερα κέντρα τῆς ἑλληνικῆς πρωτοϊστορίας, ὠδήγησε τὴν πένναν του εἰς τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῆς ὀμηρικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς παραδόσεως διὰ τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων, πλέον, ποὺ ἔφερε αὐτὸς εἰς φῶς. Αὐτὸ δὲ διότι δὲν εἶχε μόνον τὸν Ὅμηρον ὡς ὀδηγόν του, ἀλλὰ, ἰδιαιτέρως, τὸν Πausanias.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν του εἰς Τροίαν, εἶναι εὐνόητον ὅτι προέβη καὶ εἰς καταστροφάς, ὁμοίας τῶν ὁποίων ἔχουν μετέλθει καὶ σύγχρονοι ἀρχαιολόγοι προκειμένου νὰ προσεγγίσουν τὰ κατώτερα ποὺ τοὺς ἐνδιαφέρουν στρώματα τῶν προϊστορικῶν περιόδων, ἐνῶ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν του τῶν πέντε λακκοειδῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν, πρέπει, ἀνεκδοιάστως, νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ὑπῆρξεν ἡ μεγαλύτερα ἀπώλεια τῆς Μυκηναιολογίας λόγῳ τῆς ἀπουσίας ἀρχιτέκτονος καὶ σχεδιαστοῦ, παράγοντες εἰς τοὺς ὁποίους ἀτύχησε λόγῳ λόγων ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεώς του.

Τὸ οὐσιαστικὸν ἐπίτευγμα ὑπῆρξεν ἡ σωρεία τῶν δημοσιεύσεών του, ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτικῆς του (χάριν αὐτοπροβολῆς), δηλαδὴ νὰ κατακλύξῃ τὰ μέσα ἐνημερώσεως εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην.

XXIV. Ἀρχεῖακὸν περὶ Ἑρρίκου Σλῆμαν ὑλικόν

Ἡ σημασία τοῦ ἔργου τοῦ Ἑρρίκου Σλῆμαν καταφαίνεται καὶ ἐκ μιᾶς ἄλλης διαπιστώσεως, καθ' ἣν δὲν πρέπει, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑφίσταται οἰαδήποτε ἄλλη προσωπικότητα τοῦ δημοσίου βίου καὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (ἂν μὴ καὶ τοῦ διανομένου/λήγοντος) αἰῶνος εἰς παγκόσμιον κλίμακα, του ὁποίου κατάλοιπα, ἔργα, ἐπιστολαί, σχέδια, εὐρήματα εὐρύνονται εἰς τόσον μεγάλον ἀριθμὸν Μουσείων, ἀρχείων, βιβλιοθηκῶν, κρατικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ Ὑπουργείων εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀμερικὴν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀπομακρυσμένην Ἰαπωνίαν. Ὑπῆρξαν καὶ ἄλλες προσωπικότητες παγκοσμίου ἀκτινοβολίας, ἀλλὰ μόνον ὁ Ἑρρίκος Σλῆμαν ἀπέκτησεν τὸ

προνόμιον νὰ ἀντιπροσωπεύεται τὸ ἔργον του εἰς αὐτὸ τὸ εὖρος καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ποικιλίαν ντοκουμέντων εἰς πλῆθος ὅσον Μουσείων καὶ ἀρχεῖακῶν συλλογῶν. Ἴσως, μόνος αὐτὸς ἔσχε τὸ προνόμιον νὰ «ἀπολαμβῆν» τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἔργου του μὲ ἴδρυσιν προσωπικῶν Μουσείων (ἦδη ὑφίστανται δυὸ καὶ ἐλπίζεται ἡ δημιουργία καὶ ἄλλου), σύγκλησιν Διεθνῶν Συνεδρίων κατ' ἐξακολούθησιν, ἔκδοσιν ἀπειράριθμων βιογραφιῶν, ἔκδοσιν ἑκατοντάδων ἀρθρῶν βιβλίων καὶ ἔκδοσιν γραμματοσήμων εἰς διαφόρους χώρας. Εἶναι ὁ μόνος ἀρχαιολόγος, τοῦ ὁποίου τὰ εὐρήματα, ἀπὸ ἐκαβάσεως τὸν παγκόσμιον τύπον καὶ ἀποτελοῦν κύριον πρόβλημα τῆς ἀνθρωπότητος ὅσον ἀφορᾷ τὴν διάσωσιν τῶν ἐκ τῆς δίνης τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Ἐνόσῳ ἔξῃ, κατέβαλλε συντόμως προσπαθείας, ὥστε νὰ προβάλλεται τὸ ἔργον του διὰ μέσου τοῦ ἀθηναϊκοῦ καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου, χωρὶς νὰ ἀποτρέψῃ καὶ τὴν μεταχείρισίν του ὡς ἀμφιλεγομένου ἀτόμου, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀνέρχεται ἦδη εἰς τρομακτικὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ σύνολον τῶν δημοσιευμάτων περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν του ἀνακαλύψεων καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν του θεωριῶν κατὰ τὴν περίοδον 1873-1890 καὶ ὁ ἀπόηχος τοῦ θανάτου του (1890-91).

Τὸ πλῆθος τῶν ντοκουμέντων, ποὺ ἀφοροῦν εἰς τὸν βίον του, τὰ εὐρήματά του, τὴν ἐπιστημονικὴν δραστηριότητά του, τὴν ἀναγνώρισίν του εὐρύνονται εἰς μέγαν ἀριθμὸν ἐν Ἀθήναις ἀρχείων, Μουσείων, Βιβλιοθηκῶν καὶ ἰδιωτικῶν Συλλογῶν καί, κατωτέρω, ἐπιχειρεῖται ἡ κατ' ἀρχὴν παράθεσις τῶν:

1. Ἀρχεῖον Ἑρρίκου Σλῆμαν εἰς τὴν Γεννάδειον Βιβλιοθήκην,
2. Δημοσία Οἰκονομικὴ Ὑπηρεσία Δημοσίων Κτημάτων,
3. Πρωτοδικεῖον Ἀθηνῶν (διαθήκαι 1890, Σ),
4. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος,
5. Ἀρχεῖον Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ,
6. Ἀρχεῖον Διευθύνσεως Νεωτέρων Μνημείων Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ,
7. Ἀρχεῖον Διευθύνσεως Μελετῶν Ἔργων Μουσείων Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ,
8. Ἀρχεῖον Διευθύνσεως Ἐκτελέσεως Ἔργων Μουσείων Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ,
9. Ἀρχεῖον Ὄργανισμοῦ «Ἀθήνα, Πολιτιστικὴ Πρωτεύουσα Εὐρώπης, 1985»,
10. Ἀρχεῖον Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ,

11. Προϊστορικαὶ Συλλογαὶ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου,
 12. Νομισματικὸν Μουσεῖον,
 13. Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον,
 14. Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία,
 15. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν,
 16. Γερμανικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτούτον Ἀθηνῶν,
 17. Ἡ ἐν Ἀθήναις Πρεσβεία τῆς Ὁμοσπόνδου Δημοκρατίας τῆς Γερμανίας,
 18. Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (ἀποφάσεις Πρωτοδικείου, Ἐφετείου),
 19. Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας,
 20. Ἐθνικὴ Πινακοθήκη (ἀρχεῖον Τσίλλερ),
 21. Δημοτικὴ Πινακοθήκη (ἀρχεῖον Τσίλλερ),
 22. Διεύθυνσις Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν Ὑπουργείου Δικαιοσύνης,
 23. Ἀρχεῖον Ἐρρίκου Σλίμαν εἰς κατοχὴν Γεωργίου Στυλ. Κορρέ,
 24. Φωτογραφικὸν ἀρχεῖον Ἀρχαιολογικοῦ Σπουδαστηρίου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν,
 25. Ὑποθηκοφυλακεῖον,
 26. Ληξιαρχεῖον,
 27. Διεύθυνσις Φωταερίου Ἀθηνῶν,
 28. Ἐλεγκτικὸν Συνέδριον,
 29. Λέσχη Φιλελευθέρων,
 30. Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ἔτι δὲ τὸ πλῆθος τῶν ἰδιωτικῶν Συλλογῶν.
- Τὰ ἀρχεῖα ταῦτα ἀποτελοῦν τὸν κύριον ὄγκον τῶν περὶ τὸν Ἐρρῖκον Σλίμαν ἀρχείων ἀνὰ τὴν ὑφήλιον καὶ εἰς αὐτὰ προσθετέα τὰ ἀρχεῖα περὶ τῶν Συλλογῶν τοῦ καὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ εἰς Merseburg, Potsdam, Berlin, Bonn, εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἀνὰ τὴν Γερμανίαν, Πολωνίαν, Ρωσσίαν, Ἰταλίαν, Γαλλίαν Μουσείων, ὅπου καὶ εὐρήματα τοῦ, περαιτέρω, εἰς Ὁξφόρδην, Λονδίον, Οὐάσιγκτων, εἰς τὰ Μουσεία τοῦ εἰς Ankershagen καὶ εἰς Neubukow, εἰς τὰ ἀρχεῖα τῶν ἐκδοτικῶν οἰκῶν F. A. Brockhaus, John Murray, M. M. Hachette, C. Reinwald, Maison Neuve, Firmin-Didot, Harper and Brothers, C. Scribner and Co., εἰς Βοστώνην, Ἰνδιανάπολιν, Οὐάσιγκτων καὶ ἀλλαχοῦ.
- Κατὰ ταῦτα, διατηρεῖται ἡ μνήμη τοῦ ἔσαεί, ὡς ἐξ ἄλλου, er konnte nicht seine Tir aufbren/aufhalten.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Åkerstrom, Å., 1978. 'Mycenaean problem', *Opuscula Athenensia* XII: 38-86
- Andree, C., 1976-1986. *Rudolf Virchow als Prähistoriker*, Köln: Böhlau.
- Andree, C., 1990. 'Heinrich Schliemann und Rudolf Virchow', in W. M. Calder III und J. Cobet (Hrsg.), *Symposium in der Werner-Reimers-Stiftung Bad Homberg 1989* (Frankfurt): 256-295.
- Ἀνδρόνικος, Μ., 1990. 'Ἐρρῖκος Σλίμαν', *Τὸ Βῆμα*, ἀριθ. 12057, (Κυριακὴ 22 Ἀπριλίου 1990): 57.
- Arenhövel, W., 1979. *Berlin und die Antike: Architektur, Kunstgewerbe, Malerei, Skulptur, Theater und Wissenschaft vom 16. Jahrhundert bis Heute*, Berlin: Deutsches archäologisches Institut.
- Arndt, K.J.R., 1981. 'Schliemann's excavation of Troy and American politics or why the Smithsonian Institution lost Schliemann's great Troy collection to Berlin', *Yearbook of German-American Studies*, Vol. 16, 1981, 1-8.
- Arnott, W. Geoffrey, 1987. Review of W.M. Calder III and D.A. Traill (eds), *Myth, Scandal, and History: The Heinrich Schliemann Controversy and a First Edition of the Mycenaean Diary* (Detroit: Wayne State University Press), *Liverpool Classical Monthly* 12.8: 122-126.
- Bastet, F.L., 1985α. 'Heinrich Schliemann und die Königin Sophie', in F.L. Bastet, *Hinter den Kulissen der Antike* (Mainz am Rhein: Philipp von Zabern): 200-207.
- Bastet, F.L., 1985β. 'Schliemann in Amsterdam', in F.L. Bastet, *Hinter den Kulissen der Antike* (Mainz am Rhein: Philipp von Zabern): 239-246.
- Beck, C.W., Southard, G.C and Adams, A.B., 1972. 'Analysis and provenience of Minoan and Mycenaean amber. IV. Mycenaean', *Greek, Roman and Byzantine Studies* 13: 359-385.
- Beck, C.W., 1970. 'Amber in archaeology', *Archaeology* 23 (1): 7-11.
- Benesch, K. (Hrsg.), 1978. *Heinrich Schliemann; Die Goldschätze der Antike*, Wien: Prisma-Verlag.
- Betancourt, P.P., 1981. 'Shaft Graves in Bronze Age Greece', *Temple University Aegean symposium* 6, Philadelphia: The University.
- Blegen, C., 1938. Review of Ernst Meyer, *Briefe von Heinrich Schliemann* (Berlin 1936), *AJA* 42: 594-596.
- Bloedow, E.F., 1986. 'Schliemann on his accusers', *Tyche* 1: 30-40.
- Bloedow, E.F., 1988. 'Schliemann on his accusers II: A study in the reuse of sources', *L'Antiquité Classique* 57: 5-30.
- Bloedow, E.F., 1989. 'Schliemann at Mycenaean', *Echos du Monde de Classique/Classical Views* XXXIII: 147-165.
- Bölke, W., 1988. *Heinrich Schliemann und Ankershagen. Heimat, Kindheit und Elternhaus* (Mitteilungen aus dem Heinrich-Schliemann-Museum Ankershagen 2), Ankershagen: Heinrich-Schliemann-Museum.

- Borlase, W.C., 1878. 'A Visit to Dr. Schliemann's Troy', *Frasers Magazine XVIII* (New Series) (February 14, 1878): 59-62.
- Briggs, W.W. and Calder III, W.M. (eds), 1990. *Classical Scholarship. A Biographical Encyclopedia*, New York and London: Garland Publishing.
- Calder III, W.M. and Traill, D.A. (eds), 1986. *Myth, Scandal, and History: the Heinrich Schliemann Controversy and a First Edition of the Mycenaean Diary*, Detroit: Wayne State University Press.
- Calder III, W.M., 1973-74. 'Heinrich Schliemann: An unpublished Latin Vita', *Classical World* 67: 271-282.
- Calder III, W.M., 1986α. 'A New Picture of Heinrich Schliemann', ἐν Calder III and Traill (eds): 17-47.
- Calder III, W.M., 1986β. 'Heinrich Schliemann: Ein neues Bild', *Journal für Geschichte* 1, (Januar/Februar 1986): 14-25.
- Calder III, W.M., 1986γ. 'Schliemann's Cleopatra', ἐν Calder and Traill (eds): 81-94.
- Ciasca, A. et al., 1968. *Mozia I: Rapporto preliminare della Missione archeologica della Soprintendenza alle antichità della Sicilia occidentale e dell'Università di Roma*, Roma: Centro di studi semitici, Università.
- Daniel, G.E., 1975. *A Hundred and Fifty years of Archaeology*, London: Duckworth.
- Daniel, G.E., 1981. *A Short History of Archaeology*, London: Thames and Hudson.
- Deuel, L., 1977. *Memoirs of Heinrich Schliemann*, New York: Harper & Row.
- Deuel, L., 1979. *Heinrich Schliemann: eine Biographie*, Hanser.
- Dickinson, O.T.P.K., 1976. 'Schliemann and the shaft graves', *Greece and Rome XXIII*: 159-168.
- Dickinson, O.T.P.K., 1977. *The Origins of Mycenaean Civilization*, Göteborg: P. Åström.
- Döhl, H., 1981. *Heinrich Schliemann, Mythos und Argernis*, München: Bucher.
- Easton, D.F. 1982. 'The Schliemann papers', *BSA* 77: 93-110.
- Easton, D.F., 1976. 'Towards a Chronology for the Anatolian Early Bronze Age', *AnatSt* 26: 145-173.
- Easton, D.F., 1981. 'Schliemann's discovery of "Priam's Treasure": two enigmas', *Antiquity* 55: 179-183.
- Easton, D.F., 1984α. 'Schliemann's mendacity - a false trail?', *Antiquity* 58: 197-204.
- Easton, D.F., 1984β. 'Priam's Treasure', *AnatSt* 34: 141-169.
- Easton, D.F., 1985. 'Has the Trojan War been found?', *AnatSt* 59: 188-196.
- Fink, J., 1982. 'Immer noch das Ratsel um Troja', *Archiv für Kulturgeschichte* 64: 217-222.
- Flickinger, R. C., 1931/32. 'Sayce and Schliemann', *CJ* 27: 23-25.
- Forsdyke, E.J., 1925. *Catalogue of the Greek and Etruscan Vases in the British Museum, vol. 1, part 1, Prehistoric Aegean Pottery*, London: British Museum.
- Furtwängler, A. und Löschcke, G., 1886. *Mykenische Vasen, vorhellenische Thongefässe aus dem Gebiete des Mittelmeeres. Im Auftrage des Kaiserlich Deutschen Archaeologischen Instituts in Athen*, Berlin: A. Asher & Co.
- Γαλάνη-Κρίκου, Μ., 1985. 'Εισαγωγή και κατάλογος τῶν ἐκθεμάτων', ἐν *Τροία. Ανασκαφές καὶ εὐρήματα τοῦ Ἐφορικοῦ Σλῆμαν* (Ἀθῆναι 1985): 100-111.
- Gates, C., 1985. 'Rethinking the Building History of Grave Circle A at Mycenae', *AJA* 89: 263-274.
- Geupel, F., 1982. 'Das Schicksal der Sammlung trojanischer Altertümer von H. Schliemann' in *Troja und Thrakien. Ausstellung Berlin-Hauptstadt der DDR und Sofia veranstaltet vom Archäologischen Institut und Museum der Bulgarischen Akademie der Wissenschaften und dem Museum für Ur- und Frühgeschichte der Staatlichen Museen zu Berlin, in Verbindung mit dem Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie der Akademie der Wissenschaften der DDR*, Berlin: Staatliche Museen zu Berlin.
- Goldmann, K., 1985. 'Rettung in letzter Minute. Die Auslagerung der Berliner Museumschätze vor 40 Jahren', *Der Tagesspiegel*, Sonntag, 10. Februar 1985.
- Hammond, N.G.L., 1973. *Studies in Greek History*, Oxford: Clarendon Press.
- Hampe, R., 1961. 'Heinrich Schliemann. Festvortrag', *Ruperto-Carola* 30: 14ff.
- Harding, A. and Hughes-Brock, H., 1974. 'Amber in the Mycenaean World', *BSA* 69: 145-172, pls. 24-25.
- Hartmann, A., 1982. *Prähistorische Goldfunde aus Europa II. Spektralanalytische Untersuchungen und deren Auswertung* (Studien zu den Anfängen der Metallurgie 5), Berlin: G. Mann.
- Herrmann, J. und Maass, E., 1990. *Die Korrespondenz zwischen Heinrich Schliemann und Rudolf Virchow 1876-1890*, Berlin: Akademie-Verlag.
- Hood, M.S.F., 1960. 'Schliemann's Mycenae albums', *Archaeology* 13: 65.
- Hood, M.S.F., 1987. 'An early British interest in Knossos', *BSA* 82: 85-94.
- Iakovidis, S., 1977. 'The present State of Research at the Citadel of Mycenae', *University of London, Bulletin of the Institute of Archaeology*, No. 14: 99-141
- Iakovidis, S., 1978. 'A hundred years of Mycenaean Archaeology', *The Antiquaries Journal* LVIII: 18-30.
- Isserlin, B.S.F. and Taylor, J. du Plat, 1974. *Motya. A Phoenician and Carthaginian City in Sicily*, Vol. I, Leiden.
- Isserlin, B.S.F., 1968. 'Schliemann at Motya', *Antiquity* 42: 144-148.
- Καλλίνικος, Π.Γ., 1988. *Ἐπτανησιακὰ (κατὰ τὸ πλεῖστον Ἰθακήσια) Σύμμεικτα*, Ἀθῆναι.
- Karo, G., 1930-33. *Die Schachtgräber von Mykenai*, München: F. Bruckmann.
- Καστόρχης, Εὐθ., 1879. *Ἱστορικὴ Ἰστορία τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἀπὸ 1837, Ἀθῆναι.*

- Kilian, K., 1986. 'The Circular Building at Tiryns', in R. Hägg and D. Konsola (eds), *Early Helladic Architecture and Urbanization* (SIMA 76, Göteborg 1986): 65-71.
- Kilian, K., 1988. 'Die "Thronfolge" in Tiryns', *AM* 103: 1-9, Tf. 1, Beil. 1.
- Kilian, K., 1981. 'Zeugnisse mykenische Kultausbung in Tiryns', in Hägg and N. Marinatos (eds), *Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age, Proceedings of the First Symposium at the Swedish Institute in Athens, 12-13 May 1980* (Stockholm): 49-58.
- Kilian-Dirlmeier, I., 1986. 'Beobachtungen zu den Schachtgräbern von Mykenai und zu Schmuckbeigaben mykenischer Männergräber', *Jahrbuch des Römisch Germanischen Zentralmuseums* (Mainz) 33: 159-188.
- Korfmann, M. (Hrsg.) 1990. *Heinrich Schliemann, Bericht über die Ausgrabungen in Troja in den Jahren 1871 bis 1873*, München und Zurich: Artemis Verlag.
- Kορρές, Γ.Σ., 1973α. "Επιβιώσεις ἐκ θυσιῶν ταύρων, «Λεϊμωνάριον εἰς καθῆν. Ν. Τωμαδάκην»", *Ἀθηνᾶ* ΟΓ-ΟΔ: 878 κ. ἐξ.
- Kορρές, Γ.Σ., 1973β. "Ἀναδρομαὶ εἰς τὸν Νεοκλασικισμόν, τὸ «Ἰλίου Μέλαθρον» εἰς Μουσεῖον Ἐρρίκου Σλήμαν", *Ἑλληνικὸς Λόγος*: 690-695.
- Kορρές, Γ.Σ., 1974-1975α. "Ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἀττικῆς εἰς κατοχὴν Ἐρρίκου Σλήμαν", *Ἀθηνᾶ*: 54-67.
- Kορρές, Γ.Σ., 1974-1975β. "Ἡ διαθήκη τοῦ Ἐρρίκου Σλήμαν", *Μνημοσύνη* 5: 45-59.
- Kορρές, Γ.Σ., 1974α. *Βιβλιογραφία Ἐρρίκου Σλήμαν*, Ἀθῆναι.
- Kορρές, Γ.Σ., 1974β. "Ἡ Συλλογὴ Νομισμάτων τοῦ Ἐρρίκου Σλήμαν καὶ ὁ κατάλογος αὐτῶν, ὁ συνταχθεὶς ὑπὸ Ἀχιλλέως Ποστολάκκα", *ΑΔ* 29, 1974: 245-270, 299.
- Kορρές, Γ.Σ., 1976α. "Ἀνασκαφαὶ ἐν Περιστεριᾷ Πύλου", *ΠΑΕ* 1976, 495-498 εἰκ. 8, πίν. 262 α-β, 263 α-β.
- Kορρές, Γ.Σ., 1976β. "Αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Ἀθηνῶν", *Πλάτων* 28: 253-264.
- Kορρές, Γ.Σ., 1977α. "Ἀνασκαφαὶ ἐν Περιστεριᾷ", *ΠΑΕ* 1977, 309, 311-312, πίν. 167 β.
- Kορρές, Γ.Σ., 1977β. *Ἀναδρομαὶ εἰς τὸν Νεοκλασικισμόν. Ὁ Νεοκλασικισμὸς τοῦ 18^{ου} καὶ 19^{ου} αἰῶνος. Τὸ «Ἰλίου Μέλαθρον» ὡς ἐκφρασις τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἐρρίκου Σλήμαν*, Ἀθῆναι.
- Kορρές, Γ.Σ., 1979. "Ἡ προσφορὰ τοῦ Σλήμαν διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τῆς Ἑλλάδος" καὶ ἡ ὀφειλὴ ἐναντι αὐτοῦ διὰ τὸ ἔργον του", *Πλάτων* 31: 231-242.
- Kορρές, Γ.Σ., 1981α. "Ἰλίου Μέλαθρον. Τὰ ἑκατὸ χρόνια τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς του", *Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά* 38: 109-116.
- Korres, G.S., 1981β. 'Das Mausoleum Heinrich Schliemanns auf dem Zentralfriedhof von Athen', *Boreas* 4: 133-173.
- Kορρές, Γ.Σ., 1983. 'Τὸ Μανσωλεῖο τοῦ Ἐρρίκου Σλήμαν στὸ Πρῶτο Νεκροταφεῖο Ἀθηνῶν', *Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά* 40: 343-350.
- Korres, G.S., 1984α. 'The relations between Crete and Messenia in the late Middle Helladic and Early Late Helladic Period', ἐν R. Hägg and N. Marinatos (eds.), *The Minoan Thalassocracy: Myth and Reality* (Stockholm: Svenska institutet i Athen): 147-148.
- Korres, G.S., 1984β. 'Neues zum Mausoleum Heinrich Schliemanns in Athen', *Boreas* 7: 317-325.
- Korres, G.S., 1986α. 'Der Beitrag von Heinrich Schliemann zur Kenntnis der griechischen historischen Vergangenheit', ἐν *Der Philhellenismus und die Modernisierung in Griechenland und Deutschland, erstes Symposium 1985*, Institute for Balkan Studies, No 207, (Thessaloniki): 160-161.
- Korres, G.S., 1986β. 'Wo der Entdecker Trojas ruht, das Mausoleum Heinrich Schliemanns in Athen', *Neue Zeit* (Berlin), 42. Jg, Nr. 217, (Sonnabend, 13. September 1986), Ausgabe B: 4.
- Korres, G.S., 1988α. 'Heinrich Schliemanns "Iliou Melathron" in Athen', *Antike Welt* 19 (3): 62-64.
- Korres, G.S., 1988β. 'Das Iliou Melathron und seine Rettung vor Entfremdung', *Πλάτων* 40: 95-113.
- Korres, G.S., 1988γ. 'Das Wohnhaus Heinrich Schliemanns in Athen: Das Iliou Melathron und seine Rettung', *Südkurier*, Konstanz, Samstag, 27. August 1988, 198.
- Korres, G.S., 1988δ. 'Zur Rettung des "Iliou Melathron"', *Das Altertum* 34, 1988, 164-173.
- Korres, G.S., 1990. *Heinrich Schliemann, ein Leben für die Wissenschaft*, Berlin: Nicolai.
- Kraft J.C., Rapp G., Szemler G.J., Tziavos Ch., Kase E.W., 1987. 'The Pass of Thermopylae, Greece', *Journal of Field Archaeology* 14: 181-198.
- Kyrieleis, H., 1978. 'Schliemann in Griechenland', *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums* (Mainz) 25: 74-91.
- Laffineur, R., 1977. 'Un siècle de fouilles à Mycènes', *Revue belge de philologie et histoire* LV: 5-20.
- Laffineur, R., 1987. 'Le cercle des tombes de Schliemann: cent dix ans après', ἐν *Thanatos. Le costumes funéraires en Egée à l'âge du Bronze* (Liège, 21-23 avril 1986): 117-126.
- Lascarides, A.C., 1977. *The Search for Troy 1553-1874*, Bloomington: Lilly Library, Indiana University.
- Lehrer, M. and Turner, D., 1989. 'The Making of an Homeric Archaeologist: Schliemann's Diary of 1868', *BSA* 94: 221-268.
- Lilly, E., 1961. *Schliemann in Indianapolis*, Indianapolis: Indiana Historical Society.
- Lissauer, A., 1891. 'Heinrich Schliemann - Gedächtnisrede', *Schriften der Naturforschenden Gesellschaft zu Danzig*, N. F. Bd VII. Heft 4: 1-14.
- Ludwig, E., 1932. *Schliemann: Geschichte eines Goldsuchers*, Berlin: P. Zsolnay.

- Mahr, G., (Hrsg.) 1981. *Troja, Heinrich Schliemanns Ausgrabungen und Funde. Ausstellung des Museums für Vor- und Frühgeschichte. Preußischer Kulturbesitz und der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte im Schloss Charlottenburg-Langhansbau* (Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. Ergänzungsband 1), Berlin: Die Gesellschaft.
- Μαρινᾶτος, Σ., 1951α. *Θερμοπύλαι. Ιστορικός και αρχαιολογικός ὁδηγός*, Ἀθῆναι: Ἑλληνικὸς Ὅργανισμὸς Τουρισμοῦ.
- Marinatos, S., 1951β. *Thermopylae. An Historical and Archaeological Guide*, Athens.
- Μαρινᾶτος, Σ., 1959. *Κρήτη καὶ Μυκηνναϊκὴ Ἑλλάς* (φωτογραφία Μᾶξ Χίρμερ), Ἀθῆναι.
- McGovern, F.H. 1977. 'The operation and death of Heinrich Schliemann', *The Laryncoscope* LXXXVII, No 10: 1726-1730.
- Meyer, E., 1936. *Briefe von Heinrich Schliemann gesammelt und mit einer Einleitung in Auswahl*, Berlin & Leipzig: Walter de Gruyter & Co.
- Meyer, E., 1952. 'Rudolf Virchow', *Berliner Medizin. Organ für die gesamte praktische und theoretische Medizin*, Sonderheft: 50 Jahre, 7-12 (Sonderdruck 1-6).
- Meyer, E., 1953. *Heinrich Schliemann; Briefwechsel. I. Band, von 1842 bis 1875*, Berlin: G. Mann.
- Meyer, E., 1955α. 'Schliemann und Virchow', *Gymnasium* 62: 435-454.
- Meyer, E., 1955β. 'Schliemanns Agyptisches Reisetagebuch', *Charisteria-Jubiläumsschrift des Landgraf-Ludwig-Gymnasiums Giessen*, 153-169.
- Meyer, E., 1958. *Heinrich Schliemann; Briefwechsel. II. Band, von 1876 bis 1890*, Berlin: G. Mann.
- Meyer, E., 1962. 'Schliemann's letters to Max Müller in Oxford', *JHS* 82: 75-105.
- Meyer, E., 1969. *Heinrich Schliemann: Kaufmann und Forscher*, Göttingen: Muster-Schmidt Verlag.
- Meyer, E. (Hrsg.) 1964. *Heinrich Schliemann, Mycenae, Bericht über meine Entdeckungen in Mykenae und Tiryns*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Meyer, E., 1943. 'Schliemann und der Goldschatz der Priamos', *Frankfurter Zeitung und Hansblatt* (Mittwoch, 11. August 1943), 2. Morgenblatt, 88. Jg Nr. 406, l.
- Meyer, E., 1965. 'Schliemanns erste Briefe aus Troja', *Ruperto-Carola* 37: 77-89.
- Milde, K., 1981. *Neorenaissance in der deutschen Architektur des 19. Jahrhunderts*, Grundlagen, Wesen und Gultigkeit, Dresden: Verlag der Kunst.
- Morigi Govi, C., and Sassateli, G., 1984. *Dalla Stanza delle Antichità al Museo Civico. Storia della formazione del Museo Civico Archeologico di Bologna*, Bologna: Grafis Edizioni.
- Morigi Govi, C., and Vitali, D. 1982. *Il Museo Civico Archeologico di Bologna. Guida al Museo Civico Archeologico di Bologna*, Bologna Ozzano: University Press.
- Moscatti, S., 1968. *The World of the Phoenicians*, London: Weidenfeld & Nicolson.
- Mountjoy, P.A., 1983. *Orchomenos V. Mycenaean Pottery from Orchomenos, Eutresis and other Boetian Sites* (Bayerische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Abhandlungen. Neue Folge 89), München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.
- Müller, P., 1986. 'Schliemann oder die Munzen, Revitalisierungen-Ein europäisches Problem', *Wiener Zeitung* (Freitag, 5. Dezember 1986): 6.
- Niederland, W.G., 1965. 'Psychoanalytic profile of a creative mind: Eros and thanatos in the life of Heinrich Schliemann', *Psychotherapy and Psychosomatics* 15: 200-219.
- Niederland, W.G., 1966/67. 'Das Schöpferische im Lebenswerk Heinrich Schliemanns', *Carolinum - Blätter für Kultur und Heimat* 32: 9-16.
- Οικονομίδου, Μ., 1973-74. 'Νομισματικόν Μουσείον', *ΑΔ* 29, 1973-74, Χρονικά: 10.
- Οικονομίδου, Μ., 1985. 'Ἡ Νομισματικὴ Συλλογὴ τοῦ Ἑρρῖκου Σπῆμαν στὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο', ἐν *Τροία. Ανασκαφές καὶ εὐρήματα τοῦ Ἑρρῖκου Σπῆμαν* (Ἀθῆναι 1985): 99.
- Ὅρλάνδος, Ἀν., 1915. 'Περὶ τῶν ἀνασπιλωτικῶν ἐργασιῶν ἐν Ὁρχομενῷ τῆς Βοιωτίας', *ΑΔ* I: Παράρτημα, 53.
- Παπαχατζής, ΝΔ., 1974. *Παυσανίου Ἑλλάδος Περιήγησις, Ἀττικά*, Ἀθῆναι.
- Παπαχατζής, ΝΔ., 1981. *Παυσανίου Ἑλλάδος Περιήγησις. Βοιωτικά-Φωκικά Ε'*, Ἀθῆναι.
- Pelon, O., 1976. *Tholoi, tumuli, et cercles funéraires: recherches sur les monuments funéraires de plan circulaire dans l'Egée de l'âge du Bronze (IIIe et IIe millénaires av. J.-C.)*, Athènes: Ecole française d'Athènes.
- Πετράκος, Β., 1987α. 'Ἰδεογραφία τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας', *ΑΕ* 126: 25-197.
- Πετράκος, Β., 1987β. 'Τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας', *Ἀρχαιολογία* 25: 54-63.
- Πετράκος, Β., 1992. 'Παναγιώτης Σταματάκης καὶ Ἑρρῖκος Σπῆμαν', *Μέντωρ* 23, 181-183.
- Pfligersdorffer, G., 1978. *Und nur das Wandern ist mein Ziel. Aus dem griechischen Reise- und Zeitbildern des Grafen Prokesch von Osten*, Graz: Verl. Styria.
- Pigorini, L., 1925. 'Un maestro di Scienza e d' Italianità', in *Onore di Luigi Pigorini (1842-1925). Cinquantenario del R. Museo Preistorico Etnografico "Luigi Pigorini"*, Roma: Dir. Generale per le Antichità e Belle Arti.
- Πριγκληρ Νικόλαος τῆς Ἑλλάδος (Πριγκηπος τῆς Δανίας), 1926. *Τὰ 50 χρόνια τῆς ζωῆς μου*, Ἀθῆναι.
- Προβίδη, Ι., 1986. 'Ἑρρῖκος Σπῆμαν - Ἑρνεστος Τσίλλερ', *Ἐμείς* 10: 18-21.

- Ragkavīs, A., 1930. *Ἀπομνημονεύματα* (τόμος τέταρτος), ἐν Ἀθήναις.
- Ράδος, Κ., 1904. "Ὁ Σχλιέμαν ἐν Ἰαπωνίᾳ", *Ἡμερολόγιον Κων. Φ. Σκόκου*.
- Renfrew, C., 1987/88. *Archaeology and Language: The puzzle of Indo-European Origins*, Cambridge.
- Richter, W., 1980α. "Ithaque, le Péloponnèse et Troie" und das Promotionsverfahren Heinrich Schliemanns', *Ethnographisch-Archaeologische Zeitung* 21: 667-678.
- Richter, W., 1980β. 'Ein unveröffentlichter Brief Heinrich Schliemanns aus dem Jahre 1869', *Wissenschaftliche Zeitschrift der Wilhelm-Pieck-Universität Rostock* 29: 55-64.
- Richter, W., 1984. 'Heinrich Schliemann und die Stadt Rostock', *Wissenschaftliche Zeitschrift der Wilhelm-Pieck-Universität Rostock* 33: 40-49.
- Riis, P.J., 1970. *Heinrich Schliemann som Klassisk arkaeolog og hans forhold til*, Danmark, Nationalmuseets Arbeidsmark.
- Sauce, A.H., 1881. 'Archaeological jottings from Beyrūt to Orchomenos', *Academy*, May 21, 1881, No. 472: 373-374.
- Schindler, W., 1987. 'Rudolf Virchow und Schliemanns Kleopatra', *Mitteilungen aus dem Heinrich-Schliemann-Museum- Ankershagen* 1: 43-54.
- Schliemann, H., 1867. *La Chine et le Japon au temps présent*, Paris: Librairie Centrale.
- Schliemann, H., 1870. 'Explorations and Troy', *Times* 26762 (Saturday May 28, 1870): 11.
- Schliemann, H., 1873. 'Der Schatz der Priamos', *Ausburger Allgemeine Zeitung*, Beilage Nr. 217, (Dienstag, 5. August 1873): 3309-3310.
- Schliemann, H., 1874α. *Trojanische Alterthümer. Bericht über die Ausgrabungen in Troja*, Leipzig: F.A. Brockhaus.
- Schliemann, H., 1874β. 'Archäologische Forschung in Mykene' (Athen 22. Marz 1874), *Augsburger Allgemeine Zeitung* Beil. zur Nr. 99 (10. April 1874): 1504-1505.
- Schliemann, H., 1874γ. 'Τὸ ἄντρον τοῦ Ἑρμοῦ ἐν Πύλῳ καὶ τὸ ἐν Φιγαλείᾳ -τῆς Δήμητρος Μελαίνης Σπίλαιον', *Ἐφημερίς τῶν Συζητήσεων* (ἔτος Ε, ἀριθμ. 410, Τετάρτη 4 Σεπτεμβρίου 1874): 4
- Schliemann, H., 1875. 'V. Pylos und Ithome', *Die Presse*, (22 Juli 1875, Nr. 201): 1-3.
- Schliemann, H., 1878. *Mycenae. A Narrative of Researches and Discoveries at Mycenae and Tiryns*, London: Murray.
- Schliemann, H., 1880. 'Geschichte der Grabungen in Troja und Topographie der trojanischen Ebene', *Correspondenz-Blatt* 11: 16 - 21.
- Schliemann, H., 1881α. *Ilios: the City and Country of the Trojans. The Results of the Researches and Discoveries on the Site of Troy and throughout the Troad in the Years 1871, 72, 73, 78, 79. Including an autobiography of the Author*, New York: Harper and Brothers.
- Schliemann, H., 1881β. 'Orchomenos', *The Athenaeum*, (January 1, 1881, No 2775): 25-26.
- Schliemann, H., 1881γ. 'Exploration of the Boeotian Orchomenus', *JHS* 2: 122-163.
- Schliemann, H., 1881δ. *Orchomenos: Bericht über meine Ausgrabungen im böotischen Orchomenos*, Leipzig: F.A. Brockhaus.
- Schliemann, H., 1881ε. *Reise in der Troas im Mai 1881*, Leipzig: Brockhaus.
- Schliemann, H., 1883. *Ὄρχομενός. Ὑπόμνημα ἐπὶ τῶν ἐν τῷ Βοιωτικῷ Ὄρχομενῷ ἀνασκαφῶν αὐτοῦ*, Ἀθῆναι: Ἀνδρέας Κορομπλάς.
- Schliemann, H., 1888. 'Attische Grabinschriften', *AM* 13: 207-210, 428.
- Schliemann, H., 1886. 'Ausgrabungen in Orchomenos und Kreta' (Brief, Athen 3. Juni 1886), *Zeitschrift für Ethnologie-Verhandlungen* 18: 376-380.
- Schliemann, Σοφία, 1881. 'Ἀνασκαφαὶ ἐν Ὄρχομενῷ', *Ἐφημερίς Ἑτος Η'*, 4 Ἀπριλίου 1881, Σάββατον Ἀριθ. 4, σ. 3 (ἐν Σκριποῦ, 31 Μαρτίου).
- Schmidt, H., 1902. *Heinrich Schliemann's Sammlung trojanischer Altertümer*, Berlin: G. Reimer.
- Schuchhardt, C., 1890. *Schliemann's Ausgrabungen in Troja, Tiryns, Mykenä, Orchomenos, Ithaka im Lichte der heutigen Wissenschaft*, Leipzig: F.A. Brockhaus.
- Schuchhardt, C., 1891. *Schliemann's Excavations; an Archaeological and Historical Study* (translated from the German by Eugénie Sellers), London: Macmillan and Co.
- Schulte, E., 1971. *Carl Humann, Der Entdecker des Weltwunders von Pergamon* (Schriften der Hermann-Brockelschen-Stiftung Band III), Dortmund: Ardey Verlag.
- Schulz, Th., 1981. 'Die Rekonstruktion des Thronpodestes im ersten grossen Megaron von Tiryns', *AM*, 11-23, Tf. 2-3, Beil. 2.
- Scott, J.A., 1922. 'Schliemann and Indianapolis', *CJ* 17: 404-406.
- Scott, J.A., 1931/32. 'Ludwig and Schliemann', *CJ* 27: 15-22.
- Simpson, H., 1981. *Mycenaeen Greece*, Park Ridge, N.J.: Noyes Press.
- Simpson, H.R. and Dickinson, O.T.P.K., 1979. *A Gazetteer of Aegean Civilisation in the Bronze Age, Vol. I: The Mainland and Islands*, Göteborg: Paul Åströms Förlag.
- Σπυρόπουλος, Θ., 1971. 'Ὄρχομενός', *ΑΔ* 26, 1971, Β 1, 218-220.
- Σπυρόπουλος, Θ., 1972. 'Ὄρχομενός', *ΑΔ* 27, 1972, Β 1, 312-314.
- Σπυρόπουλος, Θ., 1973α. 'Ὄρχομενός', *ΑΔ* 28, 1973, Β 1, 258-263.
- Σπυρόπουλος, Θ., 1973β. 'Ειδήσεις ἐκ Βοιωτίας', *ΑΑΑ* I, 392-393.
- Spyropoulos, Th. et Amandry, P., 1974. 'Monuments choregiques d' Orchomène de Béotie', *BCH* 98: 173-246.
- Στάης, Β., 1890α. 'Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἀττικῇ', *ΑΔ*, τεύχος μὲνός Ἀπριλίου, 65-71.

- Στάης, Β., 1890β. 'Ο τύμβος τῶν Μαραθωνομάχων', *ΑΔ*, τεύχος Αὐγούστου, 132.
- Στάης, Β., 1891. 'Ἀνασκαφαὶ ἐν Μαραθῶνι', *ΑΔ* 1891, Ἀπρίλιος καὶ Μάιος, 34.
- Stais, V., 1915. *Collection myceniènne du Musée National*, Athènes.
- Stais, V., 1926. *Mycenaean Collection of the National Museum*, vol. II, Athens: Hestia.
- Steinert, H., 1984. 'Die Legende vom Schatz des Priamos', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, Montag, 30. April 1984, Nr. 101, Seite 25 (Feuilleton).
- Stupp, J.A., 1985. 'Heinrich Schliemanns Hauser', *Südostdeutsche Vierteljahres Blätter* 34, 239 ff.
- Traill, D.A., 1979. 'Schliemann's mendacity: fire and fever in California', *CJ* 74: 348-355.
- Traill, D.A., 1982. 'Schliemann's American citizenship and divorce', *CJ* 77: 336-342.
- Traill, D.A., 1983. 'Schliemann's discovery of "Priam's treasure"', *Antiquity* 57: 181-186.
- Traill, D.A., 1984α. '1876: An anomaly in Schaft Grave I', *Boreas* 7: 312-316.
- Traill, D.A., 1984β. 'Schliemann's discovery of "Priam's treasure": A re-examination of the evidence', *JHS* 104: 96-115.
- Traill, D.A., 1985. 'Schliemann's "Dream of Troy": The making of a legend', *CJ* 81: 13-24.
- Traill, D.A., 1986α. 'Schliemann's acquisition of the Helios Metope and his psychopathic tendencies', ἐν Calder, III and Traill (eds): 48-80.
- Traill, D.A., 1986β. 'Schliemann's mendacity: A question methodology', *AnatSt* 36: 91-98.
- Traill, D.A., 1986γ. "'Priam's Treasure": Schliemann's plan to make duplicates for illicit purposes', ἐν Calder and Traill (eds): 110-121.
- Traill, D.A., 1988α. 'How Schliemann smuggled "Priam's Treasure" from the Troad to Athens', *Hesperia* 57: 273-277.
- Traill, D.A., 1988β. 'Bloedow Schliemann's accusers', *Tyche* 3: 235-239.
- Traill, D.A., 1988γ. 'The discovery of "Priam's treasure"', *Boreas* 11: 227 ff.
- Traill, D.A., 1990. 'Heinrich Schliemann', in Briggs and Calder III (eds), 1990: 424-446.
- Τσίλλερ, Έ., 1881. 'Η ἐν Ἀθήναις οἰκία τοῦ κ. Schliemann', *Δελτίον τῆς Ἑστίας* 211 (11 Ἰανουαρίου 1881): 1-2.
- Τσίλλερ, Έ., 1883. 'Ο Σχλιέμαν κατ' οἶκον', *Ἑστία*, Ἔτος Η' τόμος ΙΣΤ', (11 Δεκεμβρίου 1883): 789-792.
- Τσιμπουκίδης, Δ., 1981. 'Ο Σχλιέμαν καὶ ἡ Ρωσία', *Τομὲς* 7: 17 κ. ἐξ.
- Turczynski, E., 1989. 'Gerät das Schliemann-Haus in Athen in Vergessenheit?', *Südostdeutsche Vierteljahres Blätter* 38: 237-239.
- Unverzagt, M., 1988. 'Materialien zur Geschichte des Staatlichen Museums für Vor- und Frühgeschichte zu Berlin während des Zweiten Weltkrieges - zu seinen Bergungsaktionen und seinen Verlusten', *Jahrbuch Preußischer Kulturbesitz*, Bd. 25: 313-384.
- Virchow, R., 1891α. Ansprache, Die XXII allgemeine Versammlung der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte zu Danzig, *Correspondenzblatt* Nr. 9-12 1891 (1892): 69.
- Virchow, R., 1891β. Gedächtnisfeier für Heinrich Schliemann im Festsale des Berlinischen Rathauses am Sonntag, den 1. März 1891.
- Weber, S.H., 1942. *Schliemann's First Visit to America, 1850-1851*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Whitaker, J.I.S., 1921. *Motya, A Phoenician Colony in Sicily*, London: G. Bell.
- Wilhelm, J.F., 1984α. 'Heinrich Schliemann's Sacramento connection. The discoverer of Troy finds Sacramento not to his liking', *California History* 63: 224-229.
- Wilhelm, J.F., 1984β. 'Heinrich Schliemann (1851-1852)', *Golden Notes* 30 (winter): 19-27.
- Zimmermann, K., 1988. Rezension. Calder III, W.M. and Traill, D.A. (eds), *Myth, Scandal, and History: the Heinrich Schliemann Controversy and a First Edition of the Mycenaean Diary* (Detroit: Wayne State University Press), *Deutsche Literaturzeitung* 109: 572-577.